DR JOSIP ANDRIĆ

ŽITO
U SVJETSKOM GOSPODARSTVU

JERONIMSKA KNJIŽNICA

ŽITO

U SVJETSKOM GOSPODARSTVU

NAPISAO

DR JOSIP ANDRIĆ

OD 1. DO 5. TISUĆE

1 9 2 7

KNJIGA DVJESTA TRIDESET I DEVETA

Izdalo Hrvatsko Književno Društvo Sv. Jeronima u Zagrebu
Urednik Dr JOSIP ANDRIĆ
Tisak Narodne Prosvjete z. s o. j. u Zagrebu, Trenkova ulica 1

Kruh naš svagdanji.

Bez kruha nema jića, bez slobode nema žića, — veli naš narod. — A dok je kruha, nema gladi. Kad je kruha i pit, lako je glad trpit. Mora biti barem hljeba, ako hoćeš da si sit. Samo koga nije, taj hljeba ne ije. Tko slatko kruh ije, drugo mu od potrebe nije. Ali bez brašno — strašno. A gdi je žito, tu je sito.

KRUH naš svagdanji glavna je naša hrana, bez koje ne možemo biti. Zato je ŽITO, koje nam daje brašno za kruh, najvažniji gospodarski proizvod, koji i u cijelom svjetskom gospodarstvu ima prvenstvo nad svim ostalim proizvodima. Ali ne bavi se svatko obrađivanjem zemlje i uzgojem žitarica i ne rodi zemlja svuda jednako : negdje više, negdje manje. A kruha treba svakom i svuda, jer suho zlato nit poji nit hrani, i jer se bez svačega može lakše biti nego bez kruha. Kome dakle žito nema gdje da rodi, taj ga mora kupiti, a u kojem ga kraju nema ili ima premalo, onamo se mora pribaviti odanle, gdje ga više ima, jer kudgod sunce teče, svud treba kruh da se peče. Zato je TRGOVINA ŽITOM važna za ishranu pojedinaca, cijelih krajeva i cijelih naroda. Ta se trgovina žitom razvila osobito posljednjih pedesetak-šezdesetak godina tako, da su *žitarice postale najglavniji predmet svjetskoga gospodarstva i svjetske trgovine.*

Kad seljak ujesen mora da plati porez i da nakupuje, što mu treba za zimu, natovari nekoliko vreća žita na kola, pa hajd u grad, da ih unovči ili na trgu (sajmu) ili kod trgovca, koji trguje žitom. Trgovac nakupuje na vagone žita, pa ih željeznicom otprema u drugi koji kraj države, ili u drugu koju državu, proda ih tamo opet trgovcu, a taj daje žito samljeti, pa proda brašno manjim trgovcima, koji opet prodaju u svojim dućanima brašno narodu. Takav je obično put kod trgovanja žitom. No znade to žito proći i mnogo dalji put, i kroz ruke velikog broja trgovaca, pa štogod je dalji put i štogod je veći broj tih trgovaca, koji prekupuju i preprodaju jedno te isto žito, postaje to žito sve skuplje, jer svaki hoće da nešto zaradi. Tu zaradu plaća na jednoj strani onaj kupac-potrošač, koji će od tog žita jesti kruh, a na drugoj strani za toliko manje, kolika je zarada tih trgovaca, dobiva seljak, koji se mučio, da to žito posije i požanje, i koji je u to žito uložio sav svoj trud. Zato je eto

trgovina žitom jednaka važno i za seljaka, koji proizvodi žito, i za potrošača, koji se kruhom od tog žita hrani. Ne može potrošaču biti svejedno, da li svoj kruh svakidanji preskupo plaća, kao što ne može biti svejedno seljaku, da li svoje žito mora prejeftino da prodaje, pa da od te njegove muke imadu stotine trgovaca, koji se nisu oko njega mučili i znojili, više zarade, nego li on sam. Zato je potrebno, da upoznamo sve ono, što je kod trgovine žitom važno, kakvim sve putevima prolazi ta trgovina i što sve kod CIJENE ŽITA odlučuje, jer se to tiče i seljaka i sviju, koji se kruhom hrane.

Žitarice su zato, što nam daju kruh, glavni predmet svega gospodarskog života, a kruh je zato, što je glavna hrana, prva stvar u socijalnom životu. Nauka o socijalnom pitanju kao prvu čovječju potrebu spominje kruh svagdanji (Deželić: Socijalno pitanje, str. 7.), to jest najvažniju hranu, koja je čovjeku potrebna za život. A kako u socijalnom životu vlada neprestana borba za život i za opstanak onih, koji su gospodarski slabiji, protiv gospodarski jačih, pokazuje se ta borba obično kao BORBA ZA KRUH. Svakomu je u životu najpreče, da sebi osigura barem kruh, a ako svojim radom ne može sebi ni kruha da zaradi, onda mu nema opstanka, kamo li napretka. Kruh znači u životu ono najmanje, bez čega ne možemo živjeti. Zato cijena kruha obično služi kao temelj cijenama svega ostaloga: cijeni rada, cijeni svake proizvodnje, cijeni svake robe itd. U mnogim državama uređuju tvornički radnici s tvorničarima ugovor o svojim nadnicama tako, da se nadnice ravnaju po cijeni kruha (i ostalih važnih životnih potrepština), to jest ako kruh poskupi, povećavaju se same po sebi i nadnice, a ako kruh pojeftini, snizuju se i nadnice. Socijalističke stranke u parlamentima sviju država, gdje ih ima, vode najžešću borbu protiv svega, što bi moglo povisiti cijenu kruhu, jer time hoće da pokažu, kako brane najosnovnije životne interese radništva. Kad su se godine 1926. u Čehoslovačkoj, a godine 1927. u Austriji uvodile veće carine na žitarice, socijalisti su se najbjesomučnije bunili protiv toga, jer su govorili, da će radi toga poskupiti kruh, a time bi bio otešćan život sirotinji. Obično su socijalisti u tom bili loši proroci, kao što ćemo vidjeti, kad bude govora o carinama. Ali sirotinja se ipak lako povodi za onima, koji se pokazuju kao branitelji sirotinjskoga kruha, ne pitajući mnogo, jesu li doista pravi njihovi branitelji ili nisu. Sve to svjedoči samo to, kako je PITANJE KRUHA važno i kako je prema tome važno i PITANJE ŽITA. A sve, što o pitanju žita u svjetskom gospodarskom životu treba znati, neka nam razloži ova knjiga.

Žito u najdavnijoj davnini.

Od pradavnih vremena bavi se čovjek uzgajanjem žita. Sveto Pismo veli već za Adamova sina Kaina, da je postao ratar, a Abel pastir. No osobito je važno ono, što Sveto Pismo pripovijeda, kako je Josip, praunuk Abrahamov, sedam rodnih godina sabirao žito u misirske (egipatske) državne žitnice, pa kad je nastupilo sedam nerodnih gladnih, godina, dijelilo se to žito nesamo misirskom narodu, nego i drugim narodima. Već u ono se eto doba po Svetom Pismu pokazuje Egipat (Misir) kao neka svjetska žitnica. Dakle već onda je bilo u Egiptu veoma razvijeno uzgajanje žita, kad ga je sedam godina rodilo napretek, da su se viškom mogle napuniti državne žitnice kao zaliha za sedam nerodnih godina. I nesamo to, nego je egipatska država Josipovim nastojanjem provela razuman promet žitom, da proizvodnja žita uzmogne zadovoljiti potrebama potrošnje.

U nauci o narodnom gospodarstvu ima više teorija (mišljenja) o tome, čime se čovjek prije bavio, nego li se počeo baviti obrađivanjem zemlje i uzgajanjem žita. Učenjaci kažu, da se čovjek u najstarije doba bavio najprije lovom i ribarstvom, to jest hranio se onim, što je u prirodi bez svoga rada našao. Dalje neki učenjaci vele, da je čovjek kasnije pomalo stao da pripitomljuje razne životinje, da mu služe, pa se tako počeo baviti uzgajanjem marve, a tek mnogo kasnije da je počeo obrađivati zemlju. Dakle prema mišljenju tih učenjaka bio je čovjek najprije lovac, zatim marvogojac, a tek onda je postao poljodjelac. No drugi učenjaci misle, da je iza lova i ribarstva čovjek odmah počeo pomalo da najjednostavnijim načinom obrađuje zemlju, a onda su tijekom vremena jedni posve stali da se bave ratarstvom i ujedno marvogojstvom, a drugi su samo išli svijetom pasući svoju marvu i provodeći pastirski život. Kao lovac nije čovjek imao svog stalnog boravišta, nije bilo sela ni gradova, nego je čovjek neprestano išao s jednoga mjesta na drugo tražeći, gdje će naći bolje lovine. I kao marvogojac i pastir obilazio je čovjek, da nađe bolju pašu za svoje stado. Tek kad se čovjek stao baviti obrađivanjem zemlje, morao se negdje i stalno nastaniti, jer se bome nije isplatilo svake godine drugu zemlju krčiti, da je može obraditi i zasijati. Tako su nastala seljačka naselja. Tu je onda počelo i stalnije uzgajanje žitarica. A otada se stala razvijati zapravo i kultura čovječanstva, pa je uzgoj žitarica vezan uz napredak opće kulture. Kako se kultura širi, tako se razvija i uzgoj žitarica. I danas pravog uzgoja žitarica nema ili je slabo razvijen kod onih naroda, koji su kulturno najviše zaostali (na pr. Crnci, Kinezi i neki drugi).

Ima još jedna treća, i to najnovija nauka, koja veli, da poljodjelstvo potječe od žene. Dok se naime u prastaro doba muž bavio lovom, žena je skupljala biljevnu hranu. Od lova prešao je muž

na stočarstvo, a žena na poljodjelstvo. Združenjem stočarstva i poljodjelstva nestalo je seljačko gospodarstvo. (Vidi „Socijalno pitanje" od Deželića str. 46.)

Isprva, kad je čovjek u davnini stao da uzgaja žito sebi za hranu, sijao je svaki samo toliko žita, koliko je trebalo njemu i njegovoj porodici. Isto tako je svaka porodica sama sebe opskrbljivala i svim drugim, što joj je trebalo : hranom, odijelom itd. Tek kasnije je došlo do tako zvane diobe rada, pa su jedni stali praviti samo obuću, drugi samo odijela, treći samo zidati kuće i tako redom. Tako su se razvili razni staleži, pa i seljački stalež, koji je ostao kod tog, da se bavi obrađivanjem zemlje. No sad je seljak morao da sije i uzgaja više žita, nego što je trebao sam za sebe i za svoju porodicu, jer obućar i krojač i zidar nisu obrađivali zemlje, pa ako je seljak trebao opanke, morao je opančaru dati žita za opanke, krojaču žita za odijelo, a zidaru žita zato, što mu je sazidao kuću. Tako je zamjenjivanjem žita za drugu robu nastala TRGOVINA ŽITOM.

U prastaro doba nije bilo novca kao danas, pa su ljudi trgovali tako, da su zamjenjivali jednu robu za drugu. I prvi novac u starih naroda nije bio kovani ni papirnati kao danas, nego je ponajprije i ponajčešće kao novac služila ona stvar, koja se najviše zamjenjivala i koju su svi najviše trebali. Tako je kod mnogih naroda u staro doba kao novac služila stoka,[1]) pa je na pr. kod Rimljana jedan vol vrijedio deset ovaca, a u doba sv. Ćirila i Metoda vrijedio je jedan vol osam ovaca. Tako su onda volovi i ovce važile kao novac, pa tko je što prodavao, taj je za to dobivao toliko i toliko ovaca, a kad je nešto trebalo platiti s deset ili kasnije sa osam ovaca, onda se mjesto toga mogao dati jedan vol. Kod mnogih naroda je kao novac služila koža, jer su kožu svi trebali za odjeću. Isto tako je kod najstarijih naroda vrijedilo i ŽITO KAO NOVAC. Žita su svi trebali za hranu, zato se žitom najviše trgovalo, pa je vrijednost žita onda svima vrijedila kao stalna novčana vrijednost. Opančar je opanke prodavao za mjeru žita, krojač odijelo za dvije mjere žita, kolar kola za pet mjera žita i slično. Još je i danas nešto od toga ostalo po nekim selima, kada seljak nešto kupuje u dućanu, pa nema novaca, da to trgovcu plati, a trgovac mu kaže : »Donesi ti meni za kutiju žigica po kile pšenice.«

U starom Egiptu (Misiru), koji je bio žitnica tadanjega svijeta, kao što je danas, recimo, Amerika, važilo je vrlo dugo vremena žito kao novac. I porez se državi plaćao žitom. Dapače tadanje državne žitnice obavljale su sasvim slične poslove kao danas banke. Mogao si doći i uložiti svoje žito u državne žitnice, kao što se danas ulaže novac u banke ; a tko je kome šta bio dužan, trebao je samo da piše

1) Rimljani su marvu zvali pecus (pekus), a novac pecunia (pekunia) I mi zovemo blagom i marvu i novac. (Deželić : „Socijalno pitanje".)

državnoj žitnici : »Doznačite iz mog žitnog računa toliko i toliko — na račun toga i toga«, kao što se danas radi s čekovima i sa tako zvanim žiro-prometom[2]) kod banaka.

Što sve utječe na raširenje žita?

Trgovinom (trgovanjem) dolazi žito od proizvađača-seljaka do potrošača. Trgovina se razvija i raste, što više biva kupaca. I trgovina žitom razvila se sve više, što se više proizvodilo žita i što je bivao veći broj ljudi, koji su žito trošili hraneći se kruhom i drugim proizvodima od brašna. A žito se od godine do godine troši sve više, jer biva sve veći broj ljudi na svijetu i jer ljudi s napretkom kulture troše sve bolju hranu.

Najbolji je i najhraniviji KRUH od pšenice, nešto manje kruh od raži, a još manje od kukuruza i ječma. Pšenični je kruh za 20 posto hraniviji od raženog, za 30 posto hraniviji od kukuruznog, a za 40 posto hraniviji od ječmenoga.

Žitno se zrno mora samljeti prije, nego što se iz njega može ispeći kruh ili prirediti druga hrana. U staro se doba žito gnječilo u drvenoj posudi ili razdrobilo između dva kamena. (Još i danas tako rade sami seljaci na pr. u Hrvatskom Zagorju.) I danas je još najjednostavniji način meljave mlinskim kamenjem, koje melje žito »naprosto«. Iz takvog se brašna, koje nije odijeljeno od ljuske žitnog zrna, peče prosti crni kruh. Bolji kruh se peče od brašna, iz kojeg se odstranjuju ljuske od žitnog zrna (tako zvane mekinje ili posije), i što više uspijeva odstraniti tih mekinja, to je brašno finije i bolje. Razvojem tehnike u prošlom stoljeću usavršili su se mlinski strojevi tako, da se danas veoma lako samelje najfinije brašno. Time i potrošnja finijeg brašna biva sve veća. Tamo, gdje se još prije tridesetak godina trošilo samo brašno samljeveno naprosto, danas se troši kruh gotovo samo od finijega brašna, a od najfinijega kolači i najraznovrsnije tjestenine.

Tako zvani »bijeli« kruh, kakav je otprilike danas gotovo svuda već u običaju, počeli su najprije peći Francuzi u Parizu i Englezi u Londonu, i to tamo oko godine 1650. Prije se jeo samo crni kruh. Sto godina kasnije jelo je u Londonu toga »bijeloga« kruha 40 postotaka stanovnika, dvjesta godina kasnije 70 postotaka stanovnika a danas valjda svi. Kod nas se bijelim kruhom ne hrani ni polovica naroda, a svi ostali prostim crnim ili kukuruznim kruhom.

2) Žiro-promet zove se ovakvo bankovno poslovanje : Više trgovaca ima u bankama uložen svoj novac, pa kad jedan trgovac drugom ima nešto da plati, on ne plaća novcem, nego piše banci, neka toliko i toliko otpiše od njegova računa, pa neka to pripiše na račun onog drugog trgovca. To je, kao da je jedan trgovac izvadio od svog novca iz banke i dao drugomu, a ovaj drugi je taj novac uložio opet u istu banku. Sve se to obavlja kraćim putem, samo da se svota novca otpiše od jednog računa i pripiše na drugi. To je t. zv. žiro-promet.

Na cijelom svijetu ima danas 1816 milijuna ljudi. Od tih se hrani žitom kao glavnom hranom oko 800 milijuna ljudi (Slaveni, Germani, Romani, Indijci), rižom 800 milijuna ljudi (Kinezi, Japanci, Mongoli), a preko 200 milijuna ljudi se hrani t. zv. durom[3]), krumpirom i drugim koječim kao glavnom hranom. Računa se, da se čovječanstvo množi za pol postotka na godinu, a onaj dio čovječanstva, koji se hrani žitom, množi se za 1 posto. Prema tome biva onih, koji se hrane žitom, svake godine za 8 milijuna više na svijetu. Ako svaki čovjek poprečno troši samo 200 kg žita (bilo pšenice ili raži ili kukuruza) na godinu, onda bi svake godine moralo da i u cijelom svijetu rodi 16 milijuna metričkih centi žita više, da ga uzmogne uvijek biti toliko više, koliko biva više ljudi na svijetu. Za 10 godina bi se dakle proizvodnja žita morala povećati za 160 milijuna metričkih centi na cijelom svijetu. Ali ne biva tako.

Zadnjih godina prije rata (g. 1909. do 1913.) rodilo je na cijelom svijetu godišnje poprečno oko 3200 milijuna metričkih centi sviju žitarica. Za vrijeme rata proizvodnja žita je pala, ali sad je opet došla na ono, gdje je bila prije rata. No od g. 1913. do g. 1925. broj ljudi se na svijetu umnožio za 5 postotaka. I veliki ratni gubici bili su g. 1925. već nadoknađeni. Vidimo eto, da proizvodnja žita nije napredovala, dok je množenje ljudi na svijetu raslo. U Americi se tih godina doduše mnogo neobrađene zemlje stalo obrađivati, ali je zato Evropa, osobito Rusija, u tim godinama mnogo nazadovala.[4]) Ima na svijetu još zemlje, koja se ne obrađuje, a moći će se obrađivati. A i tamo, gdje se zemlja obrađuje, moći će se postići, da zemlja više nosi, pa da ne zaostane na primjer Hrvatska za Njemačkom, gdje zemlja po jutru dvostruko više rodi nego kod nas, jer je njemački seljak zna bolje obraditi nego li naš. To će se razviti s napretkom kulture.

U beskonačnost to dakako ne će moći tako ići. Jedamput će doći do toga, da će sva zemlja, koja može roditi, biti obrađena i da će se svagdje postići najveći prirod, koji zemlja može da dade. Tu će onda napredak u proizvodnji žitarica prestati. Ali ljudi će se i dalje umnažati. I šta će onda biti? Na to pitanje nitko ne može odgovoriti. A i ne treba, jer do toga ne će još ni za stotine godina doći.

---

3) Dura je biljka, koja se u Africi, Americi, Istočnoj Indiji, pa i Španiji uzgaja poput žitarica te služi za pravljenje piva, a crncima je i ostalim stanovnicima najtoplijih krajeva glavna hrana. Dok nije bio poznat kukuruz, hranio se i u našim krajevima narod dosta durom.

4) Prije rata je Evropa proizvodila od cjelokupne svjetske proizvodnje pšenice 68.7 postotaka, a ostali svijet 31.3 postotka; godine 1917. Evropa 58.2 postotka, a ostali krajevi svijeta 41.8 postotka; godine 1920. Evropa 51.5 postotka, a ostali svijet 48.5 postotka. Kukuruza je prije rata Evropa proizvodila 16.7 postotaka, a ostali svijet 84.3 postotka; godine 1918. Evropa samo 9.4 postotaka, a ostali svijet 90.6 postotaka. Dakle vidimo, kako je proizvodnja žita u Evropi za vrijeme rata nazadovala.

U novije se doba međutim opaža, da se u mnogim krajevima ljudi sve više hrane mesom, pa onda troše manje hrane od žitarica.

U davno doba su se ljudi više hranili mesom nego danas. To je i razumljivo, jer dok su se više bavili lovom i marvogojstvom nego li ratarstvom i provodili pastirski život mijenjajući svoje boravište, nije ni bilo toliko žitarica, te je glavna hrana bila meso. Još prije tisuću pet stotina godina, u doba tako zvane seobe naroda, bilo je meso glavna hrana narodima, koji su se selili u Evropu (među njima su bili i Hrvati i ostali južni Slaveni). Tek kad su se ovdje stalno nastanili, počela je da prevladava hrana od žita, a mesom su se ljudi stali sve manje hraniti. Još prije 600 godina trošila je u Njemačkoj svaka osoba poprečno 125 do 150 kg mesa na godinu, to jest više od 30 dekagrama na dan. Potrošnja mesa silno se snizila od šesnaestoga vijeka, a osobito između 1750. i 1850. godine, te je u Njemačkoj otpadalo poprečno 5 do 10 kg mesa godišnje na osobu. Od g. 1850. potrošnja mesa opet raste. U Francuskoj se g. 1870. trošilo na selima 15 kg mesa po osobi, a g. 1890. je to poraslo na 26 kg, u gradovima na 58 kg. U Engleskoj se g. 1870. trošilo 50 kg mesa po osobi, a g. 1896. je to poraslo na 26 kg, u gradovima na 58 kg. U Engleskoj se g. 1870. trošilo 50 kg mesa po osobi, a g. 1896. je to poraslo na 65 kg. U Saskoj je g. 1850. potrošnja mesa po osobi iznosila 19 kg, a g. 1904. je porasla na 42 kg. Danas se računa, da radnik, koji radi teške poslove, treba na dan četvrt kilograma mesa, a to je 91 kg na godinu.

U siromašnijim se predjelima narod više hrani krumpirom nego žitaricama, jer se krumpirom, koji urodi na hektaru zemlje, može prehraniti više ljudi nego li žitom, koje urodi na hektaru zemlje. U Engleskoj rodi na hektaru zemlje 19 metričkih centi pšenice, a 146 metričkih centi krumpira; u Čehoslovačkoj 13 i po metričkih centi pšenice, a 86 metričkih centi krumpira. Zato je krumpir postao u neku ruku hranom sirotinje. Iz Irske je zadnjih sto godina iselila polovica naroda u Ameriku, jer se u svojoj domovini nisu mogli prehraniti, a oni, koji su ostali, hrane se pretežno krumpirom, kao što se kod nas Ličani hrane pretežno kukuruznim žgancima. I za njemački se narod kaže, da pojede sedam puta više krumpira nego li Francuzi. I Česi se hrane veoma mnogo krumpirom, pa krumpir često jedu uz ona jela, uz koja mi jedemo kruh, te zato trebaju manje kruha. U Njemačkoj se troši po osobi poprečno 200 kg krumpira na godinu, a urodi 705 kg na osobu. U Čehoslovačkoj se troši po osobi poprečno 170 kg na godinu za hranu, a rodi 550 kg po osobi.

Krumpir je u Evropi poznat tek 375 godina. Prije se uzgajao samo u Americi, i to kao divlji krumpir najprije u državi Čile u južnoj Americi, odakle se proširio i u sjevernu Ameriku. Iz Amerike je krumpir dovežen prvi put u Evropu g. 1553., i to u Španjolsku,

odakle je prenesen u Italiju, a iz Italije k nama u hrvatske krajeve g. 1586., odakle se raširio u Njemačku i druge krajeve Evrope. Danas se krumpir mnogo više uzgaja u Evropi nego u Americi, a najviše se uzgaja u Njemačkoj (467 milijuna metričkih centi godišnje).

Hranivost krumpira nije osobita. Čovjek bi morao pojesti 5 kg krumpira na dan, kad bi se samo njime hranio. Jedna metrička centa krumpira sadrži toliko hranivosti, koliko ima 33 kg riže ili 15 kg pšenice, pa je prema tome riža tri puta hranivija, a pšenica sedam put hranivija od krumpira.

I r i ž a se prilično troši u Evropi, pa i to donekle smanjuje potrošnju žita. U Njemačkoj se računa, da se po osobi potroši 2 i po kg riže na godinu, u Francuskoj 3 kg, u Engleskoj 6 kg, a u Italiji 23 kg. U našu se državu uvozi oko 3 milijuna kg riže na godinu, pa se po osobi troši oko četvrt kg.

Riže se proizvodi na cijelom svijetu 1.200 milijuna metričkih centi godišnje, a to je više nego pšenice ili kukuruza. Godine 1925. urodilo je na cijelom svijetu 1500 milijuna mtc krumpira, a 1200 milijuna mtc riže, 1078 mil. mtc pšenice i 934 mil. mtc kukuruza.

Od sve riže rodi 97 postotaka u Aziji (u Indiji, Kini, Japanu), zatim 1 postotak u Africi, 1 postotak u Americi i 1 postotak u Evropi (osobito u Italiji i Španjolskoj).

H r a n i v o s t se dade lako prosuditi po tome, koliko u kojoj hrani ima tako zvane bjelančevine, pa koliko škroba i masti. Evo dakle da vidimo, od čega se koja žitarica, zatim riža i krumpir sastoji. (Brojevi označuju ovdje postotke.)

	Bjelančevine	*Škroba*	*Staničevine*	*Masti*	*Soli*	*Vode*
Pšenica ima	12.7	68.1	2.1	1.7	1.8	13.6
Pšenični kruh	6	49	0.6	0.5	1	42.9
Raž ima	11.4	67.8	2	1.7	1.8	15.3
Raženi kruh	6	47	0.5	0.5	1.5	44.5
Ječam ima	11.2	65.5	4.8	2.1	2.6	13.8
Kukuruz ima	10	66.8	2.8	4.8	1.7	13.6
Riža ima	7.8	76.4	0.8	0.7	1.1	13.2
Krumpir ima	1.8	20.5	0.75	0.45	1	75.5

Vidimo, da pšenica ima najviše bjelančevine, riža skoro polovicu manje, a krumpir sedam puta manje. No zato krumpir ima šest puta više vode nego pšenica, a znamo, da voda nije hraniva. Iz tog pregleda vidimo i to, da je pšenični i raženi kruh gotovo sasvim jednako hraniv.

Kolikogod druge vrste hrane (na pr. meso, krumpir, riža itd.) utječu na to, da se ljudi donekle manje hrane žitaricama, toliko opet valja znati da se iz nekih žitarica osim hrane proizvode i različiti t v o r n i č k i p r o i z v o d i. Tako se od ječma pravi pivo, od raznih žitarica škrob, rakija itd. Za toliko dakle, koliko tvornice upotrebljavaju žitarice za svoje proizvode, ostaje ih manje ljudima za hranu. Ali razvoj industrije doveo je i do toga, da se baš u onim krajevima, gdje je poljodjelstvo najnaprednije, uzgagajaju više druge razne biljke za tvorničke svrhe nego li žitarice. To biva zato, što seljaci u tim krajevima imadu više dobitka, ako siju takve biljke, nego li ako siju žitarice. U Njemačkoj, u kojoj se proizvodi najviše šećera na svijetu, pa u Čehoslovačkoj, u kojoj se proizvodi također veoma mnogo šećera, sade seljaci mnogo šećernu repu, jer njome po hektaru zarade mnogo više, nego li da siju žito. U Njemačkoj, Engleskoj, Francuskoj, Belgiji i Čehoslovačkoj se proizvodi veoma mnogo piva iz ječma i hmelja, pa zato seljaci ondje mnogo siju ječam i hmelj, jer im se više isplati, nego li da siju pšenicu ili raž. A baš te su države u poljodjelstvu najnaprednije. I oko gradova vidimo, da se mnogo zemlje zasađuje povrćem, jer prodaja povrća u gradovima više nosi, nego li što bi donijelo žito, koje bi na toj zemlji urodilo.

I tako eto i tvorničarstvo i gradski život utječe na to, da se u nekim krajevima zemlja više zasađuje i zasijava drugim koječim umjesto žitaricama.

Što sve utječe na cijene žita?

Sve, što je dosad spomenuto, da utječe na raširenje i potrošnju žitarica, djeluje i na CIJENE ŽITARICA. Ako se žitarice više troše i više traže, onda im je i cijena veća, a ako se više proizvode i više nude, onda im je cijena manja. Ako se ljudi hrane više krumpirom, mesom ili rižom, onda pšenici pada vrijednost, a ako se više hrane pšeničnim kruhom, onda joj raste cijena. Isto tako ako se zemlja više zasijava ječmom, hemeljem i šećernom repom, onda je u takvom kraju pšenica skuplja, jer je manje ima, pa je treba kupovati i dovoziti iz drugoga kraja. Uopće gdjegod se troši žita više, nego li što ga tamo rodi, tu je cijena žitu veća, a gdje ga više rodi, nego što se troši, tu mu je cijena manja. Jer ako u jednom kraju žita ima više, nego što ga narod u tom kraju za svoju hranu treba, onda to žito treba prodati u drugi kraj, pa ga treba onamo i odvesti, a taj PREVOZ treba platiti: mora ga platiti prodavač od one cijene, koju mu kupac za žito plati, pa za toliko prodavaču od prodaje žita manje ostane. Tako eto prevoz utječe na cijenu žita.

No često žito treba prodati u drugu državu, pa se mora prevoziti preko granice jedne ili više država. Tu se na granici obično mora platiti i CARINA, pa za toliko onda kupac mora

žito skuplje kupiti ili prodavač jeftinije prodati. Tako eto i carine utječu na cijene žita.

Znamo, da seljak obično ne prodaje žito ravno onome, tko će od njega kruh jesti, nego to žito ide kroz ruke mnogih trgovaca. Najviše se žita zgrće u rukama VELIKIH TRGOVACA, koji se bave tako zvanom ŠPEKULACIJOM, to jest nastoje sve moguće učiniti, da žito što jeftinije kupe, a što skuplje prodadu. Takvi veliki trgovci trguju žitom najviše na tako zvanim BURZAMA, pa one cijene, po kojima se žito trguje na burzama, važe kao temelj cijenama za cijelu žitnu trgovinu. Tako veliki trgovci i njihova špekulacija, pa onda burze utječu na cijene žita.

Kako špekulacija velikih trgovaca radi, pokazuje lijepo ovaj primjer: U siječnju godine 1925. otputovao je brod »Lisaveth« iz Australije natovaren sa 30 hiljada metričkih centi pšenice za Evropu. Nisu prošla ni dva dana, a već je cijela ta pšenica bila prodana. Dva dana iza toga i taj je novi vlasnik prodao tu pšenicu trećemu, a taj treći za koji dan opet četvrtome, četvrti petome. Svaki je od tih trgovaca dakako kod te prodaje lijepo zaradio. Ta je pšenica na putu iz Australije do Evrope bila sedam puta prodana, cijena je bila sedam puta povišena, pa ju je potrošač u Evropi za toliko skuplje morao platiti, a da australski seljak nije od tog imao baš ništa. Tako eto špekulanti utječu na cijene žita.

Važno je dalje i to, u kakvim gospodarskim prilikama živi seljak, koji proizvodi žito, naročito kakve su novčane i vjeresijske (kreditne) prilike, jer ako seljak ne može da dobije jeftinog novca, jeftinog KREDITA (zajma), kada mu treba, onda mora pošto-poto prodati svoj prirod, svoje žito, i to često već davno prije, nego što ga je požeo. Takve prilike upotrebljavaju lihvarski trgovci (u Srbiji ih zovu zelenaši, jer kupuju još zeleno žito), pa onda seljaku prepolovljuju cijenu. A gdje su prilike bolje, pa seljak može da dobije pošten i jeftin kredit, tu ne mora bud-za-što prodavati svoga žita, nego može čekati bolje vrijeme i povoljnije cijene.

I POREZI, koji se plaćaju državi, mnogo odlučuju o gospodarskom životu uopće, pa se to opaža i na cijenama žitarica. Gdje su veći porezi udareni na seljaka, tu mora biti i skuplje ono, na čem seljak mora zarađivati, da se prehranjuje i uzdržaje. Dakle mora biti skuplje žito. A ako nije skuplje, onda seljak stradava, pa kad se tog više skupi, onda nastanu t. zv. AGRARNE KRIZE. Tu strada poljoprivreda i proizvodnja žita, pa kad biva žita manje, onda postaje i skuplje.

Dapače i NOVINE često mogu da utječu na cijene žita, jer i seljak i prekupci i trgovci i mlinari saznaju o cijenama,

kakve su u svijetu, najprije i najviše iz novina. Ako na primjer u Americi stanu naglo padati cijene žita, kao što je to bilo u proljeću g. 1924., već drugi dan to novine kod nas jave, i odmah trgovci i kod nas stanu snizivati cijene.

Može se dogoditi, da veliki trgovci i podmite novine, da jave lažne vijesti o padanju cijene žita, kako bi tako mogli što više sniziti cijene, kad od seljaka kupuju žito. To se već događalo, da su tako radi lažnih novinskih vijesti seljaci bili prevareni i jeftinije prodali svoje žito, jer su se čuvši, da cijene počinju padati, pobojali, da cijene još više ne padnu. Ruska je boljševička vlada tako g. 1924. stala po svojim novinama širiti vijesti u svijet, da je u Rusiji silno mnogo žita urodilo, pa da će to žito izvesti i njime uz jeftinu cijenu poplaviti sve države Evrope. Dakako da su na te vijesti stale da padaju cijene žitu. A onda je boljševička ruska vlada razaslala po drugim državama svoje trgovce, da kupuju žito. Kad su tako boljševici nakupovali dosta žita, najedamput su u novinama zaredale vijesti, da je u Rusiji bila žetva slaba i da se rusko žito ne će moći izvoziti u druge države. Odmah su nato cijene žitu stale da se dižu. Vele, da su boljševici onda opet uz skuplju cijenu prodavali po Evropi ono žito, koje su uz jeftinu cijenu po Evropi nakupovali, te da su tako zaradili grdne pare. Tako eto novine mogu da utječu na cijene žita. Sličnih primjera ima bezbroj u cijeloj dosadašnjoj svjetskoj trgovini žitom.

Da dobijemo pravi pregled svega, što odlučuje o cijenama žita (a to je i za seljaka, koji žito proizvodi, i za potrošača najvažnije), proći ćemo cijeli put, kojim žito u svjetskoj trgovini danas prolazi. Najprije ćemo razgledati SVJETSKU PROIZVODNJU ŽITA, to jest koliko žita uopće rodi na svijetu i u pojedinim, osobito najvažnijim državama. Zatim ćemo promotriti SVJETSKU POTROŠNJU ŽITA, to jest koliko ga uopće na svijetu i u pojedinim državama treba. I tu će nam onda odmah jasno biti, gdje ga ima previše, a gdje premalo. Tim dolazimo do pitanja, kako sad ono žito, što jednima pretiče, dolazi do onih, koji ga nemaju dosta. Taj je PROMET ŽITOM danas u rukama svjetske trgovine žitom. Tu je osobito važno, kako sve biva kod kupnje žita, kako kod prevoza žita i kakve sve carinske granice mora žito da prebrodi. Tek kad to sve prijeđemo, dolazimo do prave današnje CIJENE ŽITA, da vidimo, kako se ona diže i pada i kakve se odatle rađaju GOSPODARSKE KRIZE, koje se svaljuju čas na proizvađača-seljaka, čas na potrošača.

Koliko rodi žita?

Prije stotinu i više godina nije na cijelom svijetu ni izdaleka rodilo toliko žita kao danas. A danas ga rodi sve više zato, što se sve više zemlje obrađuje i zasijava žitom i što se danas bolje i razumnije obrađuje zemlja nego nekada, pa više i nosi. I kada danas razmišljamo, kako je s proizvodnjom žitarica nekada bilo, a kako je sada velik napredak, onda vidimo, da je u tom pogledu drukčije u zapadno-evropskim krajevima, drukčije u istočno-evropskim i azijskim krajevima, a sasvim drukčije opet u prekomorskim (osobito američkim) krajevima.

U ZEMLJAMA ZAPADNE EVROPE[5]) došlo je već oko godine 1900. do toga, da je sva zemlja, koja se dala zasijati žitom, bila obrađena i zasijana, a osim toga je naprednim obrađivanjem zemlje dotjerano dotle, da zemlja nosi, štogod više može. A onda je najedamput nastao preokret, pa se stala zemlja manje zasijavati žitom, a više djetelinom, krmnom repom ili drugim biljkama za krmu marvi, ili krumpirom, šećernom repom, duhanom, hmeljem, cikorijom i drugim biljkama, koje trebaju razne tvornice za svoju proizvodnju. Taj je preokret započeo najprije u Engleskoj, pa su se onda za Engleskom povele i Belgija, Nizozemska i Francuska, a tek kasnije je to prelazilo i u druge zapadno-evropske zemlje.

Kako se zemlja u to doba u zapadnoj Evropi stala sve manje zasijavati žitom, pokazuje evo ovaj primjer : oko godine 1880. bilo je u zapadno-evropskim zemljama pšenicom zasijano 19,600.000 hektara zemlje, oko godine 1900. bilo je 19,094.000 hektara, dakle već za po milijuna hektara manje, a godine 1903. bilo je 18,765.000 hektara, to jest opet preko 300 hiljada hektara zemlje manje zasijano pšenicom. U nekih 25 godina umanjila se u zapadnoj Evropi površina zasijana pšenicom za 835 hiljada hektara. Ali zato je zemlja po hektaru sve više rodila : oko godine 1880. rodila je poprečno 1090 kg, oko g. 1895. 1120 kg, oko g. 1900. 1197 kg, a oko g. 1903. već 1359 kg pšenice po hektaru obrađene zemlje.

5) Kao zemlje zapadne Evrope misli se ovdje: Francuska, Španjolska, Portugal, Italija, Engleska, Irska, Belgija, Nizozemska, Švicarska, Njemačka, Danska, Švedska, Norveška, Češka i Austrija.

U ZEMLJAMA ISTOČNE EVROPE[6]) bilo je oko godine 1900. sasvim drukčije. Tu još uvijek nije bila obrađena sva zemlja, koja se da obrađivati i zasijavati. Zato se doista množina obrađene zemlje povećavala, ali gospodarski napredak nije bio bog-zna-kakav i u tom, da zemlja i po jutru sve više nosi. Od godine do godine je žita rodilo sve više, ali samo zato, što se sve veća površina zemlje obrađivala, a da i prirod po hektaru bude što veći, do tog tek moramo doći. Napreduje doduše istočna Evropa nešto i u tom, ali polagano.

Oko godine 1876. bilo je u istočno-evropskim zemljama pšenicom zasijavano 18,225.000 hektara zemlje, oko godine 1885. 19,728.000 hektara, dakle već za milijun i po hektara više, oko godine 1892. 21,600.000 hektara, a godine 1896. već 23,114.000. U dvadesetak godina povećala se u istočnoj Evropi površina zemlje sasijane pšenicom skoro za 5 milijuna hektara. A što se tiče napretka u prinosu zemlje po hektaru, rodilo je oko g. 1876. po hektaru 669 kg pšenice, a g. 1896. 805 kg pšenice. Dakle i prinos po hektaru se u dvadesetak godina povećao, ali u tom istočna Evropa nije ni danas još ondje, gdje je zapadna Evropa bila prije pedeset godina.

U PREKOMORSKIM ZEMLJAMA[7]) stali su iza godine 1870. silnom brzinom obrađivati sve više zemlje. Tu je bio, što se toga tiče, još mnogo veći napredak, nego li u istočno-evropskim zemljama. Ali porast u prirodu po hektaru nije ni tu bio velik.

Oko godine 1870. bilo je u prekomorskim zemljama zasijano pšenicom oko 18 milijuna hektara, godine 1880. već 28 milijuna, g. 1900. 31 milijun, g. 1905. već 39 milijuna hektara, a g. 1920. dapače oko 60 milijuna hektara. To znači, da se u pedeset godina u tim krajevima zemlja zasijavana pšenicom više nego potrostručila. A razmjerni prinos po hektaru porasao je u to vrijeme poprečno nekako od 9 na 10 metričkih centi po hektaru. U svemu se u prekomorskim zemljama proizvodnja pšenice zadnjih pedeset godina početverostručila.

A sada, kad smo vidjeli, kako se u raznim dijelovima svijeta povećavala površina obrađene zemlje, treba da malo potanje razgledamo, koliko žita rodi na cijelom svijetu, a koliko po pojedinim državama.

6) Kao zemlje istočne Evrope misle se ovdje: Poljska, Litva, Letonska, Estonska, Finska, Madžarska, Rumunjska, Hrvatska, Srbija, Bugarska, Grčka i Rusija (zajedno sa sibirskim krajevima).

7) Kao prekomorske zemlje misle se ovdje uglavnom Sjedinjene Države Sjeverne Amerike, Kanada, Argentina, Australija, Istočna Indija, Japan i Alžir.

Sve veća svjetska proizvodnja žita.

Od godine 1870. rodi na cijelom svijetu ukupno sve više žita tako, da je prije svjetskog rata rodilo već dvostruko više žita, nego li godine 1870. U svjetskom ratu i prvih godina iza svjetskog rata nazadovala je nešto proizvodnja žita, ali godine 1925. opet se digla toliko, da je te godine dapače pretekla i predratne godine.

UKUPNA SVJETSKA PROIZVODNJA SVIJU ŽITARICA iznosila je:

između godine 1878. i 1882.	1.846,300.000	metričkih centi
„ „ 1883. i 1887.	1.993,600.000	„ „
„ „ 1888. i 1892.	2.063,400.000	„ „
„ „ 1893. i 1897.	2.244,300.000	„ „
„ „ 1898. i 1901.	2.545,400.000	„ „
godine ....1902.	2.843,149.000	„ „
„ ....1907.	3.057,370.000	„ „
„ ....1909.	3.510,960.000	„ „
između godine 1910. i 1912.	3.204,000.000	„ „
godine ....1913.	3.359,000.000	„ „
„ ....1915.	3.811,500.000	„ „
„ ....1916.	3.259,500.000	„ „
između godine 1918. i 1922.	2.800,000.000	„ „
godine ....1923.	3.324,000.000	„ „
„ ....1925.	3.460,000.000	„ „

UKUPNA SVJETSKA PROIZVODNJA POJEDINIH ŽITARICA bila je u milijunima[8]) metričkih centi:

U godinama	Pšenice	Raži	Ječma	Zobi	Kukuruza
1878.—82.	554,5	303,7	176,4	319,7	492
1883.—87.	579,7	330,2	182,9	356,9	543,9
1888.—92.	592	310,2	191,5	366,6	603,1
1893.—97.	642,7	370,2	214,4	408,7	608,4
1898.—1901.	757,1	405,6	232,4	470,8	679,6
1902.	818,4	431,8	267,1	530,1	795,8
1903.	852	438,3	271,5	497,1	760,3
1907.	851,9	429	322	548,5	905,8
1908.	845,6	395,6	343,1	598,5	973,2
1909.	987,9	480,8	375,2	679,4	987,7
1910.—13.	1012,7	444,5	327	618	929,8
1915.	1.221,2	460	373,8	714,6	1041,9
1916.	968,5	452	361,1	669,5	908,4
1918.—22.	723	207	216,8	469	777
1923.	1004,4	395,5	258	530	982
1924.	930,2	357,2	295	581	858,1
1925.	1.078	458,7	322	642	1019,8

8) Radi kratkoće navode se ovdje samo brojke milijuna, pa su prije zareza milijuni, a brojka iza zareza označuje stotine hiljada. Dakle broj 554,5 znači ovdje: 554 milijuna i 5 stotina hiljada, a broj 106 znači: 106 milijuna. Tako je svagdje, ako je unaprijed napisano, da brojke vrijede u milijunima.

U zadnjih je dakle pedeset godina proizvodnja razmjerno najviše porasla kod kukuruza, zobi i ječma, zatim kod pšenice, a najmanje kod raži.

Evo, kolika je proizvodnja pšenice, raži i kukuruza[9]) bila PO POJEDINIM DIJELOVIMA SVIJETA (u milijunima metričkih centi):

		Pšenice	Raži	Kukuruza
Između godine 1909. i 1913.	Evropa (bez Rusije)	364,7	245,6	126
	Rusija	205,6	189	14
	Sjev. Amerika s Kanadom	244,5	9,9	727
	Južna Amerika (Argentina)	40	—	50
	Azija	106	—	12,8
	Afrika	27,3	—	—
	Australija	24,6	—	—
	Ukupno	1012,7	444,5	929,8
God. 1923.	Evropa (bez Rusije)	336,8	204,4	96
	Rusija	74,8	168,2	20,7
	Sjev. Amerika s Kanadom	349,8	22,9	804,8
	Juž. Amerika (Argentina)	64,7	—	46
	Azija	113,2	—	15,5
	Afrika	30,7	—	—
	Australija	34,4	—	—
	Ukupno	1004,4	395,5	982,0
God. 1924.	Evropa (bez Rusije)	283,3	161,2	109,7
	Rusija	104	176	24
	Sjev. Amerika s Kanadom	311,7	20	649
	Juž. Amerika (Argentina)	52	—	58,4
	Azija	110,6	—	17
	Afrika	24,7	—	—
	Australija	43,9	—	—
	Ukupno	930,2	357,2	858,1
God. 1925.	Evropa (bez Rusije)	371,6	232,2	121,5
	Rusija	180	208,5	45,1
	Sjev. Amerika s Kanadom	307,5	18	785
	Juž. Amerika (Argentina)	58,4	—	52,7
	Azija	101,8	—	15,5
	Afrika	31,6	—	—
	Australija	27,2	—	—
	Ukupno	1078,1	458,7	1019,8

9) Glavne žitarice jesu pšenica i kukuruz, a za Evropu još i raž. U ovoj će knjizi obično biti govora samo o tim žitaricama, često dapače samo o pšenici, koja je u svjetskom gospodarstvu najvažnija.

Već u tom pregledu vidimo, da *najviše pšenice i raži na svijetu rodi u Evropi (s Rusijom), a najviše kukuruza u Sjevernoj Americi (s Kanadom).* K tome treba dodati još i to, da *u Evropi rodi najviše ječma, a u Sjevernoj Americi najviše zobi.*

Zanimivo je i poučno i to, KOLIKO GDJE RODI NA JEDNOM HEKTARU ZEMLJE, pa evo i o tome pregleda:

Pšenice je rodilo po 1 hektaru ovoliko:

Između godine	1891. i 95.	1896. i 900.	1901. i 905.	1906. i 13.	1920. i 25.
U sjev.-zapad. Evropi[10])	1656 kg	1783 kg	1843 kg	2264 kg	2376 kg
U jugo-zapad. Evropi	965 „	1028 „	1094 „	1121 „	1210 „
U istočnoj Evropi	774 „	712 „	817 „	867 „	750 „
U Sjevernoj Americi	935 „	860 „	965 „	1058 „	1136 „
U Kanadi	1600 „	1090 „	1740 „	1488 „	1620 „
U Argentini	580 „	652 „	671 „	656 „	730 „
U Australiji	470 „	645 „	600 „	860 „	1020 „

Taj nam pregled pokazuje, da *najviše pšenice po hektaru rodi u sjeverozapadnoj Evropi, a u istočnoj Evropi, kuda se i mi ubrajamo, rodi poprečno tri puta manje po hektaru, no najmanje rodi po hektaru u Argentini, koju je prije dvadeset godina Australija prestigla svojim napretkom.*

Koliko rodi žita u pojedinim državama?

Najviše rodi žita u Rusiji i Sjedinjenim Državama Sjeverne Amerike. Te dvije države imadu prvenstvo u proizvodnji žita cijelog svijeta. Prije svjetskog rata bila je Rusija sa svojim žitom prva na cijelom svijetu zato, što je najviše žita mogla da proda i izveze u druge države, dva puta više nego Sjeverna Amerika. Ali za vrijeme svjetskog rata bili su Rusiji zatvoreni svi putevi po moru, pa je u to vrijeme Sjeverna Amerika stala sve više da proizvodi žita, te je pretekla Rusiju i doprla sa svojim žitom onamo, kuda je prije Rusija sa svojim dolazila, i tako *je danas Sjeverna Amerika najglavnija i najjača žitorodna država na svijetu. Rusija je za njom zaostala.* No Rusija će se opet gospodarski podići i ojačati, pa kako je ruska zemlja veoma plodna, Rusija će bez sumnje opet steći svoje prvenstvo

10) Sjeverozapadna Evropa jesu Engleska, Belgija, Nizozemska, Danska, Njemačka; jugozapadna Evropa jesu Francuska, Španjolska, Portugal, Italija; a istočna Evropa jesu Rusija, Poljska, Rumunjska, Jugoslavija, Bugarska itd.

kao žitorodna država. To nije ni Americi ni Engleskoj po volji, pa zato one i vode danas oštru politiku proti Rusiji. Amerika i Engleska hoće glavnu svjetsku proizvodnju i trgovinu žita da imadu u svojim rukama, jer tko najviše hrane ima, taj je pravi gospodar svijeta.

Što se Evrope same tiče, vrlo je zanimivo, da mi Slaveni — Rusi, Ukrajinci, Poljaci, Hrvati, Srbi, Bugari, pa dobrim dijelom i Česi i Slovaci — imademo najžitorodnije krajeve u Evropi, a među nas su se još utisnuli Rumunji i Madžari. U cijeloj Evropi rodi oko 1400 milijuna metričkih centi sviju žitarica na godinu, a od toga rodi u slavenskim zemljama oko 750 milijuna metričkih centi. Dakle *preko polovice cijele evropske proizvodnje žita imamo mi slavenski narodi u svojim rukama, dok po broju stanovnika brojimo mi Slaveni jednu trećinu Evrope, a ostali narodi dvije trećine.* Odatle vidimo, kako je gospodarski položaj Slavena jak u Evropi, pa bi i u svemu drugom bili na boljem, da nije tuđinski boljševizam rastrovao Rusiju i da i u drugim slavenskim državama ima više brige za pravi kulturni (prosvjetni) i gospodarski napredak. Ali što nije, bit će. Slavenima pripada budućnost Evrope međi ostalim i zato, što imadu najviše žita u Evropi.

Što se cijelog svijeta tiče, *najviše žitorodnih krajeva na svijetu drže anglosaski (engleski) narodi*[11]) *pod svojom vlašću*: to su Sjeverna Amerika i Engleska, koja pod svojom vrhovnom vlašću drži žitorodnu Kanadu, žitorodnu Istočnu Indiju i žitorodnu Australiju. Kao što slavenski narodi imadu preko polovine evropske proizvodnje žita u svojim rukama, tako *anglosaski narodi imadu preko polovine proizvodnje žita cijelog svijeta pod svojom vlašću.* Onda se ne treba čuditi, što su Engleska i Amerika danas zapravo gospodari svijeta. I to nam svjedoči, kakvu snagu može da ima onaj, tko ima vlast nad žitorodnim krajevima.

Kakogod najveći žitorodni krajevi svijeta stoje ili pod slavenskom ili pod anglosaskom (engleskom) vlašću, ipak ima jedan od velikih žitorodnih krajeva, koji još stoji po strani. To je Argentina. Ne treba se zato čuditi, što prema njoj bacaju oči Njemačka i Italija, dvije evropske države, koje iza Engleske najviše moraju da se opskrbljuju tuđim žitom.

A sada da razgledamo, kako je sa žitom u pojedinim državama. Na cijelom svijetu ima 65 država, ali ovdje ćemo razgledati samo one, koje su žitorodnije.

11) I Englezi i Sjeverni Amerićani su anglosaski narodi te govore jednako engleskim jezikom. I Sjeverna je Amerika bila prije 150 godina pod engleskom vlašću.

U EVROPI

Rusija. Ima 21,134.000 četvornih kilometara sa 146 milijuna stanovnika. Ona se dijeli na evropsku i azijsku Rusiju. U cijeloj Rusiji bilo je prije rata 84 milijuna hektara obrađene zemlje[12]); od toga je bilo 72 milijuna hektara u evropskoj Rusiji, a samo 12 milijuna u azijskoj. Dakle u evropskoj Rusiji ima $^6/_7$ sve ruske žirorodne zemlje, a samo $^1/_7$ je u azijskoj Rusiji. U svjetskom ratu i iza njega nazadovalo je u Rusiji obrađivanje zemlje, te je godine 1924. bilo obrađene zemlje za 17 postotaka manje nego li prije rata, to jest 70 milijuna hektara. Glavna ruska žitnica je tako zvana »Crna zemlja« u južnom dijelu Rusije. P š e n i c a se u Rusiji više sije jara, nego ozima : godine 1924. bilo je jarom pšenicom zasijano preko 11 milijuna hektara, a ozimom pšenicom samo nešto preko 4 i po milijuna hektara. Ruska je pšenica laka i daje izvrsno brašno i samo kanadska joj je ravna. R a ž je najvažnija ruska žitarica : njome je g. 1924. bilo zasijano preko 25 milijuna hektara, a prije svjetskog rata još i više tako, da je ražju zasijana trećina cijele ruske obrađene zemlje. Z o b se sije više u sjevernijoj Rusiji na 10 milijuna hektara, a j e č a m u južnoj, ali je vrlo važan i za sjevernu Rusiju. K u k u r u z se sije u južnoj Rusiji, ali na manje nego 2 milijuna hektara.

SVIJU ŽITARICA ZAJEDNO rodilo je u Rusiji :

godine 1810.	225	milijuna mtc[13])	između g. 1910.-12.	699	mil. mtc
„ 1860.	321	„ „	godine 1913.	750	„ „
„ 1878.	377	„ „	„ 1915.	667	„ „
„ 1898.	498	„ „	„ 1916.	571	„ „
„ 1903.	602	„ „	„ 1921.	260	„ „
„ 1904.	688	„ „	„ 1923.	504	„ „
„ 1905.	580	„ „	„ 1924.	446	„ „
između god. 1907. i 1910.	584	„ „	„ 1925.	625	„ „

POJEDINE ŽITARICE rodile su ovako (brojevi označuju milijune metričkih centi) :

Između godine	*Pšenica*	*Raž*	*Ječam*	*Zob*	*Kukuruz*
1878. i 1882.	55	153	31	85,6	4,5
1888. i 1895.	106	185	55	102	8,2
1900. i 1903.	169	231,6	77,8	116	12,9
1907. i 1912.	172,8	217	83,8	148,7	20,3
Godine 1913.	264,6	253,5	126,4	179,4	18,5
„ 1916.	168	189	74	132	17
„ 1923.	74,7	177	95	144,8	16
„ 1924.	104	166	65	90	19
„ 1925.	180	208,5	67	149	20

12) To je skoro osam puta više, nego što ima obrađene zemlje danas u Jugoslaviji.

13) Mtc je kratica, koja znači metričke cente. U ovoj će knjizi često biti ta kratica, da se ne moraju ispisivati cijele riječi.

Iz tog pregleda vidimo, kako je u Rusiji do svjetskog rata napredovala proizvodnja žita, zatim je u svjetskom ratu stala nazadovati, te *je Rusija pod boljševičkim gospodarstvom godine* 1921. *doživjela slabiju žetvu nego li ikad u zadnjih sto godina.* Tek iza te godine stala se ruska proizvodnja žita opet dizati. Iza svjetskog rata izgubila je Rusija žitorodnu Besarabiju, koja je potpala pod Rumunjsku, a Poljska, Estonska, Litva, Lotiška i Finska otcijepile su se od Rusije i postale samostalne. To je također pridonijelo, da je sada u Rusiji proizvodnja žita manja, nego li što je bila prije svjetskog rata.

Poljska. Ima 386.634 četvornih kilometara sa 27 milijuna stanovnika. Prije svjetskog rata bila je najvećim dijelom pod Rusijom, a manjim dijelom pod Austrijom i Njemačkom. Iza svjetskog se rata oslobodila i ujedinila, te je brojem stanovnika danas šesta po redu među najvećim državama Evrope. U Poljskoj rodi najviše r a ž, te je ona u tom po redu treća država na svijetu. (Najviše raži rodi u Rusiji, zatim u Njemačkoj, pa onda u Poljskoj.)

ŽETVE donijele su u Poljskoj ovoliko :

	Pšenice	*Raži*	*Ječma*	*Zobi*
Prije rata	15,5 mil. mtc[14])	56 mil. mtc	15 mil. mtc	23 mil. mtc
God. 1921.	10,1 „ „	42,5 „ „	11 „ „	24 „ „
„ 1922.	11,5 „ „	51,3 „ „	12 „ „	28 „ „
„ 1923.	13,5 „ „	48 „ „	14 „ „	30 „ „
„ 1924.	8,8 „ „	40 „ „	12 „ „	32 „ „
„ 1925.	15,9 „ „	67,8 „ „	16,6 „ „	34,5 „ „
„ 1926.	12,8 „ „	50,1 „ „	15 „ „	32 „ „
„ 1927.	14,8 „ „	59,8 „ „	16,3 „ „	34,2 „ „

Poprečno dakle u Poljskoj rodi godišnje preko 100 milijuna metričkih centi sviju žitarica.

Čehoslovačka. Ima 140.485 četvornih kilometra sa 14 milijuna stanovnika. Nastala je godine 1918. ujedinjenjem Češke i Slovačke. Od cijele njene površine ima 45% oranica, 18% pašnjaka, 33% šuma i 4% neplodne zemlje. Od bivše Austrougarske rodilo je na površini današnje Čehoslovačke 16.8% pšenice, 39% raži, 47.1% ječma, 37.5% zobi i 3.7% kukuruza.

PREGLED O ŽETVAMA je ovakav :

God.	*Pšenica*	*Raž*	*Ječam*	*Zob*	*Kukuruz*
1913.	10 mil. mtc	16 mil. mtc	15 mil. mtc	14 mil. mtc	2 mil. mtc
1921.	10,5 mil. mtc	13,6 mil. mtc	12 mil. mtc	11,7 mil. mtc	2,1 mil. mtc
1923.	9,8 „ „	13,5 „ „	11,9 „ „	13,3 „ „	2,3 „ „
1925.	10,7 „ „	14,8 „ „	12,5 „ „	13 „ „	2,7 „ „
1926.	9,3 „ „	11,7 „ „	11,4 „ „	13,8 „ „	2,5 „ „

Poprečno dakle u Čehoslovačkoj rodi na godinu oko 48 milijuna metričkih centi sviju žitarica.

14) Broj 15 prije zareza znači milijune, a broj 5 iza zareza stotine hiljada.

Jugoslavija. Ima 248.987 četvornih kilometara i 12 i po milijuna stanovnika. Cijela joj je površina 24,848.829 hektara: od toga je 7,658.511 hektara obraslo šumama, 11,351.254 hektara obrađene zemlje, a 5,888.935 hektara je neplodne zemlje.[15]) U postocima dijeli se naša država na 30.5% šumovite zemlje, 44.5% obrađene i 25% neplodne zemlje. PO POKRAJINAMA se POVRŠINA[16]) dijelila 1922. godine ovako:

Pokrajina	ima površine: *obrađene*	*šumovite*	*neobrađene*	*ukupno*
Hrvatska[17])...	2,589.846 ha[18])	1,491.252 ha	323.118 ha	4,474.216 ha
Dalmacija ...	786.928 „	347.796 „	138.176 „	1,272.900 „
Bosna	1,774.859 „	2,546.689 „	798.352 „	5,119.900 „
Vojvodina ...	1,710.338 „	250.645 „	9.217 „	1,970.200 „
Slovenija	836.358 „	690.633 „	92.721 „	1,619.712 „
Srbija	2,732.565 „	2,087.000 „	4,732.635 „	9,552.200 „
Crna Gora ..	79.503 „	192.639 „	694.658 „	966.800 „

Od obrađene zemlje nešto preko polovice jesu oranice, a ostalo su vrtovi, vinogradi, voćnjaci, livade i pašnjaci.[19])

Oranica bilo je u cijeloj državi:

godine	1920.	6,029.466 ha	godine	1923.	6,276.191 ha
„	1921.	6,265.266 „	„	1924.	5,916.978 „
„	1922.	6,376.193 „	„	1925.	6,017.178 „

Žitom zasijano[20]) bilo je od toga u cijeloj državi:

godine	1920.	4,379.398 ha	godine	1923.	4,632.331 ha
„	1921.	4,625.477 „	„	1924.	4,699.587 „
„	1922.	4,710.894 „	„	1925.	4,953.472 „

Vidimo dakle, da se u našoj državi iza rata do godine 1922. sve više obrađivalo zemlje, a onda opet manje. Žitom se zasijavala zemlja do godine 1922. svake godine više, onda godine 1923. opet manje, pa zatim opet više.

---

15) U neplodnu zemlju ubraja se ovdje i ona, koja bi se mogla obrađivati, ali se ne obrađuje.

16) Ovi su pregledi izrađeni prema knjigama „Obrađena zemlja i žetveni prinos", koje svake godine izdaje ministarstvo poljoprivrede i voda u Beogradu. U njima se od godine 1924. ne spominju više pokrajine, nego samo oblasti. Budući da je pregled prema pokrajinama bolji i jasniji, ovdje će se spominjati samo pokrajine.

17) Pod Hrvatskom je ovdje mišljena Hrvatska i Slavonija sa Srijemom, Međumurjem i Krkom uvijek, kad se u ovoj knjizi spominje Hrvatska.

18) Hektar se obično kraće piše *ha*.

19) Po postocima ima u našoj državi 55.6% oranica, 1.3% vrtova, 1.5% vinograda, 2.2% voćnjaka, 14% livada i 23.7% pašnjaka, a 1.7% bara i močvara.

20) Ovdje je osim pšenice, raži, ječma, zobi i kukuruza ubrojen i proso, napolica, heljda, krupak, riža i ostalo zrnato bilje.

Po POJEDINIM ŽITARICAMA bilo je u cijeloj državi zasijano ovoliko hektara zemlje:

Godine	*Pšenicom*	*Ražju*	*Ječmom*	*Zoblju*	*Kukuruzom*
1921.	1,497.068	186.669	368.161	405.907	1,880.309
1922.	1,531.464	204.238	385.746	402.595	2,044.593
1923.	1,623.982	193.860	373.950	386.807	1,943.525
1924.	1,717.342	195.322	363.640	352.678	1,965.354
1925.	1,784.823	201.248	364.521	352.080	2,146.119

ŽETVE su u cijeloj državi donijele ovoliko metričkih centi:

Godine	*Pšenice*	*Raži*	*Ječma*	*Zobi*	*Kukuruza*
1920.	11,705.840	1,547.207	2,873.837	3,228.499	25,689.963
1921.	14,100.300	1,577.255	2,912.719	2,744.314	18,743.119
1922.	12,102.337	1,148.858	2,410.105	2,652.164	22,809.568
1923.	16,620.147	1,500.152	3,062.221	3,117.303	21,535.671
1924.	15,722.496	1,407.508	2,934.577	3,018.477	37,949.376
1925.	21,404.302	1,997.523	3,950.523	3,450.438	37,906.647
1926.	19,139.553	1,893.434	3,761.072	3,969.778	34,000.000
1927.	15,870.583	1,580.275	3,129.293	3,577.050	19,500.000

Vidimo dakle, da je u prvih deset godina, otkako postoji Jugoslavija, najviše pšenice, raži i ječma rodilo godine 1925., zobi najviše godine 1926., a kukuruza godine 1924. Poprečno rodi godišnje 16 milijuna mtc pšenice, 1 i po milijun mtc raži, 3 milijuna mtc ječma, 3 milijuna mtc zobi i 27 i po mtc kukuruza. Dakle *sviju žitarica zajedno rodi poprečno* 51 *milijun metričkih centi godišnje*.

POJEDINIH ŽITARICA rodi po pokrajinama ovoliko mtc:

	Pšenice	*Raži*	*Ječma*	*Zobi*	*Kukuruza*
u Hrvatskoj	4,016.000	350.000	550.000	775.000	7,146.000
u Dalmaciji	191.000	20.000	160.000	12.000	301.000
u Bosni	1,024.000	90.000	500.000	540.000	2,147.000
u Vojvodini	5,413.000	95.000	450.000	710.000	10,223.000
u Sloveniji	577.000	290.000	175.000	215.000	540.000
u Srbiji	4,622.000	640.000	1,100.000	650.000	7,254.000
u Crnoj Gori	79.000	15.000	27.000	10.000	188.0000

SVIJU ŽITARICA zajedno rodi po pokrajinama poprečno na godinu:

u Hrvatskoj i Slavoniji	12,837.000 mtc	u Sloveniji	1,797.000 mtc
u Dalmaciji	684.000 mtc	u Srbiji ..	14,266.000 mtc
u Bosni i Hercegovini	4,301.000 mtc	u Crnoj Gori	319.000 mtc
u Vojvodini	16,891.000 mtc		

Na prvom je dakle mjestu svojom plodnošću Vojvodina, na drugom Srbija, na trećem Hrvatska, zatim Bosna, pa onda Slovenija, a najmanje su rodne Dalmacija i Crna Gota. Ali ako računamo, *koliko rodi žita po glavi,* onda je na prvom mjestu Vojvodina, u kojoj rodi 1089 kg žita po glavi, na drugome mjestu Hrvatska, u kojoj rodi 458 kg žita po glavi, na trećem mjestu Srbija sa 317 kg žita po glavi, zatim Bosna sa 224 kg žita po glavi, Slovenija sa 167 kg, Dalmacija sa 95 kg i napokon Crna Gora sa 88 kg žita po glavi.

U Hrvatskoj i Vojvodini zajedno rodi više žita, nego li u svim ostalim pokrajinama zajedno, pa su Vojvodina i Slavonija prave žitnice Jugoslavije.

NA *POJEDINE POKRAJINE* treba se još posebno malo osvrnuti.

U HRVATSKOJ rodilo je zadnjih dvadesetak godina prije svjetskog rata godišnje poprečno 10 i po milijuna metričkih centi sviju žitarica. Po tome vidimo, da je iza rata proizvodnja u Hrvatskoj porasla po prilici za 2 milijuna metričkih centi sviju žitarica godišnje. Doduše prije rata se k Hrvatskoj nije brojilo Međumurje, koje je iza rata s njome sjedinjeno, a isto tako i Krk s Kastavštinom, ali to ne čini ni izdaleka toliko, za koliko sada više rodi žita u Hrvatskoj. Više rodi pšenice i kukuruza, nego što je rodilo prije rata, ali zato manje rodi raži, ječma i zobi. To nam pokazuje ovaj pregled, prema kojem je u Hrvatskoj rodilo ovoliko metričkih centi:

Godine[21])	*Pšenice*	*Raži*	*Ječma*	*Zobi*	*Kukuruza*
1890.-1900.	2,567.000	694.000	620.000	832.000	4,410.000
1901.-1910.	3,105.000	655.000	679.000	865.000	5,000.000
1911.-1914.	3,745.000	834.000	549.000	767.000	6,533.000
1921.	4,663.000	401.000	577.000	695.000	4,693.000
1922.	2,901.000	250.000	391.000	602.000	5,800.000
1923.	4,051.000	379.000	601.000	970.000	6,557.000
1924.	2,928.000	255.000	331.000	669.000	8,759.000
1925.	5,537.000	442.000	554.000	975.000	10,121.000

U Hrvatskoj rodi više zobi nego u ikojoj drugoj pokrajini naše države. Ječma i raži rodi u Srbiji više nego u Hrvatskoj, a pšenice i kukuruza u Vojvodini i Srbiji više.

U VOJVODINI (Bačkoj, Banatu i Baranji) rodi 25 postotaka žita više nego u Hrvatskoj, a ako se računa, koliko rodi žita po glavi, onda u Vojvodini rodi dvostruko više nego u Hrvatskoj, a tri puta više nego u Srbiji. Vojvodina sama daje trećinu od svega žita, što rodi u Jugoslaviji. Najviše rodi u njoj kukuruz, zatim pšenica. Raži rodi u Vojvodini manje nego u Hrvatskoj, Srbiji, Bosni i Sloveniji, ječma manje nego u Hrvatskoj, Srbiji i Bosni, a zobi manje nego u Hrvatskoj.

U SRBIJI rodi poprečno za 15 postotaka žitarica manje nego u Vojvodini, a za 10 postotaka više nego u Hrvatskoj. No po glavi rodi u Srbiji 65 postotaka manje nego u Vojvodini. a za 31 postotak manje nego u Hrvatskoj. Ječma i raži rodi u Srbiji više nego u ijednoj drugoj pokrajini naše države, sa zoblju zaostaje Srbija za Hrvatskom, a s pšenicom i kukuruzom za Vojvodinom. Kakva je razlika u proizvodnji žita Srbije prije rata i poslije rata, pokazuje ovaj pregled, po kojem je u njoj rodilo poprečno ovoliko metričkih centi godišnje:

	Pšenice	*Raži*	*Ječma*	*Zobi*	*Kukuruza*
Prije rata[22])	2,915.000	312.000	634.000	621.000	5,086.000
Poslije rata	4,622.000	640.000	1,100.000	650.000	7,254.000

21) 1896. do 1900. znači: poprečno godišnje između godine 1896. i 1900.
22) Ovo je računano od godine 1893. do 1913.

U svim je žitaricama, kako vidimo, Srbija iza svetskog rata napredovala, jer se u balkanskom i svjetskom ratu njezino područje podvostručilo.

U BOSNI (s Hercegovinom) rodi tri puta manje žitarica nego u Hrvatskoj, tri i po puta manje nego u Srbiji, a četiri puta manje nego u Vojvodini. U Bosni i Hercegovini rodilo je metričkih centi:

Godine	*Pšenice*	*Raži*	*Ječma*	*Zobi*	*Kukuruza*
1885.	460.000	80.000	610.000	360.000	1,350.000
1890.-1900.	698.000	110.000	760.000	460.000	2,465.000
1900.-1913.	637.000	87.000	690.000	580.000	2,056.000
1920.-1923.	804.000	79.000	372.000	537.000	1,439.000
1924.	1,142.300	109.450	547.000	571.630	3,249.000
1925.	1,561.800	143.970	764.700	725.740	3,167.000

Odmah iza svjetskog rata opaža se u Bosni napredak kod pšenice, a godine 1924. i 1925. rodila je pšenica dapače dvostruko više nego prije rata, kukuruz za trećinu više, pa i raž i zob su veoma napredovali.

U SLOVENIJI rodi tek deveti dio žita, koliko ga rodi u Vojvodini, a gotovo samo sedmi dio od onoga, koliko rodi u Hrvatskoj. A kad se ne bi k Sloveniji računalo i Međumurje, koje je po zakonu o oblastima potpalo pod mariborsku oblast, vidjelo bi se, da Slovenija sa žitom stoji još slabije. Ona je po broju stanovnika dvanaesti dio države, a po svojim žitaricama trideseti dio države.

U DALMACIJI je još slabije. Brojem stanovnika je ona osamnaesti dio države, a po svojim žitaricama tek sedamdeset i peti dio. Prema Hrvatskoj ima Dalmacija četvrtinu stanovnika, a samo sedamnaesti dio žita.

U CRNOJ GORI rodi od sviju pokrajina najmanje žita. Brojem stanovnika je ona trideset i peti dio države, a po svome žitu tek sto šezdeseti dio države.

Ako napokon još isporedimo, *KOLIKO RODI ŽITA PO HEKTARU ZEMLJIŠTA* u našoj državi, onda dobivamo ovaj pregled, po kojem je godine 1923. rodilo na jednom hektaru poprečno ovoliko:

	Pšenice	*Raži*	*Ječma*	*Zobi*	*Kukuruza*	*Sviju žitarica*
U Hrvatskoj	978 kg	845 kg	946 kg	993 kg	1466 kg	846 kg
U Dalmaciji	867 „	698 „	819 „	643 „	692 „	744 „
U Bosni	728 „	718 „	799 „	702 „	733 „	736 „
U Vojvodini	1257 „	1177 „	1280 „	1097 „	1461 „	1254 „
U Sloveniji	754 „	877 „	948 „	921 „	1361 „	972 „
U Srbiji	808 „	666 „	766 „	583 „	984 „	762 „
U Crnoj Gori	773 „	852 „	773 „	750 „	811 „	792 „
Poprečno u cijeloj državi	930 „	754 „	787 „	836 „	1195 „	900 „

To nam je prava slika našeg gospodarskog napretka. Najnaprednija je Vojvodina, jer u njoj rodi najviše na jednom hektaru, zatim dolazi Slovenija, na trećem je mjestu Hrvatska, a na četvrtom Srbija. Ako cijelu državu zajedno uzmemo, onda vidimo, da dolazi

samo 9 metričkih centi žita po hektaru. Da vidimo, *kako stojimo u tom prema drugim državama,* hajde da i to isporedimo. **Pšenice** je rodilo godine 1923. po hektaru:

u Danskoj	2910 kg	u Švicarskoj	2290 kg	u Rumunjskoj	1030 kg
u Nizozemskoj	2670 „	u Engleskoj	2210 „	u Jugoslaviji	930 „
u Belgiji	2600 „	u Čehoslovač.	1730 „	u Portugalu	840 „
u Njemačkoj	2400 „	u Austriji	1650 „	u Rusiji	790 „

Vidimo eto, da u nekim najnaprednijim državama rodi čak tri puta više pšenice po jednom hektaru nego kod nas, pa će trebati još mnogo gospodarske prosvjete, dok i mi u tom ne krenemo za naprednijima, pa da ne budemo među najzadnjima.

Bugarska. Ima 103.146 četvornih kilometara sa 5 i po milijuna stanovnika. Tri četvrtine obrađene zemlje zasijano je žitaricama, to jest preko 2 milijuna hektara, dakle ni polovicu onoliko, koliko u Jugoslaviji. SVIJU ŽITARICA zajedno rodilo je ovoliko:

Godine	1903.	21,879.000 mtc	Godine	1912.	40,250.000 mtc
„	1906.	19,781.000 „	„	1913.	36,137.000 „
„	1907.	13,521.000 „	„	1925.	19,266.000 „
„	1908.	20,715.000 „	„	1926.	17,908.000 „

POJEDINIH ŽITARICA rodilo je ovoliko metričkih centi:

Godine	*Pšenice*	*Raži*	*Ječma*	*Zobi*	*Kukuruza*
1903.-1908.	8,881.000	1,546.000	2,302.000	1,431.000	4,813.000
1912. i 1913.	16,780.000	3,594.000	3,808.000	1,892.000	12,119.000
1921.	11,569.000	2,131.000	1,000.000	1,000.000	2,500.000
1925.	13,200.000	1,000.000	1,380.000	846.000	2,800.000

Vidimo dakle, da je u Bugarskoj zadnjih godina prije rata rodilo same pšenice gotovo toliko, koliko iza rata sviju žitarica zajedno.

Grčka. Ima 127.337 četvornih kilometara sa 5,900.000 stanovnika. Žitarica rodi u Grčkoj jedva toliko, koliko se tamo potroši za po godine. Glavno rodi pšenica, zatim kukuruz i nešto ječam, a raž i zob vrlo malo. Od cijele žetve je otpadalo prije rata 45 posto na pšenicu, 2 posto na kukuruz, 23 posto na ječam, 4 posto na zob, 1 posto na raž. Iza rata rodi nešto više raži. ŽETVE iznose ovoliko:

Pšenice			*Sviju žitarica zajedno*		
Prije rata		2,025.000 mtc	Godine	1903.	4,101.000 mtc
Godine	1921.	3,040.000 „	„	1910.	4,055.000 „
„	1922.	2,600.000 „	„	1913	4,190.000 „
„	1924.	2,300.000 „	„	1924.	6,240.000 „
„	1925.	3,420.000 „	„	1925.	9,380.000 „
„	1926.	2,900.000 „	„	1926.	8,000.000 „
„	1927.	2,000.000 „	„	1927.	5,000.000 „

Iza rata je najslabija bila žetva godine 1927., jer što je ove godine urodilo, potroši se u Grčkoj za 4 mjeseca.

Rumunjska. Ima 294.244 četvornih kilometara sa 17 i po milijuna stanovnika. Prije svjetskog rata imala je Rumunjska 137.000 četvornih kilometara, te je dakle bila za više nego polovinu manja. U nekadašnjoj maloj Rumunjskoj bilo je **obrađeno** 1866. godine 2,230.000 hektara, a zadnjih deset godina prije svjetskog rata poprečno 5 milijuna hektara. U svim krajevima današnje povećane Rumunjske bilo je prije svjetskog rata obrađeno svega oko 10 i po milijuna hektara zemlje. Iza svjetskog rata nazadovalo je obrađivanje zemlje, te je godine 1923. bilo obrađeno oko 9 milijuna hektara, i godine 1925. i 1926. oko 9 i po milijuna hektara, a g. 1927. oko 10 milijuna hektara.

SVIJU ŽITARICA rodilo je na površini današnje Rumunjske:

Prije svetskog rata	139 mil. mtc	Godine 1924.	88 mil. mtc.
Godine 1922.	74 mil. mtc	„ 1925.	95 mil. mtc.
Godine 1923.	80 mil. mtc	„ 1926.	100 mil. mtc.

POJEDINIH ŽITARICA rodilo je ovoliko metričkih centi:

Godine	*Pšenice*	*Raži*	*Ječma*	*Zobi*	*Kukuruza*
(U staroj Rumunjskoj)					
Prije rata	24,000.000	1,000.000	5,400.000	4,200.000	27,000.000
1916.	18,000.000	500.000	6,500.000	3,000.000	16,000.000
(U sadašnjoj Rumunjskoj)					
1922.	25,500.000	2,300.000	9,900.000	8,900.000	28,200.000
1925.	28,900.000	2,100.000	10,700.000	9,000.000	44,600.000
1926.	31,000.000	2,989.000	17,300.000	12,200.000	46,000.000

Vidimo eto, kako je u maloj nekadanjoj Rumunjskoj rodilo skoro toliko, koliko je prvih godina iza rata rodilo u sadašnjoj dvostruko povećanoj. Od god. do godine doduše rodi žita opet sve više, no ako bude išlo kao dosad, istom će za desetak godina Rumunjska postići onolike žetve, kakve su u sadašnjim njenim krajevima bile prije svjetskog rata.

Madžarska. Ima 92.916 četvornih kilometara sa 8 milijuna stanovnika. **Obrađene zemlje** brojila je prije svjetskog rata 49 milijuna jutara, a sada samo 16 milijuna jutara. Od cijele površine ima 60% oranica, 25% pašnjaka, 12% šuma, 3% neplodne zemlje.

SVIJU ŽITARICA rodilo je:

U nekadanjoj Madžarskoj	*U sadašnjoj Madžarskoj*
Između g. 1870. i 1875. 46 mil. mtc.	Godine 1922. 43 mil. mtc
Između g. 1890. i 1900. 100 mil. mtc.	Godine 1923. 56 milijuna mtc
Između g. 1900. i 1913. 120 mil. mtc.	Godine 1925. 60 milijuna mtc

POJEDINIH ŽITARICA rodilo je metričkih centi:

Godine	*Pšenice*	*Raži*	*Ječma*	*Zobi*	*Kukuruza*
g. 1870.-75.	13,400.000	8,100.000	6,810.000	5,550.000	12,270.000
g. 1901.	33,730.000	10,390.000	10,900.000	9,890.000	32,360.000
g. 1906.	53,730.000	13,210.000	15,480.000	12,730.000	41,380.000
g. 1913.	43,000.000	13,500.000	17,500.000	14,100.000	46,000.000
g. 1924.	14,200.000	6,200.000	3,500.000	2,600.000	19,740.000
g. 1925.	19,507.000	8,300.000	5,500.000	3,700.000	23,620.000
g. 1926.	18,833.000	7,620.000	4,930.000	3,500.000	20,000.000
g. 1927.	20,630.000	5,730.000	5,070.000	3,150.000	17,600.000

Vidimo, da Madžarska danas svojom proizvodnjom žita zaostaje za Jugoslavijom kod pšenice, zobi, a osobito kod kukuruza, a pred njom je kod raži i ječma.

Italija. Ima 310.122 četvornih kilometara sa 40 milijuna stanovnika. Od godine 1885. sije se u Italiji sve više pšenica. Između godine 1900. i 1906. bilo je zasijano u Italiji 5,100.000 hektara, a između godine 1910. i 1913. već 7 milijuna hektara. Iza rata je zasijano u Italiji ispod 5 milijuna hektara, ali od godine 1925., kada je talijanska vlada provela tako zvanu »žitnu bitku«, to jest propagandu, da se što više digne proizvodnja žita, obrađuje se i više zemlje i rode bolje žetve. No dosad Italija još ni izdaleka nije postigla, da u njoj rodi toliko žita, koliko joj za prehranu treba.

SVIJU ŽITARICA rodilo je u Italiji:

Prije svjetskog rata 85 mil. mtc	Prvih godina iza rata 80 mil. mct.
God. 1915. i 1916. 79 mil. mtc	Godine 1925. 103 mil. mct.

POJEDINIH ŽITARICA rodilo je ovoliko metričkih centi:

Godine	*Pšenice*	*Raži*	*Ječma*	*Zobi*	*Kukuruza*
Prije rata	48,000.000	1,300.000	2,100.000	5,050.000	25,000.000
1915.	46,410.000	1,100.000	2,400.000	4,560.000	28,800.000
1921.	52,482.000	1,430.000	2,200.000	4,600.000	24,000.000
1925.	65,548.000	1,700.000	2,650.000	6,680.000	26,840.000
1927.	55,000.000	1,500.000	2,400.000	5,200.000	25,000.000

Zadnjih su se godina lijepo povećale žetve u Italiji, otkako talijanska vlada pomaže svim silama proizvodnju žita proglašujući, da svaki seljak mora nastojati, da po svakom hektaru rodi bar jedna metrička centa žita više nego prije. Talijanska vlada daje i nagrade onim seljacima, koji se iskažu najljepšim uspjehom u žetvi.

Austrija. Ima 83.833 četvornih kilometara sa 6,800.000 stanovnika. I ona nastoji da što više podigne proizvodnju žita, pa da ne mora toliko dovoziti iz drugih država. Prvih godina iza rata, kad su bili socijalisti na vladi, nije se na tom toliko radilo, ali otkako su od g. 1922. na vladi kršćanski socijali, posvetili su mnogo brige podizanju poljodjelstva, te su u nekoliko godina postigli pravi gospodarski preporod austrijske republike. Godine 1926. bilo je o b r a đ e n o 2300 hektara više nego prije rata, a g. 1927. dapače do 4000 hektara više.

POJEDINIH ŽITARICA rodilo je ovoliko metričkih centi:

Godine	*Pšenice*	*Raži*	*Ječma*	*Zobi*
1921.	1,756.000	3,216.000	1,500.000	3,000.000
1925.	2,780.000	5,294.000	2,006.000	4,500.000
1926.	2,570.000	4,510.000	1,980.000	4,348.000
1927.	2,850.000	4,970.000	2,200.000	3,916.000

Sviju žitarica rodi dakle u Austriji 10 do 12 milijuna metričkih centi godišnje, to jest oko 165 kilograma po glavi, a to je otprilike onoliko, koliko rodi u pokrajini Sloveniji naše države, ili tri puta manje nego u Hrvatskoj.

Njemačka. Ima 472.039 četvornih kilometara sa 65 milijuna stanovnika. Kako se u Njemačkoj dizao napredak u proizvodnji žita, pokazuje najljepše to, što je tamo oko godine 1880. po hektaru rodilo 1310 kg pšenice, oko g. 1895. 1430 kg pšenice, g. 1899. već 1920 kg pšenice, g. 1906. 2036 kg, g. 1913. 2359 kg, a iza rata 2400 kg.

SVIJU ŽITARICA rodilo je u Njemačkoj ovoliko mtc:

Između g. 1890. i 1900. 185,000.000	Između g. 1911 i 1916. 262,000.000
Između g. 1901. i 1910. 243,000.000	Iza svjetskog rata 160,000.000

POJEDINIH ŽITARICA rodilo je ovoliko metričkih centi:

Godine	*Pšenice*	*Raži*	*Ječma*	*Zobi*
1891.	26,457.000	55,465.000	22,457.000	42,807.000
1900.	38,412.000	85,507.000	30,072.000	70,920.000
1913.	46,560.000	122,224.000	36,733.000	97,140.000
1916.	46,600.000	105,250.000	34,750.000	90,280.000
1925.	32,173.000	80,629.000	24,000.000	46,000.000
1926.	25,972.000	64,059.000	20,000.000	40,000.000
1927.	31,000.000	72,750.000	22,000.000	43,000.000

I Njemačka je eto iza svjetskog rata spala u proizvodnji žita, i to najviše zato, što je izgubila neke žitorodne krajeve.

Francuska. Ima 550.986 četvornih kilometara sa 40 milijuna stanovnika. P r i j e r a t a rodilo je poprečno ovoliko:

pšenice 90 milijuna mtc	zobi 44 milijuna mtc
raži 14 milijuna mtc	kukuruza 6 milijuna mtc
ječma 9 milijuna mtc	sviju žitarica 203 milijuna mtc

Z a r a t a i n a k o n r a t a rodilo je ovoliko SAME PŠENICE:

godine 1916. 58 milijuna mtc	godine 1924. 77 milijuna mtc
godine 1917. 44 milijuna mtc	godine 1925. 90 milijuna mtc
godine 1923. 75 milijuna mtc	godine 1926. 68 milijuna mtc

Engleska. Ima 244.040 četvornih kilometara sa 45 milijuna stanovnika. U Engleskoj se šest puta više ljudi bavi obrtom, trgovinom i industrijom nego li poljodjelstvom. Prije dvjesta godina bila je Engleska među svim državama na prvome mjestu svojim naprednim poljodjelstvom. Ali od godine 1860. z a s i j a v a s e sve manje zemlje žitaricama, a sve više biva livada i pašnjaka. Godine 1868. bilo je zasijano žitom 57 posto obradive zemlje, godine 1888. 50 posto, godine 1898. 48 posto, a godine 1908. samo 46 posto. Najviše je nazadovalo s i j a n j e p š e n i c e, kako pokazuje ovaj pregled, po kojem je bilo ZASIJANO ovoliko zemlje:

	Između godine 1871. *i* 1875.	*Između godine* 1901. *i* 1906.
pšenicom	32 posto	20 posto
ječmom	23 „	25 „
Zoblju	37 „	49 „
ostalim žitaricama ...	8 „	6 „

Tako je eto sijanje pšenice nazadovalo u trideset godina skoro za polovicu. Godine 1871. bilo je zasijano pšenicom 1,400.000 hektara zemlje, a godine 1912. samo 754.000 hektara. Tako se eto u Engleskoj zasijava pšenicom samo dva puta više zemlje nego u Hrvat-

skoj, premda je Engleska šest puta veća od Hrvatske, a ima 16 puta više stanovnika nego Hrvatska. Godine 1913. bilo je u Engleskoj dva puta više posijano zobi nego li pšenice. No dok u Engleskoj ima tek nešto preko 3 milijuna hektara zemlje zasijano žitom, dotle ima tamo preko 11 milijuna hektara pašnjaka i livada, dakle na svaki hektar zemlje zasijane žitom dolaze skoro 4 hektara pašnjaka i livada.

SVIJU ŽITARICA zajedno rodilo je godišnje u Engleskoj:

između g. 1891. i 1895. 57 mil. mtc	godine 1912. 55 milijuna mtc
između g. 1900. i 1905. 54 mil. mtc	godine 1913. 63 milijuna mtc

SAME PŠENICE urodilo je godišnje ovoliko:

god.	1891. i 1895.	15,526.000 mtc	godine	1920.	22,000.000 mtc
„	1900. i 1906.	14,103.000 „	„	1921.	18,990.000 „
„	1913.	16,958.000 „	„	1923.	16,177.000 „
„	1915.	18,300.000 „	„	1924.	14,491.000 „

Vidimo dakle, da je u Engleskoj za vrijeme svjetskog rata proizvodnja pšenice bila lijepo porasla, jer je zbog rata nastala veća briga za hranu, ali iza godine 1920. je proizvodnja pšenice opet stala da pada, pa je u tom Engleska danas opet ondje, gdje je bila prije svjetskog rata.

Belgija. Ima 30.484 četvornih kilometara sa skoro 7 milijuna stanovnika. Skoro za trećinu je manja od Hrvatske, a stanovništvom dva i po puta veća. Zemlje se zasijava žitom u Belgiji za trećinu manje nego u Hrvatskoj, ali SVIJU ŽITARICA rodi u Belgiji poprečno oko 16 milijuna mtc., dakle skoro za četvrtinu više nego u Hrvatskoj. To je zato, što u Belgiji bolje obrađuju zemlju, pa rodi po hektaru skoro trostruko više nego kod nas. I u Belgiji nazaduje baš kao i u Engleskoj proizvodnja pšenice, a sve se više sije krmna hrana za marvu i tvorničko bilje (hmelj, duhan, cikorija, šećerna repa). SAME PŠENICE rodilo je:

Između g. 1898.-1902. 3,563.000 mtc	godine 1922. 3,945.000 mtc
godine 1911. 3,300.000 „	godine 1923. 2,686.000 „

U Belgiji rodi 232 kg žita po glavi, to jest skoro za polovicu manje nego u Hrvatskoj.

Nizozemska. Ima 34.201 četvorni kilometar sa 7 i po milijuna stanovnika. Iako nije ni za četvrtinu manja od Hrvatske, a stanovništvom skoro tri puta veća, u njoj rodi tri puta manje pšenice nego u Hrvatskoj, ali raži deset puta više, a zobi pet puta više. Žitom zasijane zemlje ima oko 440.000 hektara, dakle ni polovica koliko u Hrvatskoj, ali zato ima pašnjaka oko 1,200.000 hektara. SVIJU ŽITARICA rodi poprečno na godinu oko 9 milijuna metričkih centi, a od toga je 1 i po milijun pšenice, 4 milijuna raži, 3 milijuna zobi i nešto preko po milijuna metričkih centi ječma. U Nizozemskoj rodi 120 kg žita po glavi, to jest skoro četiri puta manje nego u Hrvatskoj. Prije trista godina bila je Nizozemska najglavnija država u trgovini žitom, ali ju je kasnije potisnula Engleska.

Danska. Ima 44.415 četvornih kilometara sa 3 i po milijuna stanovnika. To je najnaprednija država, što se tiče obrađivanja zemlje, jer u njoj rodi po hektaru više nego li igdje drugdje na svijetu. Žitom zasijane zemlje ima oko 950.000 hektara, to jest nešto manje nego u Hrvatskoj, premda je od nje malko veća. SVIJU ŽITARICA rodi godišnje poprečno oko 18 milijuna metričkih centi, to jest za trećinu više nego u Hrvatskoj. Najviše rodi zobi, a najmanje pšenice. Godine 1913. rodilo je 1,214.000 mtc pšenice, 4,759.000 raži, 5,675.000 ječma i 7,687.000 zobi. SAME PŠENICE rodilo je:

Između g.	1898. i 1902.	856.000 mc	godine 1914.	1,090.000 mtc
„ „	1902. i 1906.	1,173.000 „	godine 1921.	3,033.000 „
godine	1912.	983.000 „	godine 1922.	2,304.000 „

U Danskoj rodi 515 kg žita po glavi, to jest za desetinu više nego u Hrvatskoj.

Švedska. Ima 448.460 četvornih kilometara sa 6 milijuna stanovnika. U njoj se sije najviše zobi, a najmanje pšenice. SVIJU ŽITARICA rodi godišnje poprečno 20 milijuna metričkih centi, to jest 334 kg po glavi, dakle za trećinu manje nego u Hrvatskoj. To je zato, što tamo nema ni trećina toliko plodne zemlje kao kod nas. POJEDINIH ŽITARICA rodilo je ovoliko metričkih centi:

Godine	*Pšenice*	*Raži*	*Ječma*	*Zobi*
1913.	2,200.000	5,511.000	3,470.000	12,744.000
1924.	1,500.000	3,500.000	1,500.000	5,500.000
1925.	3,000.000	6,030.000	2,750.000	9,750.000

Norveška. Ima 323.793 četvornih kilometara sa 2,850.000 stanovnika. Plodne zemlje ima malo, te se zasijava žitom samo oko 160.000 hektara, to jest skoro sedam puta manje nego u Hrvatskoj, premda je Norveška sedam puta veća od Hrvatske, a ima isto toliko stanovnika kao i Hrvatska. SVIJU ŽITARICA rodi poprečno 2 i po milijuna mtc na godinu, to jest 89 kg po glavi, kao na primjer u Crno Gori. Pšenice rodi samo 75 hiljada mtc, raži 250 hiljada mtc, ječma 600 hiljada mtc, a zobi 1 i po milijun mtc. Dakle pšenice rodi dvadeset puta manje nego zobi.

Finska. Ima 388.450 četvornih kilometara sa 3 i pô milijuna stanovnika. Prije rata rodilo je 35.000 mtc pšenice, 2,800.000 mtc raži, 1,000.000 mtc ječma i 3,000.000 mtc zobi. SVIJU ŽITARICA rodi dakle oko 7 milijuna mtc godišnje, to jest skoro za polovinu manje nego u Hrvatskoj. Iza rata bila je osobito rodna godina 1925., te je žetva iznosila ukupno 8 i pô milijuna mtc, a od tog je bilo 3 i pô milijuna mtc raži.

Švicarska. Ima 41.298 četvornih kilometara sa 4 milijuna stanovnika. Žitom zasijane zemlje ima samo 135.000 hektara, to jest osam puta manje nego Hrvatska, premda je otprilike jednako velika kao Hrvatska. I u Švicarskoj je zadnjih tridesetak godina sve manje zemlje zasijavano žitom, a sve više krmom za marvu. Od cijele poljodjelske zarade čine žitarice u Švicarskoj samo 3 postotka,

a najviše nosi marvogojstvo, mljekarstvo, sirarstvo itd. SVIJU ŽITARICA rodilo je godine 1906. samo 3 i pô milijuna metričkih centi, a godine 1913. dapače samo 2 i pô milijuna mtc. Ali na svaku metričku centu žita rodi u Švicarskoj skoro 100 metričkih centi krumpira. Od POJEDINIH ŽITARICA rodi po prilici 1,200.000 mtc pšenice, 400.000 mtc raži, 100.000 mtc ječma, 700.000 mtc zobi i 25.000 mtc kukuruza.

Španjolska. Ima 497.880 četvornih kilometara za 21 i pô milijuna stanovnika. Prije dvadesetak godina stalo je obrađivanje zemlje žitom lijepo da napreduje, te se sada oko 8 milijuna hektara zasijava žitaricama. SVIJU ŽITARICA rodilo je oko g. 1900. otprilike 66 milijuna metričkih centi, godine 1906. 75 milijuna, godine 1911. 79 milijuna, godine 1916. 77 milijuna, a sada oko 75 milijuna mtc. SAME PŠENICE rodilo je :

godine 1900.	32 milijuna mtc	godine 1917.	38 milijuna mtc
„ 1904.	26 „ „	„ 1923.	43 „ „
„ 1911.	40 „ „	„ 1924.	33 „ „

Od drugih žitarica rodi ječma poprečno oko 16 milijuna mtc, kukuruza 6 milijuna mtc, raži 5 milijuna mtc, zobi oko 4 milijuna mtc.

Portugal. Ima 88.740 četvornih kilometara sa 5,800.000 stanovnika. Otprilike dva puta je veći od Hrvatske. Žitom se zasijava oko 1,200.000 hektara, dakle nešto više nego u Hrvatskoj. SVIJU ŽITARICA rodi godišnje poprečno nešto preko 8 milijuna, dakle za trećinu manje nego u Hrvatskoj. POJEDINIH ŽITARICA rodi : pšenice 2 i pô milijuna mtc, raži pô milijuna mtc, ječma 1 i pô milijuna mtc, zobi 1 milijun mtc i kukuruza nešto preko 2 i pô milijuna mtc.

Ostale države Evrope. To su još Albanija, Estonska, Letonska, Litva, Luksemburg i Irska, te se između njih jedino IRSKA ističe proizvodnjom zobi (oko 8 mil. mtc godišnje) i ječma (1 i po milijun mtc), ESTONSKA, LETONSKA i LITVA proizvode najviše raži kao i Poljska i Finska, a u ALBANIJI rodi najviše kukuruz kao u Crnoj Gori.

U cijeloj Evropi rodi oko 500 milijuna mtc pšenice, oko 350 milijuna mtc raži, oko 170 milijuna mtc ječma, oko 300 mil. mtc zobi i oko 130 milijuna mtc. kukuruza. Sviju žitarica rodi najviše u Evropi, samo kukuruza rodi najviše u Americi. Od cijele evropske proizvodnje rodi u Jugoslaviji pšenice dvadeset i peti dio, raži dvjesta trideseti dio, ječma sedamdeseti dio, zobi stoti dio, a kukuruza peti dio.

IZVAN EVROPE

U Americi rodi najviše žitarica u Sjedinjenim Državama Sjeverne Amerike, u Kanad i Argentini, zatim je važna proizvodnja žita u Australiji, a u Aziji rodi najviše u Engleskoj Indiji, u Africi najviše u Alžiru, Maroku, Tunisu i Egiptu. Ostale zemlje su manje važne, pa će biti samo kratko spomenute.

Sjedinjene Države Sjeverne Amerike. Imadu 7,996.918 četvornih kilometara sa 106 milijuna stanovnika. Do pedesetih godina prošlog stoljeća malo se svraćala pozornost na ogromne široke plodne ravnice, koje se prostiru Sjevernom Amerikom. Tek onda je stala američka vlada da vodi o njima brigu, a iza građanskog rata godine 1862. stvoren je zakon, po kojem su besplatno mogli dobiti zemlje oni, koji su se htjeli naseliti u Americi. To je stalo da privlači milijune doseljenika iz svih evropskih država. Otada počinje seoba iz Evrope u Ameriku, koja se time počela silno da diže. Osobito je proizvodnja žita u Americi stala naglo da raste. Godine 1860. bilo je u Americi 2 milijuna farmâ[22]), godine 1880. već dvostruko t. j. 4 milijuna, godine 1900. 5.7 milijuna, a godine 1920. već skoro 6 i pô milijuna. Obrađene zemlje bilo je godine 1860. 66 milijuna hektara, godine 1880. 115 milijuna hektara, godine 1900. 168 milijuna hektara, a godine 1920. već 203 milijuna hektara. Dakle površina se obrađene zemlje u šezdeset godina više nego potrostručila. A godišnja se žetva sviju žitarica u to vrijeme više nego popeterostručila.

SVIJU ŽITARICA rodilo je u Sjevernoj Americi :

god. 1860. oko	250 milijuna mtc	godine 1913.	1090 miljuna mtc
„ 1880. „	400 „ „	„ 1917.	1255 „ „
„ 1890. „	500 „ „	„ 1925.	1282 „ „
„ 1900. „	790 „ „	„ 1927.	1312 „ „

Sjedinjene Države Sjeverne Amerike proizvode dakle već skoro isto toliko žita kao cijela Evropa. Razlika je samo u tom, što je u Evropi na prvome mjestu pšenica, a u Sjevernoj Americi kukuruz.

POJEDINIH ŽITARICA rodilo je u Sjevernoj Americi ovoliko mretičkih centi :

Godine	*Pšenice*	*Raži*	*Ječma*	*Zobi*	*Kukuruza*
1880.	135,765.000	6,233.000	9,818.000	60,676.000	200,000.000
1900.	142,130.000	6,095.000	12,830.000	117,446.000	515,000.000
1911.	173,974.000	8,610.000	36,054.000	146,183.000	669,000.000
1912.	205,700.000	9,344.000	53,718.000	234,000.000	818,683.000
1915.	211,000.000	13,000.000	51,000.000	223,300.000	775,700.000
1924.	314,000.000	22,500.000	68,000.000	230,000.000	877,500.000
1926.	340,800.000	13,200.000	63,300.000	241,000.000	675,900.000
1927.	331,900.000	19,800.000	73,000.000	250,000.000	606,000.000

22) Odsad će u ovoj knjizi Sjedinjene Države Sjeverne Amerike kraće biti spominjane pod imenom „Sjeverna Amerika''.
23) Farma zove se u Americi poljodjelsko gospodarstvo, a poljodjelac se zove farmer.

Taj nam pregled pokazuje, kako se u zadnjih pedesetak godina proizvodnja pšenice dva i pô puta povećala, raži potrostručila, ječma posedmerostručila, zobi početverostručila, a kukuruza tri do četiri puta povećala. Najviše je pšenice rodilo godine 1926., a najviše kukuruza godine 1924. Iza svjetskog rata se proizvodnja pšenice u Sjevernoj Americi povećala za više nego 100 milijuna metričkih centi. Na jednu glavu dolazi ondje sada oko 13 metričkih centi žita, a to je skoro tri puta više nego u Hrvatskoj.

Kanada. Ima 9,659.400 četvornih kilometara sa 9 milijuna stanovnika, te stoji pod vrhovnom vlašću Engleske. I tu su iza godine 1880. stali sve više da se naseljuju doseljenici te da obrađuju neobrađenu zemlju. O b r a đ e n e z e m l j e bilo je godine 1885. skoro 2 milijuna hektara, godine 1913. već 8 i pô milijuna hektara, a danas i 10 milijuna hektara. SVIJU ŽITARICA rodilo je:

godine 1885. oko 30 mil. mtc	godine 1924. oko 290 mil. mtc.
godine 1906. oko 77 mil. mtc	godine 1925. oko 380 mil. mtc.

Tako se eto proizvodnja žita u Kanadi za četrdeset godina trinaest puta umnožila. Na jednu glavu dolazi ondje sada preko 42 metrička centa žita, to jest skoro deset puta više, nego što dolazi u Hrvatskoj.

POJEDINIH ŽITARICA rodilo je ovoliko metričkih centi:

Godine	*Pšenice*	*Raži*	*Ječma*	*Zobi*
1885.	10,352.000	—	3,842.000	8,940.000
1906.	31,000.000	—	9,500.000	30,500.000
1913.	70,000.000	1,000.000	12,000.000	65,000.000
1924.	94,500.000	4,500.000	31,500.000	146,000.000
1925.	141,000.000	6,000.000	40,000.000	185,000.000

Proizvodnja se pšenice dakle u zadnjih četrdeset godina u Kanadi četrnaest puta povećala, ječam trinaest puta, a zob dapače dvadeset i tri puta. Najvažnija je Kanada radi svoje pšenice, koje ona više može da izveze u druge države nego ikoja druga država na svijetu.

Argentina. Ima 2,790.000 četvornih kilometara sa 9 i pô milijuna stanovnika. I ovamo su iza godine 1880. stali u velikom broju dolaziti doseljenici iz Evrope (dobrim dijelom Talijani), koji najviše obrađuju zemlju. Godine 1888. bilo je ž i t o m p o s i j a n e z e m l j e oko 1,700.000 hektara, godine 1905. već preko 8 milijuna hektara, godine 1913. 12 milijuna hektara, a sada već oko 15 milijuna hektara. Dakle sada ima u Argentini deset puta više obrađene zemlje nego prije pedeset godina.

SVIJU ŽITARICA rodilo je u Argentini[24]:

godine 1898./9. 43 milijuna mtc	godine 1912./13. 122 mil. mtc
godine 1905./6. 72 milijuna mtc	godine 1925./26. 150 mil. mtc

24) Argentina se nalazi na južnoj polukugli naše zemlje, pa kad je kod nas ljeto, tamo je zima, a kad je kod nas zima, tamo je ljeto. Zato su tamo žetve u vrijeme, kad smo mi ovdje usred zime. Uopće su ŽETVE u svakom dijelu svijeta u drugo vrijeme. U Argentini, u većem dijelu Čile, zatim u Austra-

Najviše rodi u Argentini PŠENICE I KUKURUZA, i to ovoliko:

Godine	*Pšenice*	*Kukuruza*	*Godine*	*Pšenice*
1898./9.	22,778.000 mtc	19,319.000 mtc	1921./2.	49,163.000 mtc
1905./6.	31,325.000 „	37,786.000 „	1923./4.	67,000.000 „
1909./10.	35,655.000 „	45,000.000 „	1924./5.	52,200.000 „
1912./13.	54,000.000 „	49,000.000 „	1925./6.	64,000.000 „

Pšenice dakle rodi sada u Argentini preko tri puta više nego prije tridesetak godina. Na jednu glavu dolazi sada tamo skoro 16 metričkih centi, to jest tri i pô puta više nego u Hrvatskoj.

Od ostalih američkih država valja još spomenuti: ČILE ima 1,100.000 hektara žitom zasijane zemlje, na kojoj je godinne 1913./14. rodilo 11,000.000 mtc pšenice, 1,300.000 mtc ječma, te nešto drugih žitarica. U MEKSIKU rodilo je godine 1913. pšenice 2,820.000 mtc, ječma 1,580.000 mtc i kukuruza 34 milijuna mtc. Svih ostalih još 17 američkih država imadu slabiju proizvodnju žita.

Australija. Ima 8,973.000 četvornih kilometara sa 8,700.000 stanovnika. Ž i t o m z a s i j a n e z e m l j e bilo je 1880. godine oko 1,600.000 hektara, 1907. godine preko 6 milijuna hektara, a sada već oko 9 milijuna hektara. SVIJU ŽITARICA rodilo je godine 1895. oko 16 milijuna mtc, a godine 1925. oko 60 milijuna mtc. Najviše rodi PŠENICE, pa je rodilo[25]:

godine	1895./6	12,360.000 mtc	godine	1915./6.	51,230.000 mtc
„	1900./1.	20,350.000 „	„	1916./7.	43,600.000 „
„	1910./11.	25,870.000 „	„	1923./4.	44,630.000 „
„	1913./14.	28,300.000 „	„	1924./5.	49,000.000 „

Tako je proizvodnja pšenice u Australiji sada otprilike četiri puta veća nego prije tridesetak godina. Na jednu glavu dolazi oko 6 i pô metričkih centi žita, to jest za 40 postotaka više nego u Hrvatskoj.

Istočna Indija je južna pokrajina *A z i j e*. Pod engleskom vrhovnom vlašću se nalazi 4,668.614 četvornih kilometara sa 319 milijuna stanovnika. Najviše se uzgaja riža, koje rodi tamo tri puta više nego pšenice. Ž i t o m z a s i j a n e z e m l j e bilo je godine 1912./13. 18 milijuna hektara, i to se mnogo ne mijenja. Od cijele obrađene zemlje zasijava se 10 posto pšenicom, 3 i pô posto ječmom

liji i Novom Zelandu žetva je u mjesecu s i j e č n j u. U Istočnoj Indiji žetva je u v e l j a č i i o ž u j k u. U Meksiku, Egiptu, Perziji i Siriji žetva je u t r a v n j u. U Alžiru, Tunisu, Maroku, sjevernoj Maloj Aziji, Kini i Japanu žetva je u s v i b n j u. U Španjolskoj, Portugalu, Italiji, Grčkoj i Kaliforniji žetva je u l i p n j u. U Jugoslaviji, Bugarskoj, Rumunjskoj, Madžarskoj, Austriji, Francuskoj, u južnoj Rusiji i u Sjedinjenim Državama Sjeverne Amerike žetva je u s r p n j u i p o č e t k o m k o l o v o z a. U Čehoslovačkoj, Poljskoj, Njemačkoj, Belgiji, Nizozemskoj i Danskoj žetva je u k o l o v o z u. U Engleskoj, Švedskoj, Norveškoj, Finskoj i u većem dijelu Kanade žetva je u r u j n u, a u sjevernoj Rusiji u l i s t o p a d u.

25) U Australiji je žetva u siječnju. (Vidi predašnju bilješku!)

i 3 posto kukuruzom, pa poprečno godišnje rodi[26]) 100 milijuna mtc pšenice, 35 milijuna mtc ječma i 35 milijuna mtc kukuruza.

Japan. Ima 385.520 četvornih kilometara sa 56 milijuna stanovnika. Najviše se uzgaja riža, koje rodi u Japanu skoro tri puta više nego pšenice, raži i ječma zajedno. Godine 1913. bilo je žitom zasijano oko 2 i pô milijuna hektara, pa je rodilo 7,306.000 mtc pšenice, 13,771.000 mtc raži i 22,006.000 mtc ječma. Toliko po prilici rodi i sada. Uzgajanje žita slabo napreduje, jer Japanac radije uzgaja rižu.

Alžir. je sjeverna pokrajina *Afrike*. Ima 575.000 četvornih kilometara sa 5,800.000 stanovnika, te je pod francuskom vlašću. SVIJU ŽITARICA rodilo je godine 1900. preko 16 milijuna mtc (najviše pšenice i ječma), a godine 1913. oko 23 milijuna mtc. PŠENICE rodilo je godine 1900. 6,700.000 mtc, godine 1912. 7,395.000 mtc, godine 1913. 10 milijuna mtc, godine 1921. 9 milijuna mtc, godine 1922. 5 milijuna mtc, a godine 1926. preko 6 milijuna mtc.

Egipat. Ima 935.000 četvornih kilometara sa 13 i pô milijuna stanovnika. POJEDINIH ŽITARICA je rodilo:

Godine	*Pšenice*	*Ječma*	*Kukuruza*
1900.	3,470.000 mtc	2,480.000 mtc	5,140.000 mtc
1913.	8,410 000 „	2,478.000 „	8,920.000 „
1921.	10,010.000 „	2,500.000 „	9,000.000 „

Sviju žitarica dolazi u Egiptu oko 150 kg na glavu, to jest za dvije trećine manje nego u Hrvatskoj.

Od ostalih krajeva Afrike nešto više žita rodi još u francuskoj pokrajini TUNISU, i to poprečno 1 i pô milijuna mtc pšenice, 1 i pô milijun mtc ječma i pô milijuna mtc zobi, pa u MAROKU, koji je g. 1922. dao 4,750.000 mtc pšenice. A pokrajine TRIPOLIS, KAPSKA ZEMLJA i druge rode tako malo, da nije ni spomena vrijedno.

Tako smo eto promotrili uglavnom cijeli svijet, kako gdje rodi žito. Vidjeli smo, da su najvažniji žitorodni krajevi svijeta Rusija i Srednja Evropa, zatim Sjeverna Amerika i Kanada, pa Argentina, Australija i Istočna Indija. Žito iz tih krajeva hrani i one narode, kojima domovina ne rodi toliko žita, koliko im ga treba.

26) U Istočnoj Indiji je žetva u veljači i ožujku. (Vidi bilješku 24.)

Koliko se troši žita?

Potrošnja žita biva sve veća, što se više množe ljudi u svijetu. Ali istina je i to, da se i ljudi to više množe, što se proizvodi više žita u svijetu. Nekad, dok još nije bilo željeznica i parobroda kao danas, nije se žito moglo ovoliko razvoziti po svim krajevima svijeta, pa je svaka država imala samo toliko žita, koliko je u njoj urodilo. Iz drugih se zemalja malo moglo dovesti. Pače ni u istoj državi nije se lako moglo dovesti žito iz jednoga kraja u drugi. U ono je doba i broj stanovnika rasao samo toliko, koliko je rasla proizvodnja žita. A to je i razumljivo. Moglo se raditi i više ljudi, ali ako nije bilo dosta žita, da se svi, kako treba, hrane, umirali su siromašniji u većem broju radi toga, što su se slabo mogli hraniti, ili su se opet mnogi morali seliti u svijet trbuhom za kruhom. I tako je bivalo, da se broj ljudi mogao množiti samo toliko, koliko je koji kraj mogao više da proizvodi žita. U pređašnja stara vremena bivalo je i češće velikoga glada nego danas, jer ako je u jednoj državi nastala nerodica, nije se moglo žito kao danas lako dovoziti iz drugih zemalja, pa je sirotinja ostala bez kruha i glad ju je uništavao. Tu je mnoštvo svijeta stradalo i poumiralo, pa onda dakako da se ljudi nisu mogli jače umnožiti. Danas nema više toliko glada, da uništava svijet. Ako u jednom kraju nema dosta žita, lako se željeznicom ili brodovima doveze iz drugoga kraja ili čak s druge strane svijeta. Ako u Evropi nema dosta žita, lako se doveze iz Amerike, gdje ga sada više rodi, nego li što se tamo može potrošiti. Cijeli je svijet povezan prometnim (saobraćajnim) vezama, pa se lako može hranom opskrbiti svaki kraj. Zlo je donekle samo za one krajeve, gdje još nema dosta željeznica. A zlo biva i onda, kada nastane rat, jer onda se manje zemlje obrađuje, a dovesti žita iz drugih država bude vrlo teško ili sasvim nemoguće. Tako su u svjetskom ratu Njemačka, Austrougarska, Bugarska i Turska bile sa svih strana okružene neprijateljima i zatvorene, pa koliko je žita u tim državama rodilo, toliko su ga imale, iz drugih država se ništa nije moglo dovesti. Zato je onda bilo tako zlo s kruhom. Zato je na primjer onda u Hercegovini i Dalmaciji sirotinja pekla kruh od kore s drveća i umirala od gladi.

Zato su Njemačka i Austrija nastojale svom silom okupirati Rumunjsku i što više krajeva plodne Rusije, da se odanle opskrbe žitom.

Žitom se hrane ljudi sve više, što se više širi kultura. S napredovanjem kulture širi se osobito potrošnja pšenice, jer se kulturom profinjuje način života u ljudi. Vidimo i kod nas, da se ljudi u manje prosvijetljenim krajevima hrane prostijom, jednostavnijom hranom. Ima i u našoj državi krajeva, gdje narod jede kruh od prosa i od ječma (na pr. u Crnoj Gori), zatim ima krajeva, gdje se narod hrani kukuružnjakom (na pr. u Lici). Ali toga ne ćete naći u prosvijetljenijoj Slavoniji ili Bačkoj, gdje se jede samo kruh od pšenice. Tako je to i po cijelom svijetu: kuda se širi kultura, tamo raste i potrošnja pšenice, a gdje je manja kultura, tamo je i vrlo mala potrošnja pšenice. Najbolji je u tome primjer Japan, gdje se narod prije hranio samo rižom kao glavnom hranom, ali zadnjih osamdesetak godina, otkako je tamo stala jače da prodire evropska kultura, širi se tamo veoma naglo potrošnja žita.

Posljednjih je sto godina nastao preokret u gospodarskom životu cijeloga svijeta, i to najviše tim, što su se po cijelom svijetu sve više stale graditi željeznice i parobrodi. Time su se narodi približili, države jedna s drugom povezale, cijeli se svijet u neku ruku širom otvorio za svakoga. I baš nekako onih godina, kad je u Hrvatskoj sagrađena prva željeznica (g. 1862.), nastaje razdoblje i u razvoju proizvodnje i potrošnje žitarica, pa su u tom pogledu prije šezdesetih godina prošlog stoljeća bile po cijelom svijetu sasvim drukčije prilike, nego što su nastale iza toga.

PRIJE ŠEZDESETIH GODINA prošlog stoljeća bila je proizvodnja žitarica u uskoj vezi s porastom stanovništva. *U zapadnoj Evropi* su dvadesetih godina prošlog stoljeća (dakle ravno prije sto godina) zaredale nekoliko godina sjajne žetve tako, da je žita bilo napretek, te se to odmah iza toga opazilo i na većem porastu stanovništva. Slično je bilo opet pedesetih godina prošlog stoljeća, kad se silno stalo da diže zapadnoevropsko i srednjeevropsko poljodjelstvo i kada je englesko poljodjelstvo doseglo vrhunac svoga razvoja: odmah se stao opet i broj stanovništva da vidnije diže. A *u istočnoj Evropi*, osobito u Rusiji i Poljskoj, poraslo je između godine 1800. i 1860. stanovništvo za 60 postotaka, a proizvodnja žta samo za 42 postotka. Dakle ljudi su se u Rusiji i Poljskoj u tih pedesetak-šezdesetak godina razmjerno za trećinu više umnožili, nego što je porasla proizvodnja žita. To znači, da su se ljudi manje mogli hraniti žitaricama nego li prije, pa su više morali

da se hrane i drugom hranom. No najveći porast stanovništva nastao je ipak u to doba *u Sjedinjenim Državama Sjeverne Amerike*: godine 1800. bilo je tamo nešto oko 5 milijuna stanovnika, a do godine 1860. narasao je taj broj na 31 i po milijuna (godine 1927. već oko 110 milijuna). Dakle dok se u Rusiji u prvih šezdeset godina prošlog stoljeća stanovništvo umnožilo za 60 postotaka, u Sjevernoj Americi se umnožilo u isto vrijeme za 530 postotaka, to jest oko devet puta više nego u Rusiji. Taj se silni porast stanovništva može protumačiti samo time, što se i proizvodnja žitarica isto tako naglo podizala, te se toliko ljudi moglo prehranjivati. I baš zato, što je tamo zemlja mogla da daje sve više žita, navalio je svijet u velikom broju seliti iz Evrope u Ameriku, pa je to i pripomoglo, da se broj stanovnika ondje tako silno podigao.

Za primjer, kako se u Sjevernoj Americi dizao broj stanovništva prema porastu proizvodnje žitarica, neka posluži razdoblje između godine 1850. i 1860. Godine 1850. brojila je Sjeverna Amerika oko 24 milijuna stanovnika, a godine 1860. 31 i po milijuna. Godine 1850. rodilo je tamo preko 25 milijuna metričkih centi pšenice, a 1860. godine preko 45 milijuna. Prema tome se u tih deset godina broj stanovnika u Sjevernoj Americi umnožio za 32 postotka, a proizvodnja žita za 80 postotaka. Dok je g. 1850. na jednu glavu dolazilo oko 108 kg pšenice, g. 1860. je dolazilo 145 kg. (Ovdje je račun samo o pšenici, a druge žitarice nijesu ubrojene.) Dakle proizvodnja žitarica je mnogo brže rasla nego li broj stanovnika, pa po tome vidimo, zašto je već iza g. 1870. Sjeverna Amerika mogla da počne izvoziti sve više žita te je u svjetskom ratu postala glavna žitnica cijelog svijeta.

IZA ŠEZDESETIH GODINA prošloga stoljeća nastaje u cijelom svijetu velik preokret, što se tiče razmjera u proizvodnji i potrošnji žita. Željeznički se i parobrodarski promet silno stao razvijati, te se žito iz onih zemalja, gdje ga je više rodilo, može lako dovoziti u zemlje, gdje ga premalo rodi. Zato je u pojedinim zemljama prestala ona uska veza između porasta stanovnika i proizvodnje žitarica, kako je to prije bilo.

Najočitiji je preokret nastao *u zapadnoj Evropi*, gdje je od tog doba u mnogim državama proizvodnja žita stala sve više da pada, a broj stanovništva ipak veoma raste. Stala se tu silno razvijati industrija, pa se mjesto žitom zemlja stala više zasijavati onim biljkama, koje su potrebnije industriji, na pr. šećernom repom, hmeljem, cikorijom itd. Najbolju je sliku tih novih prilika pokazala Engleska, u kojoj se najviše razvila industrija: između godine 1880. i 1900. smanjila se proizvodnja žitarica za 30 postotaka, a broj se stanovnika

povećao za 15 postotaka. U svim zapadnoevropskim državama nastalo je slično kao u Engleskoj — u nekoj više, u nekoj manje. U nekima je doduše i dalje još napredovao i porast stanovnika i proizvodnja žita, ali je porast stanovnika bio kudikamo veći nego li porast proizvodnje žita.

Sasvim je drukčije bilo *u istočnoj Evropi*. Kad su se tamo iza šezdesetih godina prošloga stoljeća stale sve više da grade željeznice i da se razvija parobrodarski promet po rijekama i po moru, silno je porasla proizvodnja žita, jer se moglo odvesti i prodati u zapadnu Evropu, kojoj ga je sve više trebalo. U Rusiji je od godine 1880. do 1900. narasla proizvodnja žita za 32 postotka, a stanovništvo se umnožilo za 24 postotka. Dakle proizvodnja žita je brže napredovala nego li porast stanovništva, a u prvoj polovini prošlog stoljeća je porast stanovništva brže napredovao nego li proizvodnja žita. To je taj očiti znak preokreta.

Evo kako se množilo stanovništvo u zapadnoj, a kako u istočnoj Evropi: Između godine 1800. i 1900. je za stotinu godina broj stanovništva na svakih 1000 stanovnika porasao

u zapadnoj Evropi:			u istočnoj Evropi:		
u Engleskoj	za 1200	stanovnika	u Srbiji	za 1020	stanovnika
u Norveškoj	„ 940	„	u Rusiji	„ 1000	„
u Finskoj	„ 910	„	u Grčkoj	„ 920	„
u Nizozemskoj	„ 880	„	u Poljskoj	„ 780	„
u Njemačkoj	„ 840	„	u Madžarskoj	„ 680	„
u Belgiji	„ 810	„	u Hrvatskoj	„ 640	„
u Švedskoj	„ 790	„	u Rumuniji	„ 470	„
u Austriji	„ 640	„	u Bosni	„ 470	„
u Češkoj	„ 640	„	u Bugarskoj	„ 300	„
u Švicarskoj	„ 640	„	u Turskoj	„ 280	„
u Portugalskoj	„ 620	„	u Crnoj Gori	„ 240	„
u Italiji	„ 580	„	poprečno	za 860	stanovnika.
u Španjolskoj	„ 480	„			
u Luksemburgu	„ 390	„			
u Francuskoj	„ 370	„			
u Irskoj	„ 210	„			
poprečno	za 670	stanovnika			

Vidimo dakle, da je u prošlom stoljeću za sto godina stanovništvo u zapadnoj Evropi poraslo za 67 postotaka, a u istočnoj Evropi za 86 postotaka. U istočnoj Evropi je napredak u broju stanovnika bio veći nego u zapadnoj.

A kako je prema porastu stanovništva napredovala proizvodnja žita, vidi se najbolje po ovom: u zapadnoj je Evropi oko godine 1875. dolazilo na jednu glavu 103 kg pšenice, a oko g. 1900. samo 97 kg, dok je u istočnoj Evropi oko g. 1875. dolazilo na glavu 102 kg pšenice, a oko g. 1900. 110 kg. To znači, da je u istočnoj Evropi i stanovništvo i proizvodnja žita rasla, a u zapadnoj se Evropi stanovništvo manje množilo nego u istočnoj, a proizvodnja je žita padala.

U prekomorskim krajevima nastao je iza g. 1860. još daleko veći napredak i u porastu stanovništva i u proizvodnji žita, nego što je u istočnoj Evropi. Tako se u Sjevernoj Americi od g. 1860. do 1900. broj stanovništva povećao za 250 postotaka, a proizvodnja žita je napredovala za 350 postotaka.

Na jednog stanovnika dolazilo je sviju žitarica:

	u zapadnoj Evropi:	*u istočnoj Evropi*:	*u Sjev. Americi*:
godine 1875.	293 kg	427 kg	917 kg
godine 1900.	287 kg	432 kg	1100 kg
godine 1913.	289 kg	540 kg	1115 kg
godine 1925.	300 kg	440 kg	1200 kg

Po svemu, što je dosad razloženo, vidimo ovo: Do godine 1860. bila je potrošnja žita vezana u svakoj zemlji na ono mnoštvo žita, što je u toj zemlji rodilo, ali od te godine razvija se potrošnja žita bez obzira na domaću proizvodnju slobodno, jer se napretkom željezničkog i parobrodarskog prometa žito lako dovozi iz jednoga kraja u drugi. *Do godine* 1860. *bila je za potrošnju žita jedino važna domaća proizvodnja, a od tog doba raste sve više važnost svjetske trgovine žitom.*

TRGOVINA ŽITOM se od tog doba sve jače stala razvijati, pa ona čini, da se unutar države može većma podjednako razdijeliti žito, koje je u toj zemlji urodilo, jer ako ga u jednom kraju više ima, nakupuje se ondje pa se prevozi željeznicom ili brodovima u drugi kraj te države. Kad ga je prije u nekom kraju urodilo više, nego što je stanovnicima toga kraja za hranu bilo potrebno, trošilo se, samo da se što više potroši (na pr. pšenicom se hranile i svinje), ali otkad su se promet i trgovina žitom razvili, odonda je zavladalo i razumnije gospodarenje žitom, gdje ga više ima. Tako se eto pokazao utjecaj i same trgovine na potrošnju žita. A taj je utjecaj još veći, kada se trgovina žitom razvije među državama: trgovina nastoji, da se žito iz država, gdje ga više ima, otprema onamo, gdje ga ima premalo. Tim se postizava, da se kolikotoliko podjednako porazdjeljuje žito među sve narode, koji se njime hrane. Jedne države izvoze žito od svoga suviška, a druge ga uvoze, da podmire potrebe svoga stanovništva. I taj izvoz i uvoz žita postao je jedna od najvažnijih briga, kojom se bave nesamo trgovci, nego i političari i sabori i vlade sviju država: trgovci, kako da tu što više zarade, a političari i sabori i vlade, kako da taj izvoz i uvoz donese što više koristi državi i narodu.

Čuli smo, da potrošnja žita u državi biva sve veća, što se više ljudi množe u toj državi i što se u njoj više diže kultura. Čovjek bi mislio, da je to tako samo u onima državama, u kojima rodi napretek žita. Ali baš je obratno : *u državama, koje moraju da uvoze žito, raste većma potrošnja nego u onima, koje žita imadu izobilja,* pa ga izvoze i u druge države. Prema tome se pokazalo, da *dovoz žita u novije doba više povećava potrošnju nego li i sama domaća proizvodnja žita.* Ne treba se tome čuditi. Države, koje izvoze žito, jesu agrarne (poljodjelske[27]), a države, koje ga uvoze, jesu industrijske (tvorničke). A danas su sve industrijske države bogatije i kulturnije od poljodjelskih, pa kao što bogatiji uvijek može više da troši nego li siromah, tako je i kod država. Dakle nije uvoz žita sam po sebi razlog, da se žito više troši, nego je pravi razlog taj, što su te države, koje žito uvoze, bogatije i kulturnije od onih, koje ga izvoze. U takvim je bogatijim državama i kupovna snaga pojedinaca veća nego u siromašnijim državama, to jest pojedinac može tamo više da zaradi, pa prema tome i više da troši.

Među svim državama cijelog svijeta iznimka je Sjeverna Amerika, koja je u svjetskom ratu i iza njega postala glavna država za izvoz žita, a ujedno je i bogatstvom svojim i industrijom pretekla sve druge države na svijetu.

Netko bi možda s druge strane pomislio, da je u državama, koje su sve više stale da izvoze svoje žito, morala postati potrošnja žita manja, nego što je prije bila, dok se žito nije toliko izvozilo. Ali ni to se nije događalo. Onaj naravni porast potrošnje, koji nastaje množenjem stanovništva i podizanjem kulture, nije poremećen u državi nimalo, ako je ona stala da izvozi žito u druge države. Ali da do tog izvoza nije došlo, bio bi naravni porast potrošnje poremećen u onim državama, koje same nemaju dosta žita, jer kad ga niodakle ne bi imale sebi da uvoze, potrošnja bi sasvim razumljivo morala da s vremenom pada. Ovako je izvozom žita iz jednih država i uvozom u druge postignuto to, da se potrošnja žita svuda prirodno i nesmetano može da razvija.

27) Agrarna ili poljodjelska država je država, u kojoj se većina naroda bavi poljodjelstvom te je poljodjelstvo glavni izvor narodnog prihoda. Takva je Rusija, Bugarska ili naša država, u kojoj se 80 posto naroda bavi poljodjelstvom. (Riječ agrarna nastala je iz latinske riječi ager, koja znači polje.) Industrijska država je naprotiv država, u kojoj su tvornice glavni izvor narodnog prihoda. Takva je država na primjer Njemačka. Treća je vrst trgovačka država, koja ima najveći svoj prihod od trgovine. Takva je država na primjer Engleska. Uopće Engleska je najglavnije trgovačko središte cijelog svijeta. Uz to je Engleska i industrijom jaka. Samo poljodjelstvom bave se tek 3 Engleza od stotine.

Ukupna svjetska potrošnja žita.

Prije pedeset godina rodilo je u cijelom svijetu gotovo za polovinu manje žita nego danas. Dakle se onda i trošilo gotovo za polovinu manje nego danas. Već po tome vidimo, kako je u tih pedesetak godina silno narasla potrošnja žita. Ako uzmemo cijeli svijet u račun, onda je prije pedesetak godina na jednog čovjeka rodilo u svijetu 128 kg žita, a danas rodi 178 kg žita. Dakle u pedeset godina za 50 kg žita više. A tako je narasla i potrošnja. No kada znamo, da se manje od polovine ljudi na svijetu hrani žitom kao glavnom hranom, onda je i s tim računom sasvim drukčije : prije pedesetak godina trošilo se na svakog čovjeka u onim dijelovima svijeta, koji se hrani žitom, poprečno 328 kg žita, a danas se troši oko 400 kg žita.

U SAMOJ EVROPI trošilo se na jednog čovjeka godišnje :

oko godine	1878.	350	kg žita	oko godine	1900.	400	kg žita
„ „	1885.	357	„ „	„ „	1919.	405	„ „
„ „	1897.	360	„ „	„ „	1925.	400	„ „

A rodilo je u Evropi na jednog čovjeka :

oko godine	1878.	360	kg žita	oko godine	1913.	370	kg žita
„ „	1900.	366	„ „	„ „	1925.	350	„ „

U *zapadnoj Evropi* rodi na jednog čovjeka poprečno godišnje oko 300 kg žita (prije rata 310 kg), a *u istočnoj Evropi* oko 400 kg (prije svjetskog rata 430 kg).

Odatle vidimo, kako *se u Evropi po glavi mnogo više žita troši, nego što tu rodi.* Odnekale se dakle to, što manjka, mora pribaviti. Prije rata je bio veći višak u istočnoj Evropi, osobito Rusiji, pa se žito odanle dovozilo i time se dobrim dijelom pokrivao manjak u zapadnoj Evropi. Osim toga se žito dovozilo iz Sjeverne Amerike, Kanade, Argentine, Indije i Australije.

U RUSIJI se troši na jednog čovjeka poprečno godišnje oko 300 do 320 kg žita. Prije rata je rodilo na jednog čovjeka tamo poprečno oko 420 kg žita, a iza rata oko 320 kg. Dakle iza svjetskog rata rodi u Rusiji otprilike toliko, koliko sama treba,[27]) ili barem vrlo malo ostaje žita. Zato je morala već za rata i poslije njega doći Amerika s još više žita mjesto Rusije, da zapadnoj Evropi namiruje potrebe.

U SJEVERNOJ AMERICI trošilo se prije rata poprečno oko 880 kg žita po osobi, a rodilo ga je oko 1050 kg, dok ga sada rodi oko 1300 kg po osobi. Tako eto Sjevernoj Americi nekako četvrtina žita ostaje iznad vlastite potrebe kao višak, koji može da izvozi u druge države, osobito u Evropu.

27) Godine 1921. rodilo je u Rusiji tako malo žita, da je zavladao velik glad, te je cijeli svijet u toj nevolji morao priteći Rusiji u pomoć.

U KANADI je još povoljnije: rodi godišnje oko 3200 kg žita na svakog čovjeka, pa ako se troši oko 900 kg kao u Sjevernoj Americi, ostaje skoro tri puta toliko za izvoz. Nije dakle čudo, što Kanada sada od svih drugih država najviše žita izvozi u Evropu.

U ARGENTINI rodi oko 1600 kg poprečno na čovjeka, pa ako se troši kao u Sjeveroj Americi, (a ne troši se toliko), ostaje još uvijek polovica žita za izvoz.

U AUSTRALIJI rodi oko 650 kg žita na čovjeka, pa od toga poprečno trećina i još više ostaje za izvoz.

To su najglavniji dijelovi svijeta, koji mogu od svog suviška žita da dadu onamo, gdje se više troši, nego što žita rodi. Na prvome je mjestu sa svojim viškom Sjeverna Amerika,[28] na drugom Kanada, na trećem Argentina, a na četvrtom Australija.[29] Tek iza njih dolaze druge države. A najglavnije područje, gdje se više žita troši, nego li što ga rodi, jest Evropa (osobito zapadna Evropa), pa ćemo zato i ovdje uzeti glavni obzir na Evropu.

O tom, kako u cijelom svijetu stoji POTROŠNJA ŽITA PREMA PROIZVODNJI, može se postaviti ovakav poprečni pregled:

Žita se troši:		*Žita rodi:*	
u Evropi..........	1.880 mil. mtc	u Evropi	1.400 mil. mtc
u Sjevernoj Americi	960 „ „	u Sjevernoj Americi	1.250 „ „
u Kanadi.........	90 „ „	u Kanadi	250 „ „
u Argentini	80 „ „	u Argentini......	120 „ „
u Australiji	30 „ „	u Australiji	60 „ „
u ostalim zemljama	160 „ „	u ostalim zemljama	120 „ „
Ukupno se troši	3.200 mil. mtc	Ukupno rodi	3.200 mil. mtc

Po tom pregledu odmah jasno vidimo, kako Evropa najviše troši žita i kako najvećim dijelom njoj moraju drugi krajevi svijeta sa svojim žitom dolaziti u pomoć, da ne ostane gladna. I zato velika većina brodova, koji razvoze po moru žito svijetom, putuje prema Evropi, koja je najveći kupac žita.

No taj nam pregled pokazuje i to, kako između proizvodnje i potrošnje žita vlada ravnosvjesje, promatramo li čitav svijet kao jednu cjelinu: što na jednoj strani manjka, to na drugoj strani pretječe. Dapače obično na svijetu žita više rodi, nego što se u toj godini potroši, pa ga tako pretekne i za druge godine, kada ga manje rodi. Najljepše se to vidi, ako promotrimo potrošnju i proizvodnju same pšenice na cijelom svijetu.

28) Što se tiče viška same pšenice, Sjeverna Amerika je na četvrtome mjestu, iza Australije, tako je bilo godine 1924. i 1925.

29) U jesen g. 1927. izjavio je australski ministar predsjednik u australskom parlamentu, da će Australija svojim izvozom žita dotjerati dotle, da u tom bude prva zemlja na svijetu.

Koliko se gdje troši pšenice?

Pšenica je najvažnija od svih žitarica. Nje se najviše sije i najviše rodi na svijetu, pa se dakako i najviše troši. S napretkom kulture postala je i postaje baš pšenica sve više glavna hrana ljudi. Zato i Evropa kao najveći potrošač najviše traži pšenice, jer se hrani kruhom i ostalom hranom u prvom redu od pšeničnoga brašna.[30] Zato se i proizvodi i u Evropi i u ostalim krajevima svijeta sve više pšenice, pa se ostalim žitaricama ne svraća tolika pažnja, a raž na primjer dapače radi toga u zadnje doba pada i u proizvodnji i u važnosti.

Razmotrit ćemo dakle, koliko se u kojoj državi troši pšenice

Prema izvještaju sjevero-američkog poljodjelskog vijeća (»Crop Reporter«) troši se NA JEDNU GLAVU u pojedinim državama otprilike ovoliko pšenice:

u Kanadi	258 kg[31])	u Argentini	142 kg	u Grčkoj	85 kg
„ Belgiji	230 „	„ Madžarskoj	138 „	„ Rusiji	73 „
„ Francuskoj	210 „	„ Bugarskoj	136 „	„ Njemačkoj	70 „
„ Engleskoj	172 „	u Nizozemskoj	122 „	„ Švedskoj	68 „
„ Španjolskoj	166 „	„ Rumunjskoj	118 „	„ Egiptu	68 „
„ Švicarskoj	163 „	„ Austriji	117 „	„ Portugalu	49 „
„ Australiji	150 „	„ Čehoslovač.	111 „	„ Poljskoj	40 „
„ Italiji	147 „	„ Jugoslaviji	110 „	„ Ist. Indiji	22 „
„ Sjev. Americi	145 „	„ Čile	105 „	„ Meksiku	22 „
„ Urugvaju	144 „	„ Danskoj	96 „	„ Japanu	12 „

Taj nam pregled lijepo pokazuje, kako *se zapadna Evropa i Amerika najviše hrane pšenicom*. I što je koja država više prema istoku, sve manje se ljudi hrane pšenicom. Osim toga se vidi, da *više pšenice troše industrijske zemlje nego li poljodjelske*. Na primjer Belgija, Engleska i Francuska su industrijske države, pa više troše pšenice, nego li Jugoslavija, Rumunjska ili Rusija, koje su poljodjelske države. Napokon se razabire i to, da se *kulturniji narodi više hrane pšenicom nego li oni, koji su manje kulturni*. No dakako ima i tu iznimaka, kao što je na primjer Njemačka, koja je jedna od najkulturnijih i industrijom najvećih država, ali se manje hrani pšenicom, a razlog je tome taj, što ondje više rodi raž nego li pšenica, pa im raž dobrim dijelom nadomješta pšenicu.

30) U Evropi je pšenica glavna hrana Englezima, Francuzima, Belgijancima, Španjolcima, Talijanima, Madžarima, Grcima, Bugarima i Hrvatima u plodnijim krajevima; raž je glavna hrana Nijemcima, Nizozemcima, Dancima, Šveđanima, Norvežanima, Rusima i Poljacima; ječam je glavna hrana u Finskoj i sjevernoj Rusiji i Sibiriji; a kukuruz je glavna hrana Rumunjima, Albancima i ostalim siromašnijim krajevima na Balkanu.

31) U ovim brojkama nije uračunana ona pšenica, koja se troši za sjeme.

Da nam bude još jasnije, KOLIKO SE GDJE UKUPNO TROŠI PŠENICE, evo da poredamo tridesetak glavnih država na svijetu po redu, kako koja troši pšenicu, a uz to je odmah navedeno, koliko u svakoj od tih država rodi pšenice, pa i to, da li joj što ostaje pšenice ili joj manjka. (Brojke označuju metričke cente.)

Država	*Koliko troši*[32]	*Koliko rodi*[33]	*Višak*	*Manjak*
Sj. Amerika	170,000.000	226,000.000	56,000.000	—
Rusija	127,800.000	130,000.000	2,200.000	—
Italija	84,000.000	65.500.000	—	18,500.000
Francuska	80,000.000	68,000.000	—	12,000.000
Engl. Indija	79,300.000	88.000.000	4,000.000	—
Engleska	71.400.000	13.500.000	—	56,800.000
Njemačka	41,700.000	26.200.000	—	15,500.000
Španjolska	40,000.000	40,000.000	—	—
Kanada	38,000.000	115,000.000	77,000.000	—
Rumunjska	25,000.000	30,000.000	5,000.000	—
Argentina	22,000.000	58,000.000	36,000.000	—
Australija	17,000.000	44,000.000	27,000.000	—
Čehoslovačka	15,200.000	9,700.000	—	5,500.000
Belgija	14,100.000	3,300.000	—	10,800.000
Jugoslavija	14,000.000	10,000.000	4,000.000	—
Madžarska	13,000.000	18,000.000	5,000.000	—
Poljska	12,500.000	12,500.000	—	—
Egipat	10,000.000	12,000.000	—	2,000.000
Nizozemska	8,600.000	1,300.000	—	7,300.000
Austrija	6,800.000	2,700.000	—	3,900.000
Japan	8,000.000	7,500.000	—	500.000
Bugarska	7,500.000	11,000.000	3,500.000	—
Grčka	7,500.000	3,000.000	—	4,500.000
Švicarska	6,000.000	1,500.000	—	4,500.000
Švedska	5,000.000	3,000.000	—	2,000.000
Čile	5,000.000	10,000.000	5,000.000	—
Meksiko	3,500.000	3,500.000	—	—
Danska	3,600.000	2,000.000	—	1,600.000
Portugal	3,000.000	2,300.000	—	700.000
Urugvaj	2,700.000	2,700.000	—	—
Ostale zemje	118,200.000	52,80.000	7,300.000	67,900.000
Ukupno	1.060,000.000	1082,000.000	230,000.000	202,000.000

Vidimo eto, da od tih tridesetak glavnih država na svijetu ima samo njih dvanaest, u kojima rodi više pšenice, nego što

32) U ovim je brojkama uračunana i pšenica, koja se troši za sjeme. Dakako da ove brojke nisu sasvim točne, nego daju samo približnu sliku, da se vidi, kako koja država u potrošnji pšenice stoji prema drugim državama, a kako prema svojoj vlastitoj proizvodnji pšenice.

33) U ovom pregledu proizvodnje uzeto je onoliko pšenice, koliko je rodilo godine 1926.

im treba, zatim u pet država rodi otprilike baš toliko, da se nekako same namire, a sve ostale države troše više, nego što same imadu. Pa i mnoge države, koje ovdje još nisu navedene, troše mnogo više pšenice, nego što u njima rodi.

Koliko se troši ostalog žita?

RAŽI rodi na cijelom svijetu više nego za polovicu manje od pšenice. Ima je i troši se gotovo samo u Evropi. Služi kao i pšenica za kruh i hranu ljudima, ali se pšenica više širi i troši. Godine 1880. trošilo se u Evropi po glavi 112 kg pšenice i 90 kg raži, a sada se troši po glavi 135 kg pšenice i 94 kg raži. Dakle dok je potrošnja pšenice u zadnjih tridesetak godina porasla za 23 kg po glavi, potrošnja je raži porasla samo za 4 kg, to jest skoro šest puta manje. Raži se samo dvadeseti dio troši u Americi i Japanu, a sve ostalo u Evropi.

JEČAM se nekada više trošio i kao ljudska hrana, ali sada sasvim malo, nego služi najviše za hranu marvi, pa za proizvodnju piva, ječmene kave itd. Troši se preko polovice u Evropi, a ostalo u drugim krajevima svijeta.

ZOB služi najviše za hranu konjima. Zobeno ga brašno doduše vrlo hranivo, ali se malo upotrebljava kao hrana ljudima. Rodi je i troši se više u Americi nego u Evropi.

KUKURUZ je glavna američka žitarica. Ondje je rodi šest puta više nego u Evropi. Troši se u Evropi 38 kg po glavi, a u Sjevernoj Americi oko 700 kg po glavi. Najviše služi za hranu svinja i peradi, ali dosta ga upotrebljavaju i ljudi za hranu, osobito siromašniji.

Često se ne potroši sve žito, koje na svijetu urodi. Onda je godišnja potrošnja manja nego proizvodnja, pa tako preostane žita kao zaliha i za drugu godinu. Takve preostale zalihe od predašnjih godina dobro dolaze osobito onda, ako je koja godina manje rodna. Onda se potrošnja i proizvodnja žita nadopunjuju i izravnavaju. Pšenice znade u rodnijim godinama preteći i po 20 do 30 milijuna metričkih centi na cijelom svijetu. No u prirodi je već udešeno, da se izmjenjuju rodnije sa manje rodnim godinama, ili da iste godine u nekim krajevima žito bolje rodi, a u drugima slabije. Tu se tek vidi, kakva i kolika je blagodat za čovječanstvo, što je cijeli svijet sada povezan prometom (izvozom i uvozom) žita kao u neku gospodarsku zajednicu, koja nastoji, da žita dođe i onamo, gdje ga uzmanjka, i koja znade žito rodnije godine ili rodnijega kraja da sačuva za crne dane nerodnije godine ili nerodnijega kraja.

Izvoz i uvoz žita.

One zemlje, u kojima rodi premalo žita, dovoze ga iz drugih zemalja, gdje ga ima previše. Tako je došlo do toga, da se sve države na svijetu dijele u dvije vrste: jedno su države, koje izvoze žito, a drugo su države, koje uvoze žito. One, koje izvoze žito, jesu IZVOZNIČKE DRŽAVE, a one, koje uvoze žito, jesu UVOZNIČKE DRŽAVE. Poljodjelske (agrarne) države su izviznočke, a industrijske (tvorničke) države su uvozničke.

Na cijelom svijetu su glavni izvoznički krajevi istočna Evropa, Sjeverna Amerika s Kanadom, Argentina, Austrajia i Istočna Indija. A glavni uvoznički krajevi jesu, zapadna i sjeverna Evropa, pa nešto Egipat i Japan. Zato sve žito, što gdje pretekne, grne najvećim dijelom u Evropu.

U Evropi ima 20 uvozničkih država i 6 izvozničkih država, a jedna država ima baš toliko žita, koliko joj treba: ni više ni manje. Uvozničke države jesu: Engleska, Francuska, Belgija, Nizozemska, Luksemburg, Danska, Norveška, Švedska, Finska, Estonska, Letonska, Litva, Njemačka, Austrija, Čehoslovačka, Švicarska, Portugal, Italija, Grčka i Albanija. A izvozničke države jesu: Jugoslavija, Bugarska, Rusija, Poljska, Rumunjska i Madžarska. Sama za sebe obično dosta žita ima Španjolska.

UVOZ i IZVOZ žita vrlo su važni za cijelo svjetsko gospodarstvo i za svaku pojedinu državu. Da tog uvoza i izvoza nema, sva bi prehrana čovječanstva zapinjala, pa za neke najvažnije dijelove svijeta ne bi bilo gotovo ni opstanka, kamo li napretka. To se tiče osobito zapadne Evrope. Njen cijeli gospodarski život zavisi od uvoza žita iz drugih krajeva svijeta. Kad se države zapadne Evrope ne bi mogle osloniti na to, da će sebi moći iz drugih strana svijeta pribaviti onoliko žita, koliko im manjka, ne bi se moglo ni pomisliti, da bi te države mogle onoliko napredovati, te su to najnaprednije i najkulturnije države cijelog svijeta, nego bi se onda morale pobrinuti, kako će se same prehraniti. Zapela bi onda njihova industrija i trgovina, zaustavilo bi se dobrim dijelom i njihovo prosvjetno napredovanje, jer bi briga oko vlastite proizvodnje žita, to jest briga za vlastiti kruh preotela mah nad svakim

drugim radom i nastojanjem. Tu se u zapadnoj Evropi na prostoru, koji je gotovo za polovicu manji od same evropske Rusije, poredalo dvadesetak država, koje broje tri puta više ljudi nego Rusija. A čuli smo već, da se baš ti ljudi u zapadnoj Evropi više nego igdje drugdje na svijetu hrane žitom. No nevolja je, da zemlja, na kojoj živu, ne može da im daje onoliko žita, koliko im ga treba. I kad ne bi mogli da sebi dovezu žita iz drugih strana svijeta, imali bi za polovicu kruha manje, a to bi bio gotov glad. Zato je eto uvoz žita za zapadnu Evropu najglavnije pitanje života.

Isto je tako za one države, koje žito izvoze, taj izvoz žita glavni izvor njihova gospodarskog života i napretka. Eto otkad Rusija iza svjetskog rata ne može više da izvozi onoliko žita kao prije, ona u gospodarskom pogledu zapravo samo životari. Koliko je radi toga stradala, ne da se ni opisati. I to je jedan razlog, što je tako ljuto njeno neprijateljstvo prema Engleskoj i Americi, jer baš te dvije države najviše sapinju Rusiju i zatvaraju joj sve gospodarske putove u svijet. A i Sjedinjene Države Sjeverne Amerike ne bi bile ono, što su danas, da svojim izvozom žita nisu prodrle u sve evropske uvozničke države. To još više možemo reći za Kanadu, Argentinu i Australiju, jer su to pretežno poljodjelske države, a Sjedinjene Države Sjeverne Amerike imadu osim jake poljodjelske proizvodnje još i veliku industriju (tvornice), pa i to služi njenoj gospodarskoj moći.[34] Kad bi prestao izvoz žita iz Kanade, Argentine i Australije, te bi države gospodarski životarile onako isto, kao što sada životari Rusija, a možda još i gore.

I zato eto, što je uvoz i izvoz žita tako važan za tolike države i narode, ne treba se čuditi, što se neke uvozničke države žele osoviti na svoje vlastite noge, pa da ne budu toliko zavisne od tuđega žita. Baš zadnjih godina neke države, koje moraju uvoziti tuđe žito, nastoje svim silama, kako bi sebi omogućile vlastitu ŽITNU SAMOSTALNOST, to jest da takva država uzmogne sama sebe opskrbljivati vlastitim svojim žitom, pa da može živjeti, ako bi ustrebalo, i bez uvoza tuđeg žita. Najbolji primjer pokazuje u tom Italija, u kojoj je godine 1925. vlada povela tako zvanu žitnu bitku, to jest, da talijanski narod upre sve svoje sile, kako bi sam sebi mogao proizvoditi toliko žita, koliko njemu treba. Talijanska vlada je proglasila, da bi to bila najveća pobjeda,

34) Opaža se, da Sjedinjene Države Sjeverne Amerike zadnjih godina sve manje izvoze žita, pa će tako pomalo i prestati, te će postati industrijska država, kao što su i države zapadne Evrope, koje sve svoje gospodarstvo osnivaju pretežno na industriji.

koju je ikada Italija izvojevala. To je i istina, jer Italija doista što dalje, sve težu brigu brine, kako i čime da prehrani svoj vlastiti narod. Slično donekle i *Čehoslovačka* nastoji da što više smanji svoj uvoz žita, te se ograđuje velikim carinama na uvoz žita, a time hoće da navede svoj narod, da što više proizvodi žita na svojoj zemlji. I *Austrija* se provodi za primjerom Čehoslovačke. I Njemačka tako radi. A i *Francuska* polazi tim istim putem.

U nauci se o narodnom gospodarstvu već davno pretresa to pitanje o žitnoj samostalnosti. Tamo prije sto i pedeset i više godina preuzela je, osobito u Francuskoj, mah nauka, koja ze zove *fiziokratizam*.[35]) Ta je nauka govorila: Poljodjelstvo je izvor svega bogatstva. Samo iz plodne zemlje niče bogatstvo. Zato je glavna zadaća narodnogospodarske politike nastojati, da se zemlja obrađuje sa što većim uspjehom, pa da se što više poveća proizvodnja žita. Seljak je jedini stalež, koji doista nešto proizvodi, a obrtnici i trgovci su beplodni (sterilni) staleži. Zato ako je seljak siromašan, onda je siromašna cijela zemlja. Ta je nauka išla i za tim, ne samo da država sebe osigura žitom, nego da žita što više i izvozi. — Sasvim protivnog smjera bila je nauka, koja se zove *merkantilizam*[36]) i protiv koje se zapravo fiziokratizam bio i digao. Merkantilizam je učio, da je novac najveće blago naroda, pa da država mora ići zatim, da zgrne što više novaca, a to može postići, ako što više pomaže obrt i trgovinu. Ta je nauka tražila i to, da se izvozi što više industrijskih proizvoda u druge države, jer time dolazi za te stvari više novaca, a sirovine, pa i žito, bolje je uvoziti, jer se indiustrijska proizvodnja više isplaćuje nego li poljodjelska proizvodnja. — Dakle dok fiziokrati (to jest pristaše fiziokratske nauke) traže, da se država osloni na vlastitu proizvodnju žita i da ga nastoji još i izvoziti, dotle merkantilisti (to jest pristaše merkantilističke nauke) naučavaju, da je bolje žito iz drugih država uvoziti, pa samljeti i ispeći kruh, a onda to drugima prodavati, jer, vele, više možeš zaraditi kao mlinar, pekar i trgovac, nego li kao seljak, koji ore i sije zemlju. Fiziokrati kažu, da je žitna samostalnost potrebna, a merkantilisti misle, da nije.

Te su dvije oprečne nauke u vječnoj borbi. Merkantilizam je prevladao, iako se fiziokratizam jedno vrijeme bio jače raz-

[35]) Naziv fiziokratizam nastao je iz grčke riječi fizis, koja znači priroda, i riječi kratein, koja znači vladati. Fiziokratizam značio bi dakle: vlast prirode.

[36]) Naziv merkantilizam nastao je iz latinske riječi mercare, koja znači trgovati, a mercantilis znači trgovački. Merkantilizam značio bi dakle takav smjer gospodarske politike i nauke, koji zastupa u prvom redu trgovinu.

mahao. Merkantilizam je doveo do toga, da se u svijetu toliko razvila trgovina i industrija, te one danas više odlučuju u gospodarskom životu svijeta, nego li poljodjelstvo. Novčari, trgovci i industrijalci imadu veću moć nego li seljaci, poljodjelci. Žalosno, ali istinito. Pa i države se u svojoj gospodarskoj politici više povode za merkantilis ičkom (sada nazvanom novomerkantilističkom) naukom nego za fiziokratskom, to jest više pomažu trgovinu i industriju nego li poljodjelstvo. I zato nastoje da što više izvoze tvorničke proizvode, pa makar poljodjelske proizvode morali i uvoziti. Tim smjerom ide gospodarska politika sviju država zapadne Evrope. Najbolji je primjer Engleska: u njoj se eto iza svjetskog rata oranice opet sve više pretvaraju u livade, narod se više zaposluje u tvornicama, a žito se više dovozi iz drugih država. I u dugim se zapadno-evropskim državama uzgajaju više one biljke, koje trebaju tvornice za proizvodnju šećera, piva, alkohola, odjeće itd., a žito se više uvozi iz drugih strana svijeta. Za domaću proizvodnju žita te države mnogo ne mare.

No već i prije svjetskog rata javljali su se glasovi, koji su pitali: A šta će s državama, koje moraju uvoziti žito, biti onda, kada nastane rat, pa ne budu mogle sebi dovoziti žita iz drugih država? Ili šta će biti, kada se Rusija, Sjeverna Amerika, Kanada, Argentina, Australija i istočna Indija tako razviju, da same svoje žito ustrebaju za sebe, pa ga ne budu mogle izvoziti? Najviše su se tim pitanjem bavili Englezi i Nijemci. Zato je Engleska sebi osigurala vlast nad žitorodnim krajevima svijeta: nad Kanadom, Australijom i Istočnom Indijom. Ona ima najviše pomorskih brodova na svijetu, pa lako sebi dovozi žita iz tih svojih kolonija[41]), a i drugim uvozničkim državama najviše Engleska na svojim brodovima dovozi žita. Nijemci su mislili, da će Engleska biti uništena onda, kad ne bude sebi mogla dovoziti žita iz svojih žitorodnih kolonija, jer u samoj Engleskoj rodi tek toliko žita, koliko joj treba za dva mjeseca u godini, a deset je mjeseci hrane kolonije. Zato su Nijemci u svjetskom ratu svojim podmornicama htjeli opkoliti Englesku, uništiti njene brodove, kojima sebi dovoze žito, i tako je odrezati od njenih kolonija. A uz to se Njemačka nadala, da će se engleske kolonije i same otcijepiti od Engleske, pa sebe proglasiti samostalnima. S druge je strane Njemačka još prije svjetskog rata radila na tom, da preko

[41]) Kada koja država ima vlast nad kojom zemljom, koja je preko mora u drugom kojem dijelu svijeta, onda se ta zemlja zove kolonija. Tako Engleska ima toliko kolonija, da su one sto pedeset puta veće nego sama Engleska. Sva se engleska moć i osniva na njenim kolonijama.

Balkana te preko Turske i Perzije dopre do žitorodne Indije i Egipta, pa da tako od Engleske otme dvije najglavnije zemlje, na kojima ona osniva svoju kolonijalnu i pomorsku vlast. Tako je i došlo do toga, da su Bugarska i Turska u svjetskom ratu pristale uz Njemačku i da je prvi udarac Njemačke i Austrije bio uperen proti Srbiji, koja je Njemačkoj smetala na putu prema Indiji i Egiptu. No svi ti njemački planovi nisu uspjeli. Njemačkoj se izjalovio i put u Indiju i podmornički rat protiv Engleske. Engleskoj su ostale i njene kolonije i brodovi, koji joj iz njenih kolonija i sada dovoze žita, kao što su joj ga dovozili i prije svjetskog rata i za vrijeme svjetskog rata.

Tako je eto opskrba žitom imala važnu ulogu u svjetskom ratu. No i Njemačka je bila u stisci, jer i ona mora da sebi dovozi žita iz drugih država. Zato je Njemačka nastojala osvojiti Rumunjsku i dio žitorodne Rusije, pa je sebe odanle opskrbljivala žitom. A još se i sami sjećamo, kakva je za vrijeme rata i kod nas bila oskudica na žitu. Jedva se sastavljao kraj s krajem, a bilo je gdjegdje i glada. I da se svjetski rat nije svršio, kako se svršio, teško da mu ne bi glad, koji je prijetio Njemačkoj i njenim saveznim državama, učinio kraj. Ono, čime je Njemačka mislila pogoditi Englesku, pogodilo je nju samu. Njemačka je teško osjetila, kako joj manjka žitna samostalnost. I kad bi ona još ikada pomislila na rat, mogla bi se u nj upustiti samo u savezu s Rusijom, da bude opskrbljena ruskim žitom. Zato vidimo, da su se iza svjetskog rata Njemačka i Rusija prilično sprijateljile. Rusija sada ruje proti Engleskoj, pa misli u tom najboljeg saveznika naći u Njemačkoj. No između Rusije i Njemačke utisnula se Poljska, pa ona smeta i jednoj i drugoj. Odatle možemo razumjeti, zašto je Rusija bila godine 1920. povela rat proti Poljskoj i zašto Njemačka vodi i gospodarsku i diplomatsku[42]) borbu proti Poljskoj.

To je, eto, što se tiče žitne samostalnosti s obzirom na rat. Ali ima učenjaka, koji vele, da i u mirno doba treba svaki narod da sebi osigura žitnu samostalnost, pa da ne mora uvoziti žito iz drugih, stranih država. O tom je mnogo bilo raspravljanja osobito u Njemačkoj. Pristaše žitne samostalnosti tvrde, da države, koje ne moraju uvoziti žito, mogu prehraniti više ljudi nego one, koje uvoze žito,

42) Diplomati zovu se oni političari, koji vode svjetsku politiku među državama. Dakle diplomatska borba je politička borba u svjetskoj politici; Njemačka je načinila godine 1925. tako zvani lokarnski ugovor s Francuskom, Engleskom i Belgijom, da ne će mijenjati sadašnje granice na zapadu, to jest prema Francuskoj i Belgiji. Poljska je tražila, da takav ugovor bude načinjen i glede granica između Poljske i Njemačke, ali Njemačka na to ne pristaje.

pa da se zato moć države zapravo osniva na tom, da li je zavisna o tuđem žitu ili nije. Jer, vele oni, doći će doba, kada nijedna zemlja ne će moći više izvoziti žita, jer će svaka trebati svoje žito sama za sebe. A onda će države, koje su zavisne od uvoza žita, morati silom prilika ipak nanovo podizati sami svoju proizvodnju žita. Bolje je dakle unaprijed se već za to pobrinuti. Osim toga tvrde ti pristaše žitne samostalnosti, da države, koje uvoze žito, rastu brojem pučanstva zapravo na račun onih država, od kojih dobivaju žito, a to ne može uvijek tako ostati. Svaki se mora osoviti na svoju vlastitu snagu, na ono, što on sam može da proizvodi i ima. (Tako piše pisac Ruhland u knjizi »Zur Agrarfrage«.) Ali protivnici toga mišljenja kažu, da svaki uvoz žita daje poticaj za izvoz drugih stvari. Kad bi industrijske države zatvorile svoje granice, da se ne uvozi žito, onda bi poljodjelske države manje žita prodale, manje bi zaradile, pa bi manje mogle kupovati i tvorničke proizvode. Tako bi prema tome stradale i izvozničke i uvozničke države, kad bi prestao uvoz i izvoz žita i kad bi se sve države, što se žita tiče, osamostalile vlastitom proizvodnjom. (Tako sudi pisac Wilhelm u knjizi »Export«.) No kraj svega toga, vele protivnici bezuvjetne žitne samostalnosti, treba imati na umu još i to, da žetve nisu u svakoj državi uvijek jednake. Pa kad bi svaka država zavisila samo o svome žitu, stradavala bi u manje rodnim godinama. Naprotiv kad se uzme u račun žetva cijelog svijeta, onda se lijepo izravnava ono, što je negdje slabije ispala, tim, što je drugdje obilnija. Napokon pokazalo se i to, da države, koje ne uvoze žita iz drugih država, trpe češće i više od gospodarskih kriza (nevolja), nego li države, koje uvoze žito. Tako je na primjer Engleska do godine 1850. zatvarala svoje granice proti dovozu tuđega žita, pa je dotle proživljavala mnogo gospodarskih kriza, a otkada je pustila slobodan uvoz žita, odonda ona ima vrlo malo gospodarskih kriza. (Tako piše pisac Dietzel u djelu »Handwörterbuch«.)

Tako eto pristaše i protivnici uvoza žita raspravljaju učeno o toj stvari, ali život pokazuje, da *je ipak najbolje, ako svaki narod sam sebe može da opskrbi onim, što mu je za život potrebno*. I zato baš sada neke države nastoje, da do toga kako-tako dođu. No sasvim se to ne može nikada postići za sve narode. Nikada Engleska ne bi mogla sama svojim žitom prehraniti svoj narod, pa bi se Englezi onda morali raseliti po svijetu, kao što se polovica Iraca već morala da odseli iz svoje domovine, jer ih nije mogla prehraniti. To bi se većini sadašnjih uvozničkih država dogodilo, kad ne bi bilo uvoza

žita. Zato će uvijek biti i ostati u gospodarskom životu svijeta važan uvoz i izvoz žita.

Kako je važan uvoz i izvoz žita za pojedine države, najbolje će nam pokazati pregled o tom, koliko glavne izvozne države izvoze, a glavne uvozne države uvoze žita. Već smo promotrili, koliko koja država ima više, nego što treba, pa bi toliko mogla i izvesti u druge države. Ali ne biva uvijek tako, jer ne proda uvijek trgovac sve ono, što ima na prodaju. Tako je i kod žita: ne izveze ona država, koja ima previše žita, sve, što joj pretječe nego joj često ostane neprodanog žita i za drugu godinu. Isto tako država, koja ima premalo žita, često ne uvozi baš toliko, koliko joj manjka, nego se zna dogoditi, te država odredi, da narod mara štediti, kao što je na primjer ada u Italiji i Francuskoj, a najviše to biva u doba rata, kada ova ili ona država ne može preko granice da uvozi žita. I carine i cijene žita i valute (vrijednost novca) mnogo utječu na to, da li će uvoz žita biti veći ili manji.

Sviju žitarica izvezeno je i uvezeno godine 1887. oko 180 milijuna metričkih centi, godine 1907. već preko 300 milijuna metričkih centi, a zadnjih godina prije rata do 400 milijuna metričkih centi. Tako je otprilike i danas.

Same pšenice izvezeno je i uvezeno godine 1887. oko 90 milijuna metričkih centi, godine 1907. već oko 160 milijuna metričkih centi, godine 1912. preko 200 milijuna, a iza svjetskog rata godine 1924. preko 210 milijuna metričkih centi.

Vidimo eto, kako *se uvoz i izvoz žita zadnjih dvadeset i pet godina prije svjetskog rata više nego podvostručio.* To je u vezi s velikim porastom proizvodnje i potrošnje žita, koji se razvio u to doba.

A sada da pogledamo, koliko je koja država uvezla ili izvezla SAME PŠENICE prije rata i poslije rata. Svraćamo pozornost samoj pšenici zato, što je ona najvažnija žitarica u svjetskom gospodars vu i što ona sama čini preko polovice cijelog prometa u svjetskoj trgovini žitom (to jest na svaku metričku centu pšenice, koja se izvozi i uvozi, dolazi manje od jedne metričke cente od svih ostalih žitarica zajedno). Prije rata otpadalo je od uveženog i izveženog žita cijelog svijeta na pšenicu 55 postotaka na raž 5 postotaka, na ječam 15 postotaka, na zob 6 postotaka, a na kukuruz 19 postotaka. A tako je otprilike i sada.

Koliko se izvozi pšenice?

Pšenice najviše troši i traži Evropa. Zadnjih pedeset i više godina dovozi se pšenica u zapadnu Evropu sve više iz Indije, Rusije i Amerike. Mnoge zapadno-evropske države, koje su se još prije pedesetak godina hranile same svojom pšenicom, stale su pomalo da dovoze pšenicu, i tako što dalje, to više raste uvoz pšenice u zapadnu Evropu. Za svjetskog rata zatvoreni su Rusiji putevi u zapadnu Evropu, pa je rusku pšenicu nadomjestila američka. Izvoz iz Amerike silno je porasao od početka rata do godine 1924., a onda je opet počeo da pomalo pada, jer se opet pojavila Rusija. Ali Rusija ni izdaleka još ne može onoliko da izvozi pšenice kao prije rata. I ne će tako brzo moći. Isto tako je prije rata i Rumunjska izvozila mnogo pšenice, a iza rata joj je izvoz silno pao. Sve to nadomješta danas američki i australski dovoz.

IZVOZ PŠENICE[43]) IZ GLAVNIH IZVOZNIH DRŽAVA iznosio je ovoliko metričkih centi :

Iz države	*God.* 1890-5.	*God.* 1903.	*God.* 1912.	*God.* 1924.
Rusije	28,000.000	41,700.000	34,500.000	5,000.000
Sjev. Amerike...	26,900.000	31,000.000	27,000.000	45,508.000
Argentine	8,980.000	16,800.000	27,600.000	37,200.000
Kanade	819.000	10,600.000	31,500.000	55,236.000
Rumunjske	7,580.000	8,300.000	14,200.000	2,416.000
Bugarske	3,350.000	3,300.000	4,000.000	432.000
Madžarske[44])...	8,000.000	10,000.000	12,200.000	4,000.000
Srbije	736.000	500.000	1,500.000	—
Jugoslavije	—	—	—	1,720.000
Australije	2,950.000	416.000	16,500.000	27,880.000
Indije	7,550.000	5,200.000	17,500.000	2,400.000
Ukupno	94,865.000	127,816.000	186,500.000	181,792.000

RUSIJA je, kako eto vidimo, izvozila prije rata najviše pšenice, a poslije rata joj je izvoz pao. Godine 1923. iznosio je ruski izvoz pšenice 6,500.000 mtc, no godine 1925. već opet 25,760.000 mtc, a godine 1926. dapače 29,920.000 mtc. Prema tome ruski izvoz pšenice opet raste.

SJEDINJENE DRŽAVE SJEVERNE AMERIKE zaostajale su izvozom pšenice prije rata za Rusijom, ali su je iza rata daleko pretekle.

ARGENTINA je zadnjih tridesetak godina svoj izvoz pšenice gotovo popeterostručila.

43) Ovdje je uračunano i pšenično brašno, koje je izvezeno.

44) Kod Madžarske je prije svjetskog rata uzeto u račun i ono žito i brašno, koje je otprilike uvozila u austrijsku polovicu tadanja Austro-Ugarske.

KANADA je zadnjih tridesetak godina svoj izvoz pšenice sedamdeset puta povećala, te sada iza svjetskog rata izvozi više pšenice, nego li ikoja druga država. Ona sama namiruje gotovo trećinu cijelog svjetskog izvoza pšenice.

RUMUNJSKA je svojim izvozom pšenice napredovala do svjetskog rata, a iza svjetskog rata je njen izvoz pšenice tako nisko pao, kako nije bio ni pred trideset godina. To je dobrim dijelom zato, što se Rumunjska iza rata podvostručila, pa sama troši više nego prije rata.

Njen je izvoz iznosio ovoliko metričkih centi:

Godine	*Pšenice i brašna*	*Raži*	*Ječma*	*Kukuruza*
1913.	13,400.000	903.000	3,300.000	9,000.000
1921.	757.000	559.000	3,800.000	7,700.000
1922.	252.000	284.000	5,800.000	3,000.000
1923.	278.000	103.000	8,200.000	6,800.000
1924.	2,416.000	305.000	2,800.000	7,400.000

BUGARSKA je također iza svjetskog rata veoma pala daleko ispod svog predratnog izvoza.

MADŽARSKA je iza rata izgubila mnogo žitorodnih krajeva, pa je i njen izvoz pao na trećinu predratnoga izvoza pšenice.

AUSTRALIJA je već zadnjih godina prije svjetskog rata postigla velik izvoz pšenice, a iza rata je još daleko veći njen izvoz. Australska se vlada dapače nada, da će Australija svojim izvozom pšenice prestići sve države na svijetu.

INDIJA je prije svjetskog rata svojim izvozom pšenice mnogo više značila, nego li iza svjetskog rata.

IZVOZ JUGOSLAVIJE. Od svega, što naša država izvozi u druge države, najglavnije su žitarice. Najviše izvozimo kukuruz u druge države, a pšenice samo nešto više, nego što je izvozila sama Srbija prije svjetskog rata. Kako su prvih godina iza svjetskog rata do godine 1922. bile slabe žetve, trebalo je žito, koje je urodilo, većinom za nas same i za ishranu naših pasivnih[45]) krajeva, pa se malo moglo izvoziti. Tek od godine 1923. počeo je jači izvoz žita iz naše države, te se izvozilo evo ovoliko metričkih centi[46]):

Godine	*Pšenice*	*Brašna*[47])	*Kukuruza*	*Ost. žita*	*Ukupno*
1922.	240.000	220.000	110.000	100.000	670.000
1923.	960.000	380.000	1,020.000	200.000	2,560.000
1924.	1,720.000	590.000	2,450.000	350.000	5,110.000
1925.	1,700.000	377.560	10,113.000	357.540	12,548.100
1926.	2,972.000	328.200	8,947.000	560.380	12,807.580
1927.	900.000	300.000	2,000.000	100.000	3,300.000

45) P a s i v n i krajevi zovu se oni, koji sami za sebe nemaju dosta žita, nego ga moraju dovoziti iz a k t i v n i h krajeva, to jest iz onih, koji imaju više žita, nego što ga trebaju. U našoj su državi pasivni krajevi Bosna, Hercegovina, Dalmacija, Lika, Crna Gora i dio južne Srbije. (Vidi zemljopisnu kartu pri kraju knjige.)

46) Za godinu 1927.-8. nije točan broj, nego je samo navedeno onoliko, koliko su unaprijed procijenili izvoz gospodarski stručnjaci iz cijele države na kongresu (sastanku) privrednih komora u Beogradu 5. rujna 1927.

47) Pod brašnom se ovdje i u ovoj knjizi uopće misli samo pšenično brašno.

P o v r i j e d n o s t i u n o v c u izvezeno je iz naše države za ovoliko dinara:

Godine	*Pšenice*	*Brašna*	*Kukuruza*	*Ost. žita*	*Ukupno*
1922.	116,5 mil.	136,3 mil.	42,8 mil.	16,2 mil.	311,8 mil.
1923.	381,5 „	233,2 „	333,7 „	9,8 „	958,2 „
1924.	383,6 „	343,1 „	585,2 „	121,1 „	1733,0 „
1925.	393,5 „	185,0 „	1.952,0 „	81,6 „	2602,1 „
1926.	841,1 „	156,8 „	1.338,6 „	85,0 „	1421,5 „
1927.	260 „	100 „	400 „	20 „	780 „

Tu vidimo, kako je m n o ž i n o m lijepo narasao izvoz našeg žita od prevrata do godine 1926., a onda je radi slabe žetve godine 1927. najedamput jako pao. Po množini se od godine 1924. najviše izvozi kukuruz: u godinama 1925. i 1926. izveženo je tri do četiri puta više kukuruza nego li pšenice i pšeničnog brašna. P o v r i j e d n o s t i najveći je izvoz žitarica iz naše države bio godine 1925., a godine 1926. bila je vrijednost izvezenog žita manja uza sve to, što ga je po množini izvezeno više: to je zato, što su godine 1926. veoma pale cijene žita.

Najviše se naše pšenice izvozilo u Rumunjsku (a odavle morem u Italiju, Francusku, Belgiju, Englesku itd.), pa u Austriju, Čehoslovačku i nešto u Italiju i Grčku. Najviše brašna se izvozilo u Austriju, Čehoslovačku i Bugarsku. A najviše kukuruza preko Rumunjske, zatim u Austriju i Čehoslovačku. Po svemu se opaža to, da u Italiji, Grčku i Albaniju, koje i te koliko moraju uvoziti tuđega žita, ne izvozi naša država gotovo ništa žita. Tomu je razlog talijanska gospodarska politika. Italija kupuje pšenicu iz Argentine, gdje se najviše talijanskih iseljenika bavi poljodjelstvom. Događa se dapače i to, da Italija od te argentinske pšenice samelje u svojim mlinovima brašno, pa to brašno dovozi k nama u Dalmaciju, Primorje, Hercegovinu, a i po drugim se već našim krajevima moglo dobiti talijansko brašno od argentinske i američke pšenice. Nastojanje bi naše države moralo ići za tim, da se to ne događa, nego *da se u našim krajevima prodaje samo brašno od naše pšenice.* Imademo je, hvala Bogu, dosta. Ako se naša pšenica izvozi nesamljevena, a neki naši krajevi kupuju talijansko i američko brašno, onda od toga trpi štetu naše narodno gospodarstvo. Jer meljući pšenicu u brašno ostaje lijepa zarada onom, tko melje. Ako se pšenica melje u talijanskim mlinovima i prodaje kao brašno kod nas, onda mi plaćamo zaradu talijanskim mlinovima i mlinarskim radnicima. A mi imademo u našoj državi vrlo mnogo mlinova i mlinarskih radnika, koji nemaju dosta posla. Svaka napredna država se brine, da sva zarada, štogod više može, ostane samo u njoj, a iz drugih država uvozi samo ono, čega u njoj nema. A mi imamo u našoj državi i previše mlinova, pa ne bismo morali ni smjeli kupovati tuđega brašna. Sve se to može udesiti dobrom gospodarskom politikom. Isto tako bi se moralo i moglo udesiti i to, da države, koje su u našem najbližem susjedstvu, kao što su Grčka i Albanija, kupuju žito, koje trebaju, u prvom redu od nas, a ne možda čak iz Amerike. To se može postići većom brigom za naše gospodarsko napredovanje

većom propagandom, boljim željezničkim vezama, jeftinijim prevoznim cijenama, zgodnim carinama, dobrim trgovinskim ugovorima s tim državama i dobrom organizacijom trgovine žitom.

Koliko se uvozi pšenice na svijetu?

Najviše se pšenice uvozi u zapadno-evropske države gotovo iz svih izvozničkih krajeva svijeta. Uvoz se kreće najviše ovim putevima: Atlantskim oceanom za Englesku, Francusku, Portugal, Belgiju, Nizozemsku, Njemačku i Švicarsku, Baltičkim morem za sjeverne evropske države Dansku i Švedsku, Sredozemnim morem za Grčku, Italiju, južnu Francusku, Španjolsku i Egipat, a za srednju Evropu važan je osobito dovoz po Dunavu, koji veže uvozne zemlje Čehoslovačku, Austriju i Njemačku s izvoznim zemljama Jugoslavijom, Bugarskom, Rumunjskom i Madžarskom te osim toga preko Crnog mora još i s južnom Rusijom.

Najveći uvoz pšenice imadu Engleska, Italija, Njemačka, Belgija, Francuska i Nizozemska, pa tih šest država uvozi više pšenice, nego li sve ostale uvozničke države svega svijeta zajedno.

Uvoz pšenice u pojedine države bio je ovoliko metričkih centi:

U državu	G. 1891-5.	G. 1912.	G. 1924.	G. 1925.	G. 1926.
Englesku	35,415.000	59,700.000	65,000.000	61,700.000	56,800.000
Italiju	6,335.000	18,000.000	19,100.000	24,200.000	18,500.000
Njemačku	10,794.000	26,000.000	8,000.000	21,600.000	15,500.000
Belgiju	12,107.000	14,200.000	10,900.000	10,700.000	10,800.000
Francusku	13,096.000	15,000.000	14,500.000	11,600.000	6,100.000
Nizoz.	7,671.000	4,600.000	7,200.000	7,200.000	7,300.000
Čehosl.[48])	—	—	5,500.000	5,500.000	5,600.000
Grčku	1,500.000	1,200.000	5,000.000	5,500.000	4,500.000
Austriju	—	—	4,700.000	4,200.000	3,900.000
Švicar.	3,441.000	5,000.000	4,700.000	3,800.000	4,300.000
Dansku	699.000	2,000.000	2,500.000	1,800.000	1,060.000
Švedsku	1,145.000	1,700.000	3,300.000	2,900.000	1,700.000
Ukupno[4])	92,203.000	147,400.000	150,400.000	160,700.000	136,600.00

Vidimo eto, kako je gotovo kod svih tih glavnih uvozničkih država uvoz pšenice u zadnjih tridesetak godina jako porasao, kod nekih dapače i na dvostruko i trostruko.

48) Čehoslovački i austrijski se uvoz prije svjetskog rata ovdje ne spominje, jer su te države bile onda pod nekadanjom Austrougarskom, pa su se namirivali pšenicom iz žitorodnih dijelova te tadanje Austrougarske, dakle tu nije bilo uvoza iz drugih država ili ga je bila tek malenkost.

49) Ovo nije ukupni zbroj cijelog svjetskog uvoza pšenice, nego samo zbroj uvoza za spomenutih dvanaest uvozničkih država, koje uostalom obuhvataju tri četvrtine cijelog svjetskog uvoza pšenice.

ENGLESKA već od god. 1790. mora bez prestanka da uvozi pšenicu iz drugih država, i to sve više. Njezin uvoz pšenice rasao je ovako:

godine	1860.	15	miljuna mtc	godine	1908.	46	mil. mtc.
„	1880.	32	„ „	„	1912.	59,7	„ „
„	1900.	44	„ „	„	1924.	65	„ „
„	1904.	49,7	„ „	„	1926.	57	„ „

Najveći je dakle engleski uvoz pšenice bio iza rata godine 1926., a iza toga se opet malo snizio, ali nema sumnje, da će opet porasti. Prije svjetskog rata uvozila je Engleska najviše pšenice čas iz Argentine (godine 1907. i 1908.), čas iz Rusije (godine 1910.), pa iz Indije (godine 1911.), a uz to još iz Kanade, Sjeverne Amerike, Australije i nešto iz Rumunjske. Za vrijeme svjetskog rata otpao je uvoz iz Rusije i Rumunjske, a iza rata smanjio se i uvoz iz Indije.

ITALIJA ima od godine 1880. sve veći uvoz pšenice, koji je od godine 1890. dosad narasao na trostruko, a godine 1925. skoro na četverostruko. Toliki uvoz pšenice zadaje veliku brigu talijanskoj vladi, pa tako zvanom »žitnom bitkom«[50]) nastoji postići što veću domaću proizvodnju pšenice, da se onda uvoz pšenice uzmogne što više sniziti ili da ga uopće ne treba. Ali teško da će to Italija moći postići.

NJEMAČKA je zadnjih dvadesetak godina prije svjetskog rata od godine do godine uvozila sve više pšenice iz drugih država, a iza svjetskog rata je taj uvoz nešto popustio. Evo koliko je Njemačka kada uvozila pšenice:

godine	1891.	9	milijuna mtc	godine	1907.	24	milijuna mtc
„	1892.	13	„ „	„	1913.	25,5	„ „
„	1896.	16	„ „	„	1924.	8	„ „
„	1901.	21	„ „	„	1925.	21,6	„ „
„	1905.	23	„ „	„	1926.	15,5	„ „

Zadnjih godina i Njemačka nastoji, da joj uvoz pšenice bude što manji. Prije svjetskog rata je uvoz pšenice u Njemačku dolazio najviše iz Rusije i Sjeverne Amerike, a prilično i iz Argentine i Rumunjske. Iza rata je smanjen uvoz iz Rumunjske i Rusije.

BELGIJA mora već davno da uvozi pšenicu. Još godine 1890. uvozila je ona više pšenice nego Njemačka, ali ju je iza toga Njemačka svojim uvozom brzo prestigla. Italija ju je prestigla tek iza svjetskog rata. I tako je Belgija sada po uvozu pšenice četvrta država na svijetu, makar da je manja od Hrvatske. A prije svjetskog rata je bila treća na svijetu. Tamo između 1903. i 1908. uvozila je Belgija pet puta više pšenice, nego što je u Hrvatskoj rodilo. Poslije svjetskog rata je njen uvoz pšenice pao za trećinu.

FRANCUSKA je od godine 1866. počela sve više pšenice uvoziti, te je uvozila ovoliko metričkih centi:

g.	1875.	3,494.000	g.	1894.	12,496.000	g.	1904.	9,163.000
„	1879.	22,171.000	„	1895.	9,507.000	„	1911.	21,499.000
„	1880.	19,999.000	„	1898.	19,528.000	„	1912.	7,111.000
„	1890.	10,552.000	„	1900.	1,295.000	„	1913.	15,554.000
„	1891.	19,601.000	„	1903.	11,362.000	„	1926.	10,800.000

50) Vidi, što o tom piše na strani 28. i 49.

Taj nam pregled pokazuje, kako je francuski uvoz pšenice zadnjih četrdeset godina čas rasao, čas padao: bilo je godina, kad je Francuska uvezla samo 1 milijun mtc, a bilo je opet godina, kad je morala i preko 20 milijuna mtc pšenice da uveze. Ona uvozi najviše iz svojih afričkih kolonija: Alžira, Tunisa i Maroka.

NIZOZEMSKA mora isto tako kao i Belgija već davno da uvozi pšenicu. To potječe još odonda, kad je Nizozemska prije 150 i više godina bila prva država, koja je imala glavnu svjetsku trgovinu žitom u svojim rukama. Zadnjih godina prije svjetskog rata uvozila je dvostruko više nego sada iza rata.

ČEHOSLOVAČKA se od svog postanka iza godine 1918. ističe velikim uvozom pšenice. Češka je još za vrijeme Austrougarske morala da sebi dovozi pšenice iz Madžarske i Hrvatske. A kad je postala samostalna, stala je silno da razvija svoju industriju (tvorničarstvo), pa je to više morala uvoziti pšenice. Tek od godine 1925. nastoji ona novom carinskom politikom smanjiti uvoz i podići domaću proizvodnju pšenice. Najviše pšenice je Čehoslovačka dovozila prvih godina iza rata iz Madžarske, no od godine 1926. odvratila se od Madžarske i stala više uvoziti američku, argentinsku i rusku pšenicu. Uvozi ona nešto i iz Jugoslavije, ali ni izdaleka onoliko, koliko bi mogla i trebala. Uvozila je ovoliko našeg žita:

Godine		*Pšenice*		*Kukuruza*
1922.	za	2,700.000 dinara	za	5,900.000 dinara
1923.	„	9,000.000 „	„	13,300.000 „
1924.	„	177,500.000 „	„	146,200.000 „
1925.	„	30,700.000 „	„	286,100.000 „

Uvoz pšenice iz Jugoslavije u Čehoslovačku veoma se digao godine 1924., a onda je godine 1925. opet naglo pao zato, što je Čehoslovačka uvela carine za uvoz žita.

GRČKA mora da uvozi još jedamput toliko pšenice, koliko je sama ima. Taj se uvoz kretao prije svjetskog rata između 1 i po i 2 milijuna metričkih centi, a iza svjetskog rata je skočio preko 4 pa i preko 5 milijuna metričkih centi. Najviše pšenice uvozi Grčka iz Bugarske, a iz naše je države, iako je u susjedstvu, uvezla na primjer godine 1924. tek pedeseti dio od svog uvoza pšenice.

AUSTRIJA ovakva, kakva je danas, mora već vrlo dugo uvoziti pšenicu. Dok je bila Austrougarska, dovozila je najviše iz Madžarske i Hrvatske, a iza svjetskog rata uvozi najviše iz Madžarske i Jugoslavije, pa nešto i iz Amerike. Austrija je važna još osobito zato, što se preko nje prevozi mnogo žita iz istočne Evrope u zapadnu. Za nas je najvažnije to, da *Austrija uvozi iz naše države više žita nego ikoja druga država*. Naše pšenice i kukuruza doduše ide više u Rumunjsku nego u Austriju, ali to nije za Rumunjsku, nego se odanle morem opet dalje vozi u razne države. A što Austrija od nas uvozi, to je samo za nju. Godine 1925. uvezla je skoro 2 i pô milijuna metričkih centi našeg žita, i to 180 hiljada mtc pšenice, 200 hiljada mtc brašna, skoro 2 milijuna mtc kukuruza i 118 hiljada mtc raži ječma i zobi. No godine 1927. uvela je Austrija velike carine na uvoz žita, pa bi se moglo dogoditi, da uvoz naše pšenice u Austriju padne, kao što je to i kod Čehoslovačke bilo. Madžarska nastoji da istisne pšenicu drugih država iz Austrije, pa zato pravi posebne ugovore s Austrijom. To bi bilo na štetu dovoza žita iz Jugoslavije i Rumunjske u Austriju.

ŠVICARSKA već od godine 1900. gotovo svake godine mora da uvozi preko 4 milijuna metričkih centi pšenice. Godine 1927. postigla je Madžarska, da se njena pšenica nešto više uvozi u Švicarsku.

DANSKA je do godine 1870. proizvodila toliko žita, da ga je mogla i izvoziti. Ali kad je u Englesku i Njemačku i u druge države stalo sve više da dolazi rusko i američko žito, danski se seljak dao više na mljekarstvo. I tako je iza godine 1880. Danska počela uvoziti žito, makar da je ona posve seljačka država, i to najnaprednija seljačka država na svijetu. Danski se seljaci više bave marvogojstvom i mljekarstvom, nego li poljodjelstvom. Već prije svjetskog rata uvozila je Danska između 1 i 2 milijuna mtc pšenice, a tako je i sada.

ŠVEDSKA je već oko godine 1900. uvozila oko 2 milijuna metričkih centi pšenice. Iza svjetskog rata bila je prešla i tri milijuna, ali se njen uvoz pšenice opet spustio.

OSTALE UVOZNIČKE DRŽAVE nemaju veće važnosti, jer uvoze manje pšenice. Izvan Evrope važe kao važnije uvozničke zemlje Egipat i Japan.

Izvoz i uvoz ostalih žitarica.

Sviju žitarica rodi sada oko 3200 milijuna metričkih centi godišnje. Od toga otprilike deveti dio dolazi u svjetsku trgovinu, to jest tek jedna devetina žita se izvozi preko granice one države, u kojoj je rodilo, u druge države. To je preko 350 milijuna metričkih centi. Od toga je preko polovine, to jest oko 200 milijuna metričkih centi pšenice, a manje od polovine, to jest nešto preko 150 milijuna metričkih centi otpada na raž, ječam, zob i kukuruz zajedno. I po tom se vidi, koliko je za svjetsku trgovinu važnija pšenica, od ostalih žitarica. No zato se svejedno može dogoditi, da za neku državu koja druga žitarica ima u svjetskoj trgovini veću važnost nego pšenica. Tako na primjer za Poljsku ima veću važnost raž nego li pšenica, jer ona ima četiri puta toliko raži, koliko pšenice. Norveška opet uvozi tri puta više raži nego pšenice, a Jugoslavija je nekoliko godina izvozila i četiri puta više kukuruza nego pšenice. I Rusija je zadnjih godina prije svjetskog rata izvozila više ječma nego pšenice.

Kod izvoza pšenice i kukuruza ima prvenstvo Amerika, a kod izvoza raži, ječma i zobi stoji na prvome mjestu Evropa.

RAŽ izvoze uglavnom Rusija, Poljska, Madžarska i Rumunjska, a uvoze je najviše Njemačka, Nizozemska, Belgija, Norveška, Švedska, Danska i Finska. No raž nazaduje pomalo i u proizvodnji i potrošnji ustapajući pred pšenicom, pa tako i svjetski izvoz i uvoz raži ne kreće naprijed. Rusija je prije svjetskog rata sama izvozila više nego sve ostale države zajedno, a iza rata oko trećine cijelog svjetskog izvoza raži. Sada se svojim izvozom raži ističe i Poljska. A od uvoznih zemalja su Njemačka, Nizozemska i Norveška već prije svjetskog rata uvozile četiri i pet puta više nego sve ostale države zajedno. U najnovije vrijeme svjetska trgovina veoma potiskuje raž, osobito u Njemačkoj i Čehoslovačkoj.

JEČAM se sve više troši za slad kod proizvodnje piva, za ječmenu kavu i t. d., a kao hrana upotrebljava se sve manje. Lošijom se vrsti hrani marva. Najviše se sada izvozi iz Rumunjske (prije svjetskog rata se najviše izvozilo iz Rusije), zatim iz Madžarske, Poljske i Sjeverne Amerike, a najviše ga uvozi Engleska Belgija, Nizozemska, Njemačka i Čehoslovačka.

ZOB se troši to više, što se više uzgagaju konji, kojima je ona glavna hrana. Najviše zobi izvoze Rusija, Poljska, Rumunjska i Sjeverna Amerika. Najviše je uvoze Engleska, Njemačka, Belgija i Švicarska. Zob se zadnjih desetak godina silno mnogo stala da proizvodi i u Kanadi, pa će prvenstvo i kod izvoza zobi brzo pretegnuti na američkoj strani.

KUKURUZ[51]) rodi najviše u Sjevernoj Americi, i to toliko, da samo šesti dio rodi u drugim državama. Zato nije čudo, što Sjeverna Amerika izvozi najviše kukuruza, a čudno je samo to, što ga ne izvozi više. Dok u njoj ne rodi ni polovica toliko pšenice koliko kukuruza, ona može do 20 postotaka svoje pšenice da izvozi u druge države, a kukuruza izvozi samo pet do šest postotaka. Troši ga gotovo sav sama toveći svinje. Iza Sjeverne Amerike opet s izvozom kukuruza dolazi Argentina, pa Jugoslavija, Rumunjska, Rusija, Bugarska i Madžarska. Jugoslavija je godine 1925. i 1926. postala kukuruzom treća najjača izvozna zemlja na svijetu. Kukuruza uvoze najviše Engleska, Belgija, Italija i Danska.

51) Kukuruz nije bio poznat u Evropi prije godine 1500. Tek kad je otkrivena Amerika, dovezen je kukuruz (kao i krumpir) iz Amerike, te se u ovo četiri stotine godina u mnogim zemljama veoma raširio, osobito u južnim i istočnim krajevima Evrope.

IZVOZ je prije svjetskog rata iznosio iz glavnih izvoznih država poprečno ovoliko metričkih centi :

Iz države	*Raži*	*Ječma*	*Zobi*	*Kukuruza*
Rusije	11,000.000	30,000.000	11,000.000	8,000.000
Madžarske ...	3,500.000	2,500.000	2,000.000	3,500.000
Rumunjske ..	1,000.000	3,300.000	1,300.000	9,900.000
Bugarske	400.000	500.000	300.000	2,500.000
Srbije	50.000	500.000	100.000	1,000.000
Sjev. Amerike	600.000	2,300.000	2,500.000	12,000.000
Indije	—	3,000.000	—	—
Kanade	—	1,400.000	900.000	—
Argentine ..	—	—	—	4,000.000

Poslije svjetskog rata nastale su uglavnom ove veće promjene : *Rusija* je s izvozom raži ostala otprilike na istom, s izvozom ječma je pala na 2,800.000 mtc, s izvozom zobi na 1,200.000 mtc, a s izvozom kukuruza na 1,000.000 mtc. *Poljska* je došla kao nova izvozna država, te je stala da izvozi raži 7 milijuna mtc, ječma 2 do 3 milijuna mtc. *Jugoslavija* se osobito godine 1925. i 1926. istakla svojim velikim izvozom kukuruza, koji je iznosio do 10 milijuna mtc, te je u tom pretekla sve evropske države. A *Rumunjska* je godine 1925. imala za izvoz preko 1 milijun mtc raži, preko 4 milijuna mtc kukuruza, a ječma oko 10 milijuna mtc, te je s izvozom ječma stekla prvo mjesto na svijetu. Dok je rumunjski izvoz ječma iza rata dotrostručen, ruski se izvoz ječma deset puta smanjio. *Madžarska* je dakako iza rata svojim izvozom nazadovala, a *Sjeverna Amerika* napredovala.

UVOZ glavnih uvozničkih država iznosio je prije svjetskoga rata ovoliko metričkih centi :

U državu	*Raži*	*Ječma*	*Zobi*	*Kukuruza*
Englesku	500.000	10,000.000	7,500.000	18,000.000
Belgiju	1,500.000	4,500.000	1,000.000	3,000.000
Nizozemsku .	2,800.000	2,250.000	800.000	1,000.000
Njemačku ...	3,500.000	22,000.000	6,000.000	8,000.000
Italiju	100.000	200.000	1,500.000	5,000.000
Švicarsku	200.000	800.000	1,800.000	1,000.000
Švedsku	1,500.000	600.000	900.000	800.000
Norvešku ...	2,400.000	1,000.000	150.000	250.000

Poslije svjetskog rata nastale su i kod uvoza neke promjene, ali u cijelosti nije ovaj pregled mnogo promijenjen. Od novih država pojavile su se osobito *Čehoslovačka* i *Austrija*, koje uvoze i nešto raži i ječma i dosta kukuruza, ovoga osobito iz Jugoslavije. *Engleska* i sada uvozi najviše zobi i kukuruza, a *Njemačka* najviše ječma za proizvodnju piva, koja je u Njemačkoj toliko razvijena.

Izvoz i uvoz brašna.

Žito služi kao hrana tek onda, kad je samljeveno u brašno, od kojeg se peče kruh i koje služi za priredbu raznih drugih jela. Najvažnije je brašno od pšenice i donekle od raži. Služi doduše i kukuruzno, a gdješto i ječmeno brašno za hranu, ali u prometu ne dolazi do važnosti. Kukuruzno se brašno vrlo lako kvari, ako duže stoji, pa već zato nije ni sposobno za veći promet. Samo pšenično i raženo brašno dolazi u svjetsku trgovinu.

Kakogod je iza godine 1860. stala sve više da raste svjetska trgovina žitom, tako se stala da diže i svjetska trgovina brašnom. Baš u to doba se razvilo mlinarstvo sve novijim i sve savršenijim strojevima, te je mlinarska industrija dolazila do sve veće važnosti. A s tim i izvoz i uvoz brašna.

Prirodno je, da svaka izvoznička država nastoji ono, što ima za izvoz, izvoziti kao prerađeni proizvod, a ne kao sirovinu.[52] Tako ostane u toj državi veža zarada. Na primjer naša država izvozi mnogo drva, pa bi bolje bilo, da se od tog drveta što više pravi pokućtvo i da se onda to pokućtvo izvozi, jer bi nam tako bilo plaćeno nesamo ono drvo, nego bi k tome bila još plaćena i zarada stolarima, koji su napravili to pokućtvo. Čehoslovačka ima mnogo šećerne repe, pa joj je bolje, da iz nje pravi šećer i da ga izvozi u svijet, nego da izvozi repu, jer tako biva plaćena nesamo repa, nego i lijepa zarada šećeranama i radnicima, koji u njima rade. Njemačkoj se bolje isplati izvoziti strojeve, nego da izvozi sirovo željezo, jer tako dobiva novac nesamo za svoje željezo, nego i zaradu za tvornice i tvorničke radnike. Sasvim je tako i kod žita: više se isplati izvoziti brašno nego žito, jer kad izvozimo brašno, onda dolazi u državu nesamo novac za žito, nego i zarada mlinovima i mlinarskim radnicima. Zato je svaka država, koja ima za izvoz žita, osobito pšenice, nastojala podići i svoje mlinarstvo, pa da izvozi što više brašna.

Prije kojih pedeset godina bilo je mlinarstvo najviše razvijeno u Austrougarskoj i Njemačkoj. Osobito se Madžarska brinula, da što više podigne mlinarsku proizvodnju, te su madžarski mlinovi opskrbljivali brašnom cijelu Austrougarsku. No i u Americi i Rusiji brzo se dizalo mlinarstvo, pa se i ame-

52) Sirovina je ono, što nam daje sama priroda. Na primjer željezna ruda se kopa iz zemlje, pa je to sirovina, koja se mora preraditi, da bude željezo, a od željeza strojevi. Stablo iz šume je sirovina, koja se mora preraditi, da se od njega načini stol ili ormar. Isto tako je žito sirovina, koja se mora preraditi, da iz njega bude brašno i kruh.

ričko i kanadsko i rusko brašno stalo sve više da pojavljuje u svjetskoj trgovini. Danas ima najveći izvoz brašna Sjeverna Amerika i Kanada, a u Evropi Madžarska, Jugoslavija i Rumunjska. Dapače i neke uvozničke države nastoje dovoziti pšenicu, samljeti ga u svojim mlinovima pa onda brašno opet izvoziti u druge države, da tako mlinarska zarada ostane njima. Tako rade osobito Njemačka, Italija i Francuska.

Najviše brašna uvoze Engleska, Nizozemska, Čehoslovačka, Austrija, Finska i Grčka. U cijeloj svjetskoj trgovini dolazi za izvoz i uvoz godišnje oko 30 milijuna metričkih centi brašna, a to je tek šestina od cijelog svjetskog izvoza i uvoza pšenice. Po tom se vidi, da ipak sve uvozničke države u velikoj većini radije uvoze pšenicu, koju same sebi u svojim mlinovima melju, pa kad već moraju kupiti pšenicu, da barem ne moraju u tuđinu dati još i zaradu, koja se plaća onima, koji pšenicu prerađuju u brašno.

Izvozom žita iz jednih država i uvozom u druge države izravnava se potrošnja sa proizvodnjom žita.[53] *Tek kada se izvoz i uvoz žita na cijelom svijetu stao jače razvijati, došlo je i do velike svjetske diobe rada, pa su se na jednoj strani razvile industrijske zemlje, a na drugoj poljodjelske. To je pripomoglo, da se u pedesetak godina poljodjelska proizvodnja podvostručila, a industrijska i podeseterostručila. A odatle je došlo i do današnje velike svjetske izmjene dobara, to jest do ovolike izmjene industrijskih i poljodjelskih proizvoda, kakva je danas. Cijelo svjetsko gospodarstvo dobilo je sasvim drugi izgled. I dalje će izvoz i uvoz žita još rasti, dok ne dođe do jedne granice, koje ne će moći preći. Onda će početi nazadovati, jer će doći vrijeme, kad će i sadašnje izvozne zemlje, kolikogod se proizvodnja žita povećala, trebati svoje žito za sebe. Padat će onda izvoz i uvoz žita i past će možda sasvim. Ali prijeti opasnost, da će onda doći i opće nazadovanje cijelog razvoja čovječanstva i života na svijetu. Toliko je eto važan svjetski izvoz i uvoz žita.*

53) Ne izravnava se zapravo nikada sasvim, nego samo približno, jer je izvoz iz svake izvozničke države obično manji, nego što bi ga moglo biti. Žita izvoznička država obično više ima za izvoz, nego što ga doista izvozi. To je sasvim razumljivo. Ne proda se obično sve ono, što tko ima na prodaju. Uvijek nešto ostane neprodano. Tako i žita ostane neizvezeno kao zaliha za drugu godinu. No ako žito dugo stoji, suši se i gubi na težini, pa i zato ga, što kasnije, to manje biva za izvoz. A dosta žita tako stajanjem i propadne ili se upotrijebi za što drugo nego za hranu (na pr. za pravljenje alkohola). Sve nam to može protumačiti, zašto je višak žita kod izvozničkih država veći nego izvoz. (Isporedi stranu 46. i 55.!)

Trgovina žitom.

Danas je na svijetu tako, da negdje rodi žita više, nego što ga tamo treba, a drugdje premalo. Jedni ga dakle imadu previše, a drugi ga nemaju dosta. Kad bi to tako ostalo, bio bi velik nerazmjer između proizvodnje na jednoj strani i potrebe (potrošnje) na drugoj strani. No tu dolazi TRGOVINA, da posreduje između proizvodnje i potrošnje, to jest da pribavi žita onima, koji ga imadu manje, od onih, koji ga imadu više. Trgovina izravnava nerazmjer, koji nastaje između proizvodnje jednoga kraja i potrošnje drugoga. Ona uvodi ravnovjesje u razdiobi žita po svem svijetu. Trgovina je posrednica između producenta i konzumenta[54]), ona pribavlja potrošaču ono, što mu treba, od onoga, koji to proizvodi i ima. Trgovina žitom vodi PROMET ŽITA, kao što trgovina uopće ravna prometom dobara između proizvodnje i potrošnje.

NAUKA O NARODNOM GOSPODARSTVU dijeli cijeli gospodarski život u tri dijela: prvi je dio proizvodnja (produkcija) dobara, koji nam u životu trebaju, drugi je dio promet (curkulacija) tih dobara od proizvodnje do potrošnje, a treći je dio razdioba i potrošnja (konzumpcija) tih dobara. Mi smo promatrajući žito u gospodarskom životu razgledali najprije proizvodnju žita, zatim smo prošli ukratko potrošnju žita i razdiobu njegovu po svijetu, da vidimo, kako gdje stoji potreba (potrošnja) prema proizvodnji žita, a s izvozom i uvozom već smo došli do prometa žita. No promet žita razmotrit ćemo sa svih strana tek kod trgovine žitom, jer ona zapravo nosi sav promet žita.[55])

Promet znači u narodnom gospodarstvu prelaz robe od onoga, tko tu robu proizvodi, u ruke onome, tko tu robu treba i troši. A trgovina znači posredovanje u tome prelazu: trgovac od producenta (proizvoditelja) kupi robu, pa je proda potrošaču, a kod toga gleda da nešto zaradi. (To je značenje trgovine u užem smislu.) No pod trgovinom razumijevamo vrlo često ono isto, što i pod prometom, to jest prelaz robe od proizvoditelja do potrošača bez obzira na zaradu za posredovanje. (To je značenje trgovine u širem smislu.) U ovoj se knjizi spominje trgovina u obadva značenja.

[54]) Producent je latinsko ime za proizvađača. Nastalo je iz latinske riječi producere, koja znači: proizvoditi. Konzument znači potrošač, a dolazi od latinske riječi consumere (konzumere), koja znači trošiti.
[55]) Takav je poredak uzet u ovoj knjizi radi lakšega pregleda.

U prastaro je doba gospodarski život ljudi bio udešen tako, da je svaki sam trošio ono, što je sebi proizvodio: svaka je na primjer porodica trošila ono žito, koje su članovi te porodice posijali i požeti. Tu onda nije bilo trgovine (prometa). Tek malo pomalo je u gospodarskom životu došlo do toga, da je susjed susjedu davao je od onoga, što je jedan imao, a drugi nije, te je tako jedan drugoga pomagao. Tu je početak prometa, a obavljao se obično zamjenom jedne robe za drugu: na primjer jedan je drugom dao žita, a drugi je njemu u zamjenu za to dao ovcu. Takva izmjena jedne robe za drugu obavljala se kasnije tamo, gdje se narod s raznih strana sastajao na vjerske svečanosti, na narodne sabore, na sudovanje itd., pa je tu svaki donosio one robe, koju je htio da zamijeni s drugom. Tako su počeli sajmovi, koji se još i danas održavaju obično u dane, kad je kakva osobita vjerska svečanost, na pr. proštenje. Tu se još uvijek sastaju proizvoditelj i potrošač, da jedan od drugoga bez ičijeg posredovanja kupi robu. I za njih velimo, da trguju, ali njima nije svrha, da tom trgovinom izbiju kakvu zaradu. No već na sajmovima se javlja i trgovac, koji od proizvoditelja kupuje robu, da je proda potrošaču, pa da tom svojom trgovinom nešto i zaradi. Kad su tako neki ljudi vidjeli, da trgovinom mogu imati lijepu zaradu, stali su se time sve više baviti. I počeli su putovati svijetom, da iz jednoga kraja kupljenu robu prenose u drugi kraj, pa da je tamo skuplje prodadu. Tako je i prevoz robe usko bio vezan s trgovinom. A taj je prevoz isprva lakše išao po moru i po rijekama nego po suhoj zemlji, jer u staro doba još nije bilo prokrčenih puteva ni izgrađenih cesta. Zato je trgovac bio ujedno i vlasnik brodova, na kojima je vozio robu. Na takvim su brodovima vozili i žito iz jednoga kraja, da ga prodadu u drugom. Obično bi se trgovci sa svojom robom dovezli na jedno stalno mjesto, pa bi se ondje zaustavili, dok svoju robu ne prodadu. Narod se u tom kraju pomalo naučio, kuda dolaze trgovci iz drugih krajeva, da mu donose robu, koju on treba, pa se zato kupio na takvim mjestima, a mnogi su se ondje i nastanili. Tako su nastajali trgovački gradovi, koji su postali središte trgovine za ovaj ili onaj kraj. Takvi su gradovi s vremenom obično ojačali u gospodarskom i u političkom pogledu tako, da su postali i sjedišta državne vlasti, a često se iz takvoga trgovačkoga grada razvila i samostalna država. Prvi je takav trgovački grad, koji je postao svojom trgovinom samostalna država, bila Kartaga u Africi, a Rimljani su taj grad uništili i razorili samo zato, što im je smetao radi svoje gospodarske i trgovačke jakosti. Takav je trgovački grad bio

i naš Dubrovnik, koji je baš svojom trgovinom bio postao tako važan i jak, da je mnogo stotina godina sam za sebe bio samostalna republika. Države, kojima su na čelu bili takvi trgovinom jaki gradovi, postajale su katkada i same t r g o v a č k e d r ž a v e. Takva je trgovačka država na primjer bila mletačka država, koja je u doba, kad je Hrvatska bila samostalno kraljevstvo, bila za cijelu svjetsku trgovinu otprilike isto tako važna, kao što je danas Engleska. Poslije su u svjetskoj trgovini postale najvažnije trgovačke države Španjolska i Portugal, pa su baš Španjolci i Portugižani kao trgovci otkrili nepoznate dijelove svijeta sjevernu i južnu Ameriku (godine 1492.). Iza njih je prva trgovačka država na svijetu postala Nizozemska, koja je još posebno znamenita zato, što je ona prva bila, koja je jače razvila svjetsku trgovinu žitom. Tek prije stopedeset i više godina potisnula je Nizozemsku Engleska, koja je odonda postala središte svjetske trgovine žitom i najglavnija trgovačka država na svijetu. Ona ima više pomorskih trgovačkih brodova nego ikoja druga država. Prije svjetskog rata je za njom dolazila po redu Njemačka, a iza svjetskog rata se s Engleskom natječu Sjedinjene Države Sjeverne Amerike, koje se osobito u svjetskoj trgovini žitom natječu za prvenstvo. Ali Engleska ima žitorodne kolonije Kanadu, Australiju i Indiju, pa je zato u svjetskoj žitnoj trgovini ne može ni Sjeverna Amerika preteći, jer žito iz tih engleskih kolonija ipak u prvom redu po engleskim brodovima i po engleskoj trgovini dolazi u Evropu.

Kako je važno to, tko ima trgovinu u svojim rukama, i koliku on odatle ima korist, tumači jedna američka komisija, koja je putovala po Evropi proučavajući trgovačke prilike, te je u svom izvještaju napisala i ovo: »Silno je važno, u kojoj zemlji leže proizvodi u doba između proizvodnje i potrošnje, zatim koja zemlja u toj velikoj trgovini posreduje. Važno je dalje, tko dobiva zaradu za dovoz, tko dobiva zaradu za osiguranje robe, komu se plaća pristojba, dok se roba sprema i čuva u skladištima, čijim se strojevima uređuju ta skladišta i čiji radnici rade u tim skladištima, pa napokon komu ide dobitak od prodaje robe, a komu opet kamate od kapitala, koji se u toj trgovini upotrebljava.« Tako eto trgovačka država ima po desetak raznih prihoda na robi, kojom trguje. Zato trgovina ima ovako silnu moć u svjetskom gospodarstvu. Zato se najveće države nadmeću za trgovačku prevlast u svijetu. Odatle Engleskoj sva njena snaga, bogatstvo i prvenstvo u svjetskom godpodarskom i političkom životu. Cijeli je promet (izvoz i uvoz) u svjetskoj trgovini iznosio godine 1923. oko 2,200.000 milijuna dinara. Od cijele svjetske trgovine otpada 22 posto na Englesku, 10 posto na Sjevernu Ameriku, 7 posto na Njemačku, 2 posto na Čehoslovačku, a na našu državu sasvim malo. Tu se vidi, kako Engleska ima u svjetskoj trgovini prvenstvo.

Kakve sve ima trgovine žitom?

U svakom selu ima ljudi, koji moraju kupiti žita, a još više koji ga imaju za prodaju. Dakle već u svakom se selu trguje sa žitom. No najviše se trgovina žitom razvija i z m e đ u s e l a i g r a d a: grad mora kupovati od sela žito sebi za hranu, a u gradovima su i žitni trgovci, koji žito od seljaka kupuju, da ga prodadu dalje. No u svakoj državi ima krajeva, u kojima rodi premalo žita, to su tako zvani pasivni krajevi[56]), pa ti krajevi kupuju žito iz onih krajeva u državi, gdje žito više rodi. Tako nastaje živa trgovina i z m e đ u p o j e d i n i h k r a j e v a d r ž a v e (na primjer ako Dalmacija kupuje žito iz Srijema ili Bačke). Sva ta trgovina, koja trguje žitom u istoj državi, zove se UNUTARNJA ŽITNA TRGOVINA. Od svega žita, što rodi na svijetu, troše seljaci (poljodjelci) sami oko polovine[57]), a druga polovina žita dolazi trgovinom do onih, koji žita ne siju, nego ga moraju kupovati. Ako uzmemo, da na cijelom svijetu rodi godišnje poprečno oko 3200 milijuna metričkih centi žita, onda bi prema tome oko 1600 milijuna mtc žita prolazilo trgovinom[58]). Ali čuli smo, da se u cijelom svijetu izvozi iz jednih država i uvozi u druge preko 350, a možemo reći i do 400 milijuna mtc žita. Dakle *unutarnja žitna*

---

56) Vidi bilješku 45. na strani 56.

57) Naš seljak potroši sam razmjerno mnogo više svoga žita. koje mu urodi na njegovoj zemlji, nego šta na primjer potroši švicarski seljak svoga. To nam vrlo lijepo pokazuje ovaj pregled:

	Naš seljak		Švicarski seljak	
Ako ima zemlje	*Potroši sam*	*Proda*	*Potroši sam*	*Proda*
2 do 5 hektara	80 posto	20 posto	33 posto	67 posto
5 do 10 „	79 „	21 „	28 „	72 „
10 do 15 „	78 „	22 „	24 „	76 „
15 do 30 „	72 „	28 „	21 „	79 „
20 do 70 „	60 „	40 „	16 „	84 „

Poprečno možemo reći, da naš seljak potroši tri četvrtine svoga žita sam, a samo jednu četvrtinu proda. Švicarski seljak naprotiv poprečno samo jednu četvrtinu svoga žita potroši sam, a tri četvrtine proda. To je najviše zato, što švicarski seljak bolje obrađuje svoju zemlju, pa mu ona više i nosi, a tko više ima, lako onda više i proda. No švicarski seljak je i prosvijetljeniji, pa umije sa svojim žitom i bolje gospodariti i trgovati nego naš, te zna sve udesiti tako, da može svoga žita što više prodati i imati od njega što veću korist. Do svega je toga švicarski seljak došao prosvjetom. Kad se kod nas podigne prosvjeta, bit će i našeg žita dvaput i triput više za prodaju nego danas.

58) Kad bi trgovci trgujući žitom zarađivali poprečno samo 25 dinara po metričkoj centi (a zarađuju često i mnogo više), onda vidimo, da cijela svjetska trgovina zgrće trgovcima ukupnu zaradu od nekih 40 miljardi dinara (to jest 40.000 milijuna), a to je četiri puta više, nego što iznose sami državni troškovi Jugoslavije.

trgovina trguje otprilike sa 1200 milijuna metričkih centi žita. Od toga većina žita prolazi mjesnom ili lokalnom[59] žitnom trgovinom, to jest prodaje se i kupuje u istome mjestu ili u najbližoj okolici onog mjesta, gdje rodi. No za mnoge je države vrlo važna i trgovina žitom između pojedinih dijelova države, to jest šira unutarnja žitna trgovina. Tako je u nekadanjoj Austrougarskoj austrijska polovica države kupovala vrlo mnogo žita iz ugarsko-hrvatske polovice države. U Jugoslaviji Slovenija, Dalmacija, Bosna, Hercegovina i Crna Gora kupuju mnogo žita iz Slavonije, Srijema i Vojvodine. U Rusiji trguju žitom vrlo mnogo sjeverni krajevi države s južnima. A tako je i u mnogim drugim državama.

Ona trgovina, koja trguje žitom izvozeći ga iz jedne države i uvozeći ga u drugu, zove se VANJSKA TRGOVINA ŽITOM. Tom vanjskom trgovinom prolazi otprilike osmina svega žita, koje rodi na svijetu, ili četvrtina od onoga, koje uopće dolazi u trgovinu. Vanjska žitna trgovina je sav onaj izvoz i uvoz žita, koji ide između sviju država svijeta i koji smo već prije u ovoj knjizi razmotrili. Ta se vanjska žitna trgovina dijeli na izvoznu i uvoznu. IZVOZNA ili EKSPORTNA TRGOVINA[60] je ona, koja iz države, gdje rodi više žita, to žito prodaje u druge države. Trgovac, koji se bavi tom izvoznom trgovinom, zove se eksporter ili izvoznik. UVOZNA ili IMPORTNA TRGOVINA[61] je ona, koja kupuje žito iz drugih država i dovozi ga u svoju državu. Trgovac, koji se bavi tom uvoznom trgovinom, zove se importer ili uvoznik.

I za onoga, koji kupuje žito, a i za seljaka, koji ga ima na prodaju, važno je svakako, *tko ima trgovinu žitom u svojim rukama.* Cijelog se naroda tiče, tko ravna cijenama žita. Zato je od davnine DRŽAVA uvijek veoma pazila na to, kako se trguje žitom, izdavala o tom propise i zakone, a često i sama uzimala žitnu trgovinu u svoje ruke. Cijelo takvo nastojanje države, da utječe na trgovinu žitom, zove se ŽITNA TRGOVINSKA POLITIKA.[62]

59) Naziv „lokalni" nastao je od latinske riječi locus (lokus), koja znači mjesto.

60) Naziv „eksporter" nastao je od latinske riječi exportare (eksportare), koja znači izvoziti. Prema tome eksport znači izvoz, a eksporter zove se onaj, koji nešto izvozi.

61) Naziv „importer" nastao je od latinske riječi importare, koja znači uvoziti. Prema tome import znači uvoz, a importer zove se onaj, koji nešto uvozi.

62) Naziv „politika" nastao je od grčke riječi polis, koja znači država. Stari su Grci još prije Kristova rođenja rad za državu nazivali „he politike tehne" ili krače „he politike". I odatle je ostao naziv politika, koja znači rad za državu bilo na vladi ili u saboru stvaranjem zakona.

Već ono, što je Josip, praunuk židovskog patrijarke Abrahama, učinio, da je *misirska* (egipatska) državna vlast sedam rodnih godina sabirala žito u državne žitnice, pa ga kasnije za sedam nerodnih godina dijelila narodu, bila je neka vrst žitne trgovinske politike. — *Grčki* vladar Solon odredio je prije nekih dvije tisuće šest stotina godina, da se žito iz atičke grčke države ne smije nikuda drugamo izvoziti nego samo u glavni grčki grad Atenu. Da trgovci ne bi lihvarili sa žitom, bilo je određeno, da nitko ne smije kupiti više od nekih 35 metričkih centi žita. Grčka atička država imala je uređena i državna žitna skladišta, iz kojih se prodavalo narodu žito uz jeftinu cijenu. — *Rimska država* prva je razvila pravu svjetsku trgovinu žitom. Još oko 200 godina prije Krista stala je rimska država dovoziti sicilsku i španjolsku pšenicu u Rim i tamo je jeftino prodavati. Sto dvadeset i tri godine prije Krista načinjen je tako zvani žitni zakon (lex frumentaria), po kojem je država svakom kućedomaćini, ako je zatražio, morala prodati neku mjeru pšenice uz cijenu, koja je, preračunana u današnju mjeru i vrijednost novca, iznosila oko 70 dinara za metričku centu, a u rimskim je pokrajinama bila cijena više nego dvostruka. Zato, što je rimska država u Italiji držala tako nisku cijenu žita, stanovnicima se Italije više isplaćivalo uzgajati marvu, masline i vinograde, nego li sijati žito. Pogotovu kad je rimska država pedesetak godina prije Krista stala sirotinji dijeliti žito badava, nije se narod morao brinuti mnogo za žito. Država je dovozila žito iz Egipta, sjeverne Afrike i Španije u Rim, spremala ga u žitnice i opskrbljivala njim narod i vojsku za slučaj rata. U doba, kad se rodio Krist, vladao je rimski car August, a pod njim je u Rimu otprilike svaki četvrti čovjek dobivao žita badava. Car August dao je načiniti posebno brodovlje za dovoz žita iz Egipta, koji je Rimu davao žita, koliko mu je trebalo za četiri mjeseca godišnje. Osim toga načinjeno je posebno brodovlje za dovoz žita iz sjeverne Afrike, koja je Rimu davala žita za ostalih osam mjeseci. Kad bi ta rimska žitna mornarica doplovila natovarena žitom, bio je to velik državni događaj. Tko se domogao te žitne mornarice, taj je imao u rukama ključ Rima. Tako je bilo sve nekako do doba, kad je živio sveti Jeronim, to jest do četvrtoga stoljeća iza Krista. U to doba domogli su se rimski neprijatelji Vandali vlasti nad sjevernom Afrikom. Jednom je rimska žitna mornarica, kad je vozila žito u Italiju, bila napadnuta od Vandala i potopljena. Tako je Rim ostao bez žita, a ono, što je još ostalo od prečašnje godine, nije bilo dosta za sve stanovnike, pa je prijetila opasnost od glada. Radi toga je rimska vlada protjerala sve strance iz Rima, samo je ostavila tri hiljade plesačica, da Rimljane u nevolji razveseljuju. I sveti Jeronim se kao stranac (jer je bio rodom iz Dalmacije) morao onda pokupiti iz Rima, a s njime i mnogi drugi najučeniji ljudi, koje je, kako se eto vidi, rimska vlada manje cijenila nego kojekakve plesačice. Tek od tog vremena stalo se u Italiji opet sve više uzgajati žito. Takav je ukratko bio razvoj rimske državne žitne trgovinske politike, koja je razvila prvu svjetsku žitnu trgovinu. — Punih hiljadu godina iza toga nije se više razvila pomorska žitna trgovina onako kao pod rimskom državom. Istom krajem še-

snaestoga stoljeća (to jest prije nekih 450 godina), kad je nekoliko godina zavladao glad u Italiji, stali su brodovi *sjevernih evropskih država* dovoziti mnogo poljskog i njemačkog žita u Italiju. U sedamnaestom stoljeću razvila je *Nizozemska* novu svjetsku trgovinu žitom. Godine 1669. bilo je u cijeloj Evropi svega 20 tisuća pomorskih trgovačkih brodova, a od toga je samoj Nizozemskoj pripadalo oko 16 tisuća, to jest tri puta više nego svim ostalim državama zajedno. Na koncu osamnaestoga stoljeća pretekla je Nizozemsku *Engleska* u svjetskoj trgovini žitom.

Dok nije Nizozemska preuzela prvenstvo u žitnoj trgovini, kretala se trgovina žitom punih hiljadu godina samo između sela i gradova i najbližih krajeva. U to su doba *gradovi* privukli svu žitnu trgovinu k sebi, te je gotovo svaki grad vodio svoju posebnu g r a d s k u ž i t n u t r g o v i n s k u p o l i t i k u, to jest određivao je, tko smije žitom trgovati, kako se smije trgovati, kakve su pristojbe i carine moraju na žito plaćati itd. Kasnije je isto tako svaka *pokrajina* stala da vodi svoju p o k r a j i n s k u ž i t n u t r g o v i n s k u p o l i t i k u. A odatle se razvila iza toga konačno opet d r ž a v n a ž i t n a t r g o v i n s k a p o l i t i k a.

Najprije je država nastojala osigurati samo to, d a n e u z m a n j k a ž i t a, pa je zabranjivala izvoz. Tek u sedamnaestom i osamnaestom stoljeću stala je država p o m a g a t i p o l j o d j e l s t v o podupirući izvoz i onemogućujući uvoz žita, da tako domaći seljak svoje žito može što bolje prodati i više koristi imati od svog poljodjelskog rada. A u zadnjih sto godina, kad se u mnogim državama jako razvila industrija (tvornice), takve su države opet stale puštati slobodan uvoz žita, d a s e b i t v o r n i č k i r a d n i c i u z m o g n u p r i b a v l j a t i j e f t i n i j e ž i t o iz drugih država, ako je domaće skuplje, i tim su opet prikraćivani seljaci.

Takav je uglavnom razvoj žitne trgovinske politike do danas.

Kakva će biti trgovina između jedne i druge države, uređuje se TRGOVINSKIM UGOVOROM, koji sklapaju dvije države među sobom. U takvom se trgovinskom ugovoru određuju propisi za trgovce iz druge države, ugovaraju se carine, uređuju prevozne pogodnosti, ako se roba iz jedne države vozi na željeznicama druge države, sklapaju se dogovori o skladištima, što ih zna jedna država imati u pomorskim lukama druge države, i tako redom. Trgovinski ugovori važni su za cijeli gospodarski život pojedinih država, pa ako takva država ima s drugim državama bolje trgovinske ugovore, može odatle imati velike gospodarske koristi, a ako nema, može trpjeti velike gospodarske štete. Kakvu koja država vodi vanjsku trgovinsku politiku, vidi se najbolje po trgovinskim ugovorima, što ih sklapa s drugim državama. U cijeloj Evropi postojalo je među državama godine 1927. svega 240 trgovinskih ugovora, a prije svjetskog rata bilo ih je mnogo više. Dakle gospodarske su veze između evropskih država iza rata popustile. Osim toga su se prije sklapali trgovinski ugovori većinom na 6 do 10 godina, a nakon rata su se često sklapali samo na godinu dana. Najviše trgovinskih ugovora, i koje najduže traju, ima Engleska. Naša

država nema još trgovinskog ugovora s Bugarskom, Grčkom, Turskom i Rusijom, s kojima bi nam bio veoma potreban.

Za gospodarsku politiku svake države vrlo je važno, da li država više robe izvozi u druge države ili više uvozi iz drugih država. Račun o tom, da li je veći izvoz ili uvoz, zove se TRGOVINSKA BILANCA (talijanska riječ bilancia znači vaga i zaključni račun). Ako je više izvezeno iz države nego li uvezeno, onda se veli, da je trgovinska bilanca a k t i v n a, a ako je više uvezeno nego izvezeno, onda je trgovinska bilanca p a s i v n a. Prema tome, da li je trgovinska bilanca koje države aktivna ili pasivna, sudi se njeno gospodarsko stanje. Osobito je za poljodjelske (agrarne) države važno, da više izvoze, nego li uvoze.[63])

Kako su se sve države uvijek mnogo bavile tim, da se što bolje za narod udesi trgovina žitom, dolazilo je katkad i do toga, da je koja država uzela svu trgovinu žitom kao DRŽAVNI MONOPOL[64]) u svoje ruke. I u novije doba toga ima. Z a v r i j e m e s v j e t s k o g r a t a uvela je i kod nas država neku vrst monopola na žito: bile su uređene žitne centrale[65]), država je od seljaka rekvirirala[66]) žito, odredila i cijenu žita, a i to, koliko tko smije dobiti žita. Od godine 1915. uveden je državni monopol na žito u Š v i c a r s k o j, koja mora da iz drugih država kupuje svakog mjeseca pô milijuna metričkih centi pšenice, pa ga sama država kupuje i prodaje onima, koji ga trebaju. Isto je takav državni žitni monopol uveden u N o r v e š k o j. Socijalističke su stranke u Njemačkoj, Francuskoj i Austriji već davno predlagale, da se i u tim državama uvede žitni monopol, pa da država sama određuje i cijene žitu. U R u s i j i su boljševici proveli žitni monopol tako, da država kupuje od seljaka žito, koje ima samo ona pravo da prodaje u druge države. Po svim dosadašnjim iskustvima pokazalo se, da državni monopol na žito nije baš najbolje uređenje žitne trgovine, jer tu uvijek netko ostane prikraćen. Monopol ide za tim, da se ili snizi cijena žita u korist potrošača (takav hoće socijalisti i komunisti), ili da se povisi cijena žita u korist seljaka. No država može i drukčije utjecati na cijene žita, a da ne uzme monopol na žito. Ne valja da država bude trgovac, kao što ne bi dobro bilo ni to, da je sva zemlja i sva industrija državni mo-

---

63) Vidi o tom knjižicu „Gospodarska politika" od dra J. Andrića.

64) Naziv „m o n o p o l" nastao je iz grčke riječi monos, koja znači sam, i iz grčke riječi polis, koja znači država. Dakle monopol znači ono, što smije samo d r ž a v a da čini. Tako je danas kod nas državni monopol prodaja soli, prodaja duhana itd.

65) Naziv c e n t r a l a nastao je od latinske riječi centrum, koja znači središte, sredina. Prema tome centrala znači središnjica.

66) R e k v i r i r a t i prema latinskoj riječi rekvirere (requirere) znači oduzimati. Odatle i riječ rekvizicija.

nopol, kako bi to socijalisti i komunisti htjeli. Doduše i kršćanski socijalizam traži, da se sve ono, što mora da služi cijelom narodu, socijalizira,[67] ali to još ne znači, da sve to treba da prijeđe u državne ruke. Socijalizirati znači učiniti korisnim za sve, a to se prije da postići zadružnim organizacijama na temeljima kršćanske pravednosti nego li državnim prisilnim načinom. Tako i trgovina žitom više služi narodu, ako se organizira kao zadružna trgovina žitom, nego li da država njom ravna kao svojim monopolom.

Protiv toga, da se država miješa u trgovinu žitom, digli su se osobito oni, koji traže SLOBODNU TRGOVINU, to jest da država pusti svakom potpunu slobodu, tko hoće da se bavi trgovinom i uopće kojimgod gospodarskim radom, da se dopusti slobodna konkurencija,[68] da ne bude nikakvih carina, da bude slobodan izvoz i uvoz žita i svake robe te da budu ukinuti svi monopoli i sve stege u gospodarskom životu.

U narodnom se gospodarstvu nauka, koja traži slobodnu trgovinu i gospodarsku slobodu uopće, zove GOSPODARSKI LIBERALIZAM[69]. Kad je bio govor o izvozu i uvozu, čuli smo, da su bile dvije oprečne nauke: jedna je bila *merkantilizam*, koja je u prvom redu tražila, da se pomaže trgovina (uvoz žita a uzvoz druge robe); protiv nje se digao *fiziokratizam*, koji je tražio, da se u prvom redu pomaže poljodjelstvo (da se zabrani uvoz žita). Ta dva gospodarska mjera razvila su se najviše u Francuskoj, ali i u nekim drugim evropskim državama. Engleska je protiv ta dva gospodarska smjera iznijela treći smjer: gospodarski liberalizam. Engleski učenjak Adam Smith[70] napisao je godine 1776. knjigu »Istraživanje o naravi i o uzrocima narodnog bogatstva«, pa je tu razložio nauku o gospodarskom liberalizmu: da svakom bude puštena sloboda rada. Taj je gospodarski smjer stao nakon toga da dobiva sve više pristaša, a najprije i najviše ga je provela Engleska u svojoj gospodarskoj politici. Taj smjer gospodarske politike najviše je pripomogao, da se svuda, gdje je on prevladao, silno razvila industrija. Zato se godpodarski liberalizam zove i industrijski smjer, kao što je merkantilizam trgovinski smjer, a fiziokratizam poljodjelski smjer. No gospodarski liberalizam je doveo i do toga, da se na jednoj strani u rukama malog broja tvorničara, trgovaca, posjednika i novčara zgrtalo veliko bogatstvo, a na drugoj je strani sirotinja postala sve više izrabljivana od tih bogataša. Iz gospodarskog liberalizma rodio se KAPITALIZAM[71], kojemu je glavna svrha zgrtanje kapitala (bogatstva). Proti kapitalizmu i proti

67) Vidi knjigu „Socijalno pitanje” od dra Deželića na strani 55.
68) Riječ „k o n k u r e n c i j a” nastala je od latinske riječi concurrere (konkurere), koja znači natjecati se. Dakle konkurencija znači natjecanje.
69) Riječ „l i b e r a l i z a m” nastala je od latinske riječi liber, koja znači slobodan. Dakle liberalizam znači u neku ruku sloboda.
70) Adam Smith je živio od godine 1723. do 1790.
71) Vidi o tom Deželićevu knjigu „Socijalno pitanje” na strani 69. i 70.

gospodarskom liberalizmu digao se SOCIJALIZAM, i to na jednoj strani m a t e r i j a l i s t i č k i s o c i j a l i z a m, koji je stao da zastupa borbu staleža (osobito radnika protiv drugih staleža), a na drugoj strani se podigao k r š ć a n s k i s o c i j a l i z a m, koji je jednako proti kapitalističkom izrabljivanju, kao što je za gospodarsku pravednost u korist svију staleža uopće.

Kad je sve više stala da prevladava slobodna trgovina, mogao se i žitnom trgovinom baviti, tko je htio, a i svjetski izvoz i uvoz žita počeo je sve više i jače da raste. No kao što se iz gospodarskog liberalizma razvila zapravo vlast kapitalizma u cijelom gospodarskom životu, tako je to bilo i kod žitne trgovine: razvila se KAPITALISTIČKA TRGOVINA ŽITOM. Malo pomalo prelazio je najveći dio i domaće i svjetske žitne trgovine sve više u ruke kapitalističkih bogataša i kapitalističkih društava, pa je došlo čak i do toga, da su takvi kapitalisti stali da dižu i spuštaju cijene žita po svojoj volji. Razvila se silna špekulacija[72] žitom, koja ide za izrabljivanjem seljaka na jednoj strani, a potrošača na drugoj strani, pa su odatle osobito mnogo stradali seljaci.

Kako špekulanti u velikoj trgovini žitom rade, najbolje se vidi u Americi. U Sjedinjenim Državama Sjeverne Amerike središte je žitne trgovine u gradu Čikagu. Tu ima osam najvećih kapitalističkih žitnih trgovaca, koji imadu skoro svu američku žitnu trgovinu u svojim rukama. Oni su se složili u tako zvani ž i t n i k o n c e r n[73], pa po zajedničkom dogovoru vode žitnu trgovinu. Kakvu oni odrede cijenu, takva vrijedi za cijelo američko žito. O njihovoj kapitalističkoj volji zavisi, hoće li američki poljodjelac za svoje žito dobiti više ili manje. Na čelu tih najvećih američkih trgovaca stoji židov Sanders, kojega zovu ž i t n i k r a l j, jer on sam kupuje i prodaje više žita, nego itko drugi na cijelom svijetu. Tako je on godine 1923. imao nakupovano preko 50 milijuna metričkih centi pšenice, to jest tri puta toliko, koliko na godinu rodi u našoj državi. On je tu pšenicu zgrnuo u nadi, da će je prodati u Evropu. Ali Evropa je te godine imala već više žita, nego prvih godina iza rata, a k tomu se javila u Evropi jače i Argentina i Australija nudeći svoju pšenicu. Da ne padnu cijene pšenici, kupovao je Sanders i u Argentini i u Australiji pšenice, pa ju je tako zgrtao sve više u svojim rukama. Samo tim je uzdržao cijene na svim žitnim tržištima.[74] Te su se godine udružili i američki farmeri (poljodjelci), jer je u Americi bila zavla-

72) Riječ „š p e k u l a c i j a” nastala je od latinske riječi speculatio (spekulacio), koja znači razmišljanje, promećurnost. Špekulant je dakle onaj, koji smišlja kojekakve lukave načine, kako da bez rada što više zaradi.
73) Koncern znači udruženje, skupina.
74) Ž i t n a t r ž i š t a zovu se ona mjesta (gradovi), gdje se najviše trguje žitom. Glavna svjetska žitna tržišta jesu Liverpool u Engleskoj, Čikago u Sjevernoj Americi, Winipeg u Kanadi, Braila u Rumunjskoj, Odesa u Rusiji, Bratislava u Čehoslovačkoj, Budimpešta u Madžarskoj itd.

dala poljodjelska kriza[75]), te nisu mogli prodati sve svoje zalihe pšenice, a udruženi tako dobili su od američke vlade beskamatni zajam na svoju neprodanu pšenicu. Kad im je tako zajmom bilo olakšano, mogli su malo pomalo prodavati svoju pšenicu. To je dakako ipak djelovalo na cijene, da su stale padati. I tako je »žitni kralj« Sanders, kad je k tome još došla nova žetva, došao zajedno s drugim židovskim žitnim spekulantima u nepriliku, šta će biti s onolikom njihovom pšenicom. No tu se našao u Čikagu neki židov advokat Aron Sharpiro, koji je poduzeo, da nasamari seljake i da spasi džepove židovskih žitnih špekulanata. Stao je organizirati poljodjelska udruženja za prodaju žita, te je nagovarao seljake, da ne prodavaju odmah svoje pšenice, nego da čekaju, dok ne skoče cijene onako visoko, koliko su za svoju pšenicu tražili Sanders i ostali židovski špekulanti. Da su ti seljaci odmah iza žetve stali prodavati žito, bili bi od američke vlade opet dobili beskamatni zajam na svoje žito. Ali ti su se seljaci dali nagovoriti od advokata Shapira, da čekaju sa svojim žitom bolje cijene, a vlada za takvu špekulaciju dakako nije dala svoga novca. Tu su onda došle židovske banke, koje su tim seljacima dale zajam. I tako su seljaci dali svoju pšenicu u skladišta novih poljodjelskih društava, koje im je osnovao advokat Shapiro, dobili su na račun te pšenice novaca i bili su zadovoljni. A još su zadovoljniji bili Sanders i drugi žitni špekulanti, jer su bez ikakve smetnje mogli prodavati svoju pšenicu, dok je seljačka pšenica ležala u skladištima. Konac je svega toga bio taj, da su ona poljodjelska društva, koja je osnovao advokat Shapiro, stala jedno za drugim propadati i da su kod toga hiljade poljodjelaca izgubili sav svoj imetak. A advokat Shapiro, koji se bio doselio u Čikago kao siromah, postao je na njihov račun milijunaš. Ni to još nije bilo dosta ni njemu ni Sandersu ni ostaloj onoj židovskoj špekulantskoj družini, nego su još tražili od američke vlade beskamatni zajam od 30 miljardi dinara tobože za postradale seljake, a zapravo da taj novac progutaju oni i židovske banke. Taj je zajam već bio odobren od američkog sabora. Ali tu se digao američki milijunaš Ford, koji ima najveće tvornice automobila na svijetu, pa ga zato zovu automobilskim kraljem.[76]) On je u svojim novinama otkrio svu tu prljavu špekulaciju židovskih žitnih trgovaca, pa je predsjednik američke republike Kulidž zapriječio, da vlada nije dala onog ogromnog zajma. Radi toga su američki židovski špekulanti digli veliku hajku proti Fordu. Advokat Shapiro tužio je Forda radi cijele te stvari sudu, ali tisuće seljaka svjedočili su, da je Ford istinu govorio, da su Shapiro i ostali židovski špekulanti upropastili nebrojene tisuće seljaka. Kad nije ni to židovskim špekulantima po-

75) O poljodjelskoj ili agrarno j krizi čitaj pri kraju ove knjige.

76) Henry Ford je jedan od najvećih bogataša na svijetu. Radnici u njegovim tvornicama imadu lijepu plaću (do 500 dinara na dan) i uz to još dobivaju od čistog dobitka, koji zarađuju tvornice. Osim toga svaki njegov radnik ima svoju kuću i svoj automobil. Tako je eto znao Ford udesiti sa svojim radnicima, pa uz to ipak i on još dosta stječe. To je sasvim drukčije, nego što sa sirotinjom rade židovski kapitalisti. Ford je napisao proti židovskim kapitalistima knjigu pod naslovom „Međunarodni židov", u kojoj razotkriva mreže svjetskog židovskog kapitalizma.

moglo, stali su potplaćivati suce, a na Forda su dapače spremali atentat, te umalo da nije vozeći se automobilom prije te parnice zaglavio. A »žitni kralj« Sanders je s ostalim američkim žitnim špekulantima bio zadovoljan, jer su pomoću lukavštine advokata Shapira dobro rasprodali svoju pšenicu i uvalili u propast hiljade seljaka. To nam eto pokazuje, kakva je žitna špekulacija i šta se sve iza nje krije.

U žitnoj trgovini cijelog svijeta glavnu riječ vode veliki trgovci. Ima ih u svim velikim žitnim tržištima. Takvi znadu imati u svojim rukama žito iz cijelih država. Tako na primjer žitna veletrgovina Sonis Dreyfus u Parizu i argentinska veletrgovina Societad Bunge imadu u svojim rukama cijelu argentinsku žitnu trgovinu. Više takvih veletrgovina znadu se često udružiti, da zajednički nabijaju ili snizuju cijene, već kako im je kada potrebno : kada kupuju žito, onda snizuju cijene, a kad ga prodaju, onda povisuju cijene. To mogu lako učiniti, kad se slože, jer onda seljaci nemaju kome da prodaju žito već samo njima, a opet kupci, koji kupuju žito naveliko, nemaju onda nod koga da kupuju već samo od njih. Takva udruženja velikih trgovaca, da zajednički određuju cijene, zovu se *karteli* ili *trustovi* ili *koncerni*.[77]) Ti onda znadu sve udesiti tako, da često imadu kao neki monopol na cijelu žitnu trgovinu, to jest da bez njih ne može nitko u većoj mjeri trgovati žitom.[78])

Protiv cijele te kapitalističke žitne trgovine dižu se u Kanadi i Americi farmeri (poljodjelci), koji se udružuju i nastoje, da po cijelom svijetu zavlada ZADRUŽNA ŽITNA TRGOVINA.

Još godine 1869. stali su se američki poljodjelci udruživati u tako zvane grange po uzoru slobodnih zidara (framasuna), koji su udruženi u lože. I već za nekoliko godina ta se organizacija silno razvila

77) Kartel je dobio ime od francuske riječi la carte (kart), koja je značila bojni red u viteškoj borbi. Tako se složno stavljaju u bojni red veliki trgovci ili tvorničari, da zajedn.čki izvojšte cijene, koje im pogoduju, ili da se među sobom razdijele, tko će gdje šta kupiti ili prodavati, pa onda da svaki trguje samo u svome području, a da mu drugi ne dolazi konkurirati. — U Americi su nastali trustovi ovako : više velikih trgovina ili tvornica udruže se zajedno te izaberu zajedničku upravu, koja onda vodi sama sve te trgovine i tvornice. Pravi gospodari ne pačaju se u upravu, nego dobivaju samo godišnju zaradu. Američani onoga, kome tko povjerava upravu svog imutka, zovu trustee, to jest vjeran upravnik, pa su od toga i ogromna trgovačka ili tvornička udruženja dobila ime trustovi. (Vidi knjigu „Socijalni eseji" od dra Kreka na strani 47.)

78) U Sjevernoj Americi postoji žitni trust pod imenom žitno trgovačko udruženje (Grain Dealers Association, čitaj : Gren Dilor Asociešn), koje je godine 1917. imalo 3000 žitnih skladišta, a izvan njega u cijeloj državi bilo je tada samo još 600 drugih skladišta.

te je kanila provesti to, da svoje žito zamjenjuje izravno s engleskim radnicima za njihove tvorničke proizvode. Ali ta se jaka organizacija radi nesloge izjalovila te se danas bavi samo šitenjem prosvjete među poljodjelcima, kojih ima po milijuna kao svoje članove.

Godine 1897. osnovano je udruženje poljodjelaca pod imenom Žitno Zadružno Udruženje (Grain Growers Association), koje je išlo za tim, da poljodjelci sami određuju cijene žitu. A godine 1898. stali su da se osnivaju zadružni žitni elevatori (skladišta), te je godine 1902. osnovano i udruženje poljodjelskih elevatora (Farmers Elevator Association). Tu su se udružili svi elevatori, koji nisu pripadali kapitalističkom žitarskom trustu. Bilo je lijepog uspjeha, ali kapitalističkoj se trgovini ni ta udruženja nisu mogla odhrvati.

Iza svjetskog rata stala se razvijati u Kanadi nova žitna zadružna organizacija pod imenom *pool* (pul). Poljodjelci, koji se udružuju u takav pool, obvezuju se, da će kroz pet godina sve žito, što ga imadu za prodaju, predati poolu. Za tu pšenicu oni dobivaju najprije jedan dio u novcu, a ostalo im bude plaćeno onda, kad se žito proda, pa dobivaju onu cijenu, pošto je žito prodano. Tu dakle sav dobitak od prodaje žita ide seljaku. Prvi je takav pool osnovan godine 1923. Tri kanadska poola udružila su se u organizaciju kanadskih zadružnih žitnih producenata (proizvoditelja), koji imadu u svojim rukama svu kanadsku zepmlju, na kojoj rodi pšenica. Godine 1924. prodala je ta žitna zadružna organizacija 22 milijuna mtc pšenice, a godine 1925. već 51 milijun mtc pšenice. Dakle ta zadružna organizacija kanadskih poljodjelaca ima sad već svu kanadsku žitnu trgovinu u svojim rukama. Isto takvi pooli stali su se već godine 1924. osnivati i u Sjedinjenim Državama Sjeverne Amerike i u Australiji, a sad dolazi na red i Argentina. Već 26. veljače 1926. sastali su se predstavnici te kanadske, američke i australske zadružne žitarske organizacije te su se dogovorili, kako će zajednički provesti svjetsku žitnu trgovinu, i u tu su svrhu izabrali i zajednički odbor, kojemu je predsjednik C. H. Burnell, predsjednik udruženja kanadskih zadružnih žitnih producenata. K toj se svjetskoj zadružnoj žitnoj organizaciji pridružio i ruski žitni monopol. Već prošle izvozne godine 1926./7. (to jest od žetve g. 1926. do žetve g. 1927.) prodali su i izvezli ti kanadski, američki i australski pooli i ruski žitni monopol zajedno 85 milijuna metričkih centi pšenice, a kapitalistički žitni trgovci nešto preko 115 milijuna metričkih centi. Dakle zadružna svjetska trgovina žitom slabija je još za 30 milijuna metričkih centi od kapitalističke. No sama Argentina ima ove godine oko 45 milijuna metričkih centi pšenice za izvoz, pa kad bi to bilo izvezeno putem zadružne trgovine, postala bi tim svjetska zadružna žitna trgovina jača od kapitalističke. To bi i trebalo, jer kapitalistička trgovina ide samo za svojom špekulacijom i za svojim dobitkom, a od zadružne trgovine ide korist seljacima, koji žito proizvode, kao što je i pravo.

Trebalo bi, da se takva žitarska zadružna organizacija provede u evropskim izvoznim državama, osobito u Jugoslaviji, Bugarskoj, Rumunjskoj i Madžarskoj, pa da se pridruži k tim svjetskim poolima. To bi bila najjača žitarska vlast na svijetu, a sve na korist seljaka.

Kakvu mogu seljaci imati *korist od zadružne prodaje žita*, opisuje seljak Ivan Šimić iz Babske-Novaka u Srijemu prema svome iskustvu vrlo lijepo u listu „Hrvatski Zadrugar" od mjeseca lipnja godine 1927. Seljačka Zadruga je u tome mjestu dala u prosincu g. 1926. svakom zadrugaru 100 dinara zajma na svaku metričku centu kukuruza, koju je imao za prodaju. U to su vrijeme okolišni trgovci nudili 125 dinara za kukuruz, koji su tražili da im se doveze u svibnju. No u svibnju je zadruga prodala kukuruz svojih zadrugara po 172 i po dinara. Ako je zadrugar platio zadruzi kamate za 5 mjeseci oko 6 dinara, onda je još uvijek u svibnju od prodanog kukuruza imao 166 i po dinara, a ne 125 dinara, koje su trgovci nudili u prosincu. Eto tako su seljaci zadružnom prodajom kukuruza zaradili 41 i po dinar po metričkoj centi. A to bi otišlo u džep trgovcu, da su njemu prodali kukuruz. To je najljepši primjer, koliko koristi nosi zadružna trgovina žitom. Samo ako ona prevlada, imat će seljaci od svog žita ono, što im pripada.

Žitna skladišta.

Za cijelu žitnu trgovinu i za svakoga, tko ima žita za prodaju, važno je, kuda će žito spremiti, dok ga ne proda. Žitno zrno je živa stvar, koja se razvija na nov život, ako je pustimo na miru i ako puštamo, da na nju utječe vlaga i toplina: žito počne klijati, a onda se više od njega ne može mljeti brašno. Ako u žitu ima više nego 15 posto vlage, onda počinje gnjiti, pa onda više nije ni za što. Ako žito dugo stoji na miru, onda se često upari. Radi svega toga se žito mora neprestano premetati, mora se odstranjivati vlaga i toplina, mora se dovoditi svježi zrak, čistiti žito, a katkad i umjetno sušiti. Samo ono žito, koje će se za kratko vrijeme mljeti, može se čuvati u vrećama. Inače se saspe u hambare. No za velike množine žita moraju ti hambari biti vrlo veliki i na posebni način uređeni. Zato su vrlo važna moderna žitna skladišta, što ih imadu sve naprednije države, koje trguju žitom. Ta se žitna skladišta zovu ili ŽITNI ELEVATORI ili SILOS-SKLADIŠTA.[79]

Prije, nego se pšenica spremi u takva skladišta, mora se očistiti od svih škodljivih primjesa. Zatim se obično u vagonima ili lađama doveze do skladišta. Odatle se s posebnim dizaljkama pšenica diže u

[79] Naziv elevator nastao je od latinske riječi elevare, koja znači dizati. Elevator je stroj, koji nešto diže. U žitnom skladištu strojevi elevatori neprestano dižu žito uvis, a odanle se ono opet spušta dolje. — Naziv silos dolazi od španjolske riječi sylo, koja znači jamu za spremanje žita. U silosima se sprema žito u visokim uskim ćelijicama, koje imadu dolje lijevak sa zatvorom i koje se neprestano zrače.

skladište ili se kroz posebne cijevi razređenim zrakom srče, te tako teče u skladište. Tu pšenica dođe najprije na rijetko sito, koje odstranjuje iz nje grumenje, klasje, slamu itd. Zatim dolazi na drugo sito, koje odstranjuje iz nje druge primjese, koje su veće od pšeničnog zrna, a treće sito odstranjuje pijesak i druga zrnca, koja su sitnija od pšeničnog zrna. Nakon toga se srkaljkom čisti pšenica od praha i pljeve i od svega, što je lakše nego pšenično zrno. Tek tako očišćena pšenica dolazi u skladišno spremište. Ako se pšenica sprema na običnu tlu, onda je se smije nasuti samo pola metra visoko. Pšenica se mora često premetati, pa su žitna skladišta uređena obično sa strojevima, koji miješaju pšenicu sami, jer je teško i skuplje, da se premeće rukama. Najčešće se pšenica sprema u skladištima, koja imadu tavan probušen luknjama, širokima 4 cm i razdaljenima jedna od druge 50 cm. Odozdo se te luknje mogu, ako treba, željznim pločicama i zatvoriti. Pšenica se saspe na takav tavan, luknje se otvore, pa pšenica pomalo curi i pada od vrha skladišta dolje, tu se skupi u žlijebovima te se po elevatorima opet diže uvis i zasipa iznova na tavan, da odatle opet prođe isti put. Tako se žito neprestano giblje i zrači. U takvim se spremištima može naslagati pšenica do dva i po metra visoko.

Ima mnogo vrsta žitnih skladišta s različnim uređajima i sa svakakvim novijim strojevima. Takva su moderna skladišta vrlo velika, pa u njih stane i preko pô milijuna metričkih centi žita. Dakako da su ta žitna skladišta vrlo skupa, pa ih mogu graditi samo najveći žitni trgovci ili velike žitne zadruge ili država. U Kanadi je žitne elevatore gradila najprije država, a onda ih predavala žitnim zadrugama. Bez takvih žitnih elevatora ne da se uopće voditi velika trgovina žitom, jer ako žito nemaš kuda dobro spremiti, dok se ne proda, ne će žito ostati najbolje, pa ga onda ne će nitko rado ni kupovati.

Žitni su elevatori važni osobito za zadružnu žitnu trgovinu. Kad zadrugar ima žita za prodaju, doveze ga zadruzi, pa dobije na to žito zajam od zadruge, dok se žito ne proda. Zadruge iz cijelog jednoga kraja slože se i sagrade sebi veliki žitni elevator. Sve zadruge dopremaju žito svojih zadrugara u taj zajednički žitni elevator. Tu se žito sprema i čuva, a uprava zadružnog elevatora brine se, da u zgodno vrijeme nađe što boljega kupca za žito. Kad se tako žito, recimo, u proljeće proda, namire se troškovi za elevator, a onda se pojedinim zadrugama daje novac, koliko kojoj pripada, pa one onda isplaćuju žito svojim zadrugarima. Tako zadrugari dobivaju sav dobitak od svog žita. Žitni elevatori u Americi znadu se preko godine po četiri puta napuniti i isprazniti, pa kroz takav jedan elevator znade proći do 2 milijuna metričkih centi žita. Na jednu metričku centu otpada kod toga za čuvanje u skladištu tako malo, da se to ne da ni isporediti s onom korišću, koju seljak može da ima od takvih žitnih skladišta.

Žitne burze.

Ljudi, koji imadu što da prodadu ili hoće što da kupe, sastaju se već od davne davnine na sajmovima, pa ondje trguju. Tako seljaci natovare na kola nekoliko vreća žita, pa to voze na tjedni sajam u grad na prodaju. Ali šta da radi onaj, tko ima po sto, dvjesta ili više metričkih centi žita za prodaju? Gdje da traži i nađe kupca onaj, tko može cijele vagone žita da proda? Ljudi su razmišljali, kako bi se priredili i takvi sajmovi, na kojima bi se trgovalo naveliko. Vidimo eto, da se iza rata kod nas svake godine u Zagrebu drži *velesajam*, prozvan Zagrebački Zbor. Takvih velesajmova bilo je prije rata samo nekoliko na svijetu, a najpoznatiji su bili velesajam u Leipcigu u Njemačkoj i velesajam u Lionu u Francuskoj. Na takav se velesajam ne dovozi sva roba, koju tko ima da proda, nego se samo dovoze uzorci robe, to jest po jedan ili nekoliko komada robe, pa ako se kupcu koja od te robe svidi, onda tu na velesajmu odmah napravi narudžbu i pogodbu, da mu prodavalac takvu robu pošalje. Na takvim se velesajmovima trguje gotovo samo tvorničkom robom. Za poljoprivredne proizvode rjeđe se drže takvi sajmovi. No zato su za poljoprivredne proizvode, osobito za žito, važne BURZE.[80] I burze su sajmovi, na kojima se trguje samo naveliko i kuda se ne dovozi sva roba, nego samo uzorci robe. Tako žitni trgovac, koji ima žita za prodaju, donese u maloj kesici toga žita na ŽITNU BURZU i kaže: »Evo ja imam toliko i toliko vagona ovakvog žita na prodaju.« Kupci razgledavaju to žito i počinju se s prodavačem pogađati. Kad se pogode, kupac plati kaparu, a prodavač ode kući, dade natovariti žito u vagone ili lađe i pošalje ga tako kupcu. To je eto otprilike, kako se trguje na burzi. Razlika je između burze i velesajmova još i ta, što se burza sastaje svaki dan, a velesajmovi samo jedamput ili dvaput na godinu. Važno je o burzi još osobito i to znati, da se na burzi nikad ne sastaju proizvađač i potrošač, kako to biva na sajmovima, nego se na burzama sastaju i trguju samo trgovci. Zato se na burzama razvija najveća trgovačka špekulacija, koja se još posebno i zove burzovna špekulacija.[81]

80) Ime burza nastalo je iz grčke riječi bursa, koja znači: kožnata kesa za novac. U Nizozemskoj, gdje je nastala prva burza, imala je plemićka porodica Vander Beurse u gradu Bruggeu takvu kesu u svom grbu. U kući te porodice sastajali su se trgovci na burzovno trgovanje, pa kako se ta kuća po porodici zvala burza, tako je to ime ostalo za te vrsti sajmova i trgovine uopće.

81) Kako radi burzovna špekulacija pokazuje ovaj primjer: U proljeću godine 1925. izgledalo je, da će Evropa te godine moći kupiti više pše-

Burza ima dvije vrste prema tome, čime se na burzi trguje. Jedno su tako zvane burze za efekte i valute, na kojima se prodaju novčane vrednote: na primjer novac drugih država ili valute, zatim novčane doznake (čekovi), mjenice, dionice velikih poduzeća i ostale papirnate vrednote, a sve se to zove imenom efekti. Takvih burza ima najviše na svijetu, pa su i najpoznatije. Drugo su burze za robu, na kojima se trguje raznovrsnom robom: na primjer žitom, brašnom, ugljenom, kavom, petrolejem, šećerom, špiritom itd. Najvažnije i najraširenije od tih robnih burza jesu ŽITNE BURZE. Na tim se žitnim burzama trguje žitom naveliko. Žitne burze zapravo i obavljaju gotovo svu svjetsku trgovinu žitom. Najveće i najglavnije žitne burze na svijetu jesu u engleskom gradu Liverpulu, američkom gradu Čikagu i kanadskom gradu Winipegu. U srednjoj Evropi bila je prije svjetskog rata najvažnija žitna burza u Budimpešti, ali iza rata razvila se nova žitna burza u Bratislavi u Čehoslovačkoj, koja je veoma umanjila važnost budimpeštanske burze. Sad se otimaju za prvenstvo u srednjoj Evropi budimpeštanska, bratislavska, praška, bečka, milanska (talijanska) i donekle novosadska burza. U našoj je državi najvažnija žitna burza u Novom Sadu, pa zatim žitna burza u Somboru. U Zagrebu je i efektna i žitna burza osnovana godine 1919. Dotle u našim krajevima uopće nije bilo burze, jer nisu dali Madžari, koji su svu burzovnu tgrovinu htjeli imati u svojim rukama u Budimpešti.

Burza je zapravo društvo trgovaca, koje ima zgradu, gdje se oni sastaju na burzovno trgovanje. I ta se zgrada zove burza.[82] Na burzi može trgovati samo član burze. Na čelu burze je uprava, koja se bira kao i u svakom društvu. Burza ima i svoj posebni burzovni sud za parnice, koje nastanu iz burzovnog trgovanja. Svu burzovnu trgovinu nadzire država. Burzovno se trgovanje obavlja u Zagrebu svaki dan o podne. Subotom u Zagrebu nema burze, jer je židovski blagdan, pa se po tome vidi, u čijim je rukama burza. Važni su za burzovnu trgovinu tako zvani senzali (mešetari), koji posreduju kod trgovanja na burzi, pa oni traže prodavaču kupca, a kupcu prodavača i dobivaju za to proviziju. Svakog se dana nakon obavljenog burzovnog sastanka izda službeni proglas, uz kakve se cijene toga dana kupovalo i prodavalo na burzi, pa te cijene onda vrijede kao temeljne cijene i cijeloj ostaloj trgovini. Ako na burzi rastu cijene žita, onda rastu i drugdje, a ako na burzi padaju cijene, onda padaju i drugdje. Zato se burzovne cijene svaki dan brzojavljaju na sve strane, da budu svuda što prije objavljene. Ima novina, koje po čitave strane donose samih burzovnih vijesti s cijeloga svijeta. Osobito se trgovci

nice nego pređašnje godine. I samo radi toga razvila se na američkim burzama tako užasna špekulacija, da je u tri mjeseca tamo na burzama bilo prodamno 7 puta više pšenice, nego što je uopće godine 1924. rodilo u Americi. Dakle burzovni su špekulanti jednu te istu pšenicu 7 puta preprodavali i 7 puta trpali u džep špekulantsku zaradu od jedne te iste pšenice.

82) Nova zgrada burze u Zagrebu sagrađena je i otvorena u lipnju godine 1927.

jagme, da svakog dana što prije dobiju najnovije burzovne vijesti. Ima takvih trgovaca, koji plaćaju da im se i svaki dan brzojavljaju ili telefoniraju vijesti o najnovijim burzovnim cijenama. Tako se na burzi u Čikagu prima i odašilje svaki dan do 15 hiljada brzojava na sve strane svijeta.

Burzovna se trgovina dijeli na trgovinu za gotovo i na povremenu ili terminsku trgovinu. Tko trguje *za gotovo*, dobiva odmah isti dan ili drugi dan kupljenu robu. A kod *terminske trgovine*[83] ugovore prodavač i kupac, da će roba biti kupcu poslana kasnije, na primjer nakon mjesec dana, tri mjeseca i slično. Ta terminska trgovina izvrgla se u najveću i najgoru špekulaciju. Često trgovac, koji nudi sto vagona žita na burzi na prodaju, nema ni zrna žita, a obećaje kupcu, da će mu tih sto vagona poslati za mjesec dana. Kupac opet s druge strane ne treba ni vreće žita, kamo li sto vagona. Kad prođe mjesec dana, recimo da je pala cijena žitu za 10 dinara po metričkoj centi, onda kupac dođe prodavaču i mjesto da traži od njega sto vagona žita, plati mu onu svotu, za koju je žito pojeftinilo, to jest 10 dinara po mtc, a to bi bilo 100 tisuća dinara za sto vagona. Tako takav prodavač zaradi sto hiljada na žitu, koje nije nikada ni imao. Ako cijena žitu naraste, onda gubi on, a kupac dobiva onu razliku na cijeni, za koju je žito poskupilo. To je eto ta najgora burzovna špekulacija, gdje trgovci trguju robom koje ni nemaju, nego samo špekuliraju s cijenama kao na lutriji: ako cijene padnu, dobiva jedan, a ako narastu, dobiva drugi. Kod takvih burzovnih lutrija mnogi su i mnogi izgubili već sav svoj imetak, a mnogi su se preko noći silno obogatili. To je, kao da igraš na karte. Zato je od državne vlasti često zabranjena takva terminska burzovna trgovina. U našoj je državi uopće nema, a nema je ni u cijeloj srednjoj Evropi. Najjače je razvijena na žitnoj burzi u Liverpulu i u Čikagu. Ima špekulanata, koji se čak iz naše države bave takvom burzovnom špekulacijom na burzama u Liverpulu i Čikagu: brzojavnim (telegrafskim) putem javljaju onamo, da se za njih toliko i toliko žita kupi, a onda isto tako brzojavom uređuju sve ostalo, što je kod toga potrebno. Na burzi to za njih obave burzovni senzali, koji od toga dobivaju dobru proviziju. — Znadu burzovni špekulanti udesiti svoju špekulaciju i ovako: Narede brzojavno na jednoj burzi, da se za njih toliko žita kupi, a u isto vrijeme narede brzojavno na drugoj burzi, da se isto toliko žita u njihovo ime proda. Ako je dakle na jednoj burzi malo viša cijena, a na drugoj malo niža, onda takav špekulant na toj razlici zarađuje ili gubi. To je tako zvana *arbitražna trgovina.*[84] Ali za to treba već vrlo velike spretnosti i prevejanosti. Takav špekulant često ima na jednom uhu telefon od jedne burze, a na drugom telefon od druge burze, pa sluša vijesti o cijenama i isti tren daje naloge, tu da se kupi, tamo da se proda.

83) Riječ „terminski" nastala je od latinske riječi terminus, koja znači svršetak, rok.

84) Riječ „arbitraža" nastala je od latinske riječi arbitrari, koja znači razmišljati, odlučiti. Kod arbitraže mora špekulant brzo da odluči, što će kupiti na jednoj burzi, a što prodati na drugoj.

Prevoz žita kopnom i morem.

Za trgovinu žitom jedna je od najvažnijih stvari to, kako se žito može prevoziti iz jednoga kraja u drugi, pa iz jedne države u drugu, i koliko taj prevoz stoji. Između najbližih mjesta vozi se žito kolima ili teretnim automobilima. A sav ostali prevoz žita ide željeznicama te riječnim i pomorskim brodovima. *Za današnji je prevoz (saobraćaj) važno, da bude udešen za velike daljine, da uzmogne prevoziti velike množine, da ide redovito (a ne samo katkada), zatim da bude što sigurniji, što brži i što jeftiniji.* Svemu tome najbolje odgovaraju željeznice i parobrodi.

Željeznički prevoz je brži od prevoza po vodi, ali je ovaj jeftiniji od željezničkoga. Zato se 93 posto od svega žita, koje se izvozi iz naše države, prevozi na brodovima, osobito po Savi i Dunavu, a samo 7 posto po željeznicama. Najviše našeg žita ide Dunavom u Rumunjsku do morske luke Braile, tamo se pretovari u morske brodove i vozi se morem dalje u Italiju, Englesku ili već kuda bilo. Željeznički bi prevoz na primjer za Italiju bio bliži i brži, jer bi žito iz naše države stiglo u Italiju već za dva-tri dana, a vodenim putem preko Rumunjske traje do dva mjeseca. Ali zato, što je prevoz vodenim putem mnogo jeftiniji, više se isplati voziti žito po njem, pa makar taj prevoz trajao i dvadeset puta duže nego željeznicom. Već po tom eto vidimo, kako su važne CIJENE PREVOZA, koje se obično zovu TARIFE.[85]) Te prevozne cijene ili tarife udešava onaj, čije su željeznice i brodovi. Kod nas su željeznice državne, a brodovi većinom pripadaju raznim parobrodarskim društvima. Ima država, gdje ni željeznice nisu državne, nego su privatne, to jest pripadaju raznim željezničkim društvima, kao što je na primjer u Americi i Engleskoj. Način, kako država ili takva željeznička i parobrodarska društva udešavaju prevozne cijene (tarife), zove se TARIFNA POLITIKA.

O tarifnoj politici zavisi cijeli gospodarski promet, osobito izvoz i uvoz te gospodarska veza između raznih krajeva iste države i između raznih država. Dobra tarifna politika može veoma podići gospodarski život države, a loša tarifna politika može veoma škoditi gospodarskom životu. Tarifna politika može biti nepravedna, ako je udešena tako, da bolje prolaze kapitalisti, a gore da prolazi siro-

[85]) T a r i f a zove se jedan španjolski grad, koji je na morskoj obali kod uskog gibraltarskog morskog prolaza između Evrope i Afrike. Brodovi, koji su htjeli proći tim morskim prolazom, morali su gradu Tarifi plaćati neku pristojbu, kao neke vrsti mitarinu. Ta se pristojba po onom gradu prozvala tarifa. Kasnije su sve vozne cijene i na brodovima i na željeznicama na poštama prozvane imenom tarifa.

tinja. Na primjer tarifski odbor, što ga je radi vijećanja o željezničkim tarifama složilo b e o g r a d s k o m i n i s t a r s t v o s a o b r a ć a j a, zaključio je negdje u proljeću g. 1926., da onaj, tko bude željeznicom otpremao barem 1500 vagona žita, plaća 15 posto manje vozarine, nego što se plaća obično. Tu se odmah vidi, kako je takva tarifna politika udešena u korist najvećih žitnih trgovaca, koji trguju žitom na hiljade vagona, a recimo zadruge, koje imadu da otpreme po nekoliko vagona, ne bi imale po toj politici takvoga popusta. A svatko, tko je pravedan, mora reći, da treba većih pogodnosti davati siromašnijima nego li bogatijima. Kako tarifna politika zna da ide kapitalistima na ruku, vidjelo se i vidi se najbolje u A m e r i c i, gdje željeznice, koje sve pripadaju kapitalističkim željezničkim društvima, daju najveće prevozne pogodnosti najvećim žitarskim kapitalistima. Nekadanja M a d ž a r s k a udešavala je svoju tarifnu politiku tako, da Hrvate što više gospodarski potisne i oslabi. Tako su Madžari onda udesili, da je vozarina za vagon žita iz Budimpešte do Rijeke bila jeftinija, nego li od Slavonskog Broda do Rijeke, premda je Brod za polovicu puta bliži Rijeci nego Budimpešta. Tako se žito iz Madžarske jeftinije vozilo na naše more, nego li žito iz Slavonije. Dakako da se onda madžarsko žito lakše i više prodavalo nego naše, jer *ako je prevoz jeftiniji, onda može i žito biti jeftinije, a ako je prevoz skuplji, onda je i žito skuplje.*

U n a š o j d r ž a v i su željezničke prevozne cijene vrlo skupe. Prije rata imala je Srbija uređenu željezničku tarifu od godine 1908., a naši prečanski krajevi od godine 1910. Austrougarska je uvela novu tarifu 1. siječnja 1918. A Jugoslavija je uvela privremenu tarifu 1. siječnja 1922., zatim stalnu tarifu 1. listopada 1925. Po tarifi od godine 1922. plaćao se prevoz za vagon[86]) žita iz Banata do Splita oko 6000 dinara, a po tarifi od godine 1925. plaća se oko 4000 dinara. Dakle snižene su prevozne cijene, kako vidimo, ali još su uvijek previsoke. Iz Banata do Splita ima skoro hiljadu kilometara vožnje željeznicom. U Rusiji je prije rata prevoz jednog vagona žita za hiljadu kilometara stajao oko 3000 dinara u sadašnjem našem novcu. Dakle za jednu su četvrtinu naše željezničke tarife skuplje od ruskih. A na veće daljine bile su tarife u Rusiji još jeftinije. Pa makar da Rusija ima pet puta više plovnih rijeka nego željeznica, ipak se 90 posto ruskog žita prevozilo željeznicom, a samo 10 posto rijekama.[87]) Kod nas je baš obratno. Radi naše skupe željezničke tarife događa se i ovo: dok kod nas prevoz za vagon žita iz Banata u Dalmaciju stoji oko 4000 dinara, prevoz iz Italije u Dalmaciju stoji samo oko 1600 dinara. Nije dakle čudo, ako je talijansko brašno od američkog žita jeftinije u Dalmaciji, nego što je brašno od našeg žita iz Banata,

[86]) U obični vagon stane 100 metričkih centi žita, pa kadgod se veli: vagon žita, uvijek se misli time reći: 100 metričkih centi žita.

[87]) U Rusiji su željeznice na većim stanicama podizale i žitna skladišta, pa je četiri petine svih ruskih žitnih elevatora pripadalo željeznicama. Tko je dovozio žito u ta skladišta, mogao je dobiti na to žito zajam, dok se ne proda. I to je mnogo pripomoglo, da se rusko žito toliko prevozilo po željeznicama.

Bačke i Slavonije. Isto tako je jeftiniji dovoz žita iz Amerike u Grčku, nego što je iz naše države u Grčku, pa zato nije čudo, što se iz naše države skoro ništa žita ne izvozi u Grčku, premda Grčka mora mnogo više pšenice uvoziti, nego što naša država ima za izvoz. Grčkoj je jeftinije kupiti pšenicu iz daleke Amerike, nego iz naše države, koja ioj je pred nosom. Kriva je tome među ostalim naša (a i grčka) tarifna politika, prema kojoj žito prevozom po željeznici jako poskupljuje. No beogradska je vlada udesila takvu tarifnu politiku i zato, jer vele, da naša država nema dosta vagona, pa kad bi se željeznicom naše žito izvozilo u Austriju, Njemačku, Čehoslovačku, Švicarsku, Italiju i Grčku, takvi bi vagoni ostali i po dva mjeseca na putu i tamo, dok se ne vrate natrag, pa bi se moglo tako desiti, da ostanemo koji mjesec bez vagona, ako bi najedamput mnogo vagona otišlo sa žitom u te države. Zato je, vele, bolje, da se žito izvozi lađama po Dunavu, a po željeznici samo ono, što je najnužnije. To je postignuto skupom željezničkom tarifom na žito.

Carine na žito.

Kad se neka roba prevozi preko granice iz jedne države u drugu, od davnine je uređeno, da se moraju platiti neke pristojbe državi, a te se pristojbe zovu CARINE. Ako se carina plaća državi, iz koje se roba izvozi, onda je to *izvozna carina*, a ako se plaća državi, u koju se roba uvozi, onda je to *uvozna carina*. Kojegod su države imale i imadu carine, mijenjale su ih i udešavale, kako im je kada bolje išlo u račun — nekad više, nekad niže, — a nisu propisivale ni na svu robu, pa često ni na svim granicama jednake carine. Tako je to i danas. Cijelo to udešavanje carina zove se CARINSKA POLITIKA.

Carine su poznate već od najstarijega doba. U staroj Grčkoj je atenska država ubirala 5 posto carine u vrijednosti robe, a na robu iz saveznih država 2 posto. U staroj rimskoj državi su u kraljevsko doba carine iznosile 2 i po posto od vrijednosti robe, u republikansko su doba bile povećane, a u carsko doba su bile najprije ukinute, zatim su opet uvedene bile na granicama oko cijele države uvozne carine i izvozne zabrane. U srednjovječnim državama (između godine 500. do 1500.) plaćale su se carine kao neka maltarina za upotrebu cesta i mostova, a plaćalo se često i u robi mjesto u novcu. Carine je ubirala nesamo država, nego i pokrajine i gradovi i velikaši, pa se katkada događalo, da je onaj, tko je robu vozio na primjer nekom rijekom, morao na raznim mjestima, kraj kojih je prolazio, platiti od početka do kraja puta svega šezdeset i sedamdeset raznih carina. Tako je to bilo i u novom vijeku (poslije godine 1500.) gotovo sve do prije stotinu godina. Još prije 270 godina dogodio se u Francuskoj slučaj, da je trgovac, koji je vozio 232 metra sukna, morao 200 metara toga sukna dati za bezbrojne

carine. A još prije sto godina bila je Njemačka razdijeljena na 38 carinskih područja, to jest tko je htio provesti robu kroz cijelu Njemačku, morao je 38 puta platiti carinu. Tek 1834. ujedinile su se tadanje njemačke državice u jedinstveni CARINSKI SAVEZ[88]), pa otada postoji za cijelu Njemačku jedinstvena carinska granica. Najzanimiviji je bio razvoj carinske politike u Engleskoj. Godine 1204. bio je zabranjen izvoz žita, jer su se Englezi bojali glada. Od g. 1393. stali su Englezi zabranjivati opet uvoz žita, da tako zaštite domaću proizvodnju i prodaju žita od tuđeg jeftinijeg žita. Godine 1670. dozvoljen je izvoz žita. Godine 1827. stale su se sniživati carine na uvoz žita, a godine 1869. ukinute su uopće sve carine na žito. U cijeloj su engleskoj politici sve do danas carine jedno od najvažnijih pitanja i po njima se dijele engleske političke stranke: jedni su za carine, a drugi su proti carinama. Engleska većim dijelom pristaje uz nauku gospodarskog liberalizma, a ta nauka veli, da ne treba nikakvih carina, nego neka svatko slobodno izvozi i uvozi, štogod hoće. Naprotiv merkantilistička nauka je bila za uvozne industrijske carine, da zaštite industriju od tuđe konkurencije, a fiziokratska nauka je tražila uvozne carine na žito, da zaštite domaće poljodjelstvo od tuđeg jeftinijeg žita.[89]) Engleska je više nego ikoja država ukinula sve carine, a i danas, ukoliko ih ima, engleske su carine najniže od carina svih drugih država.[90]) Prije svjetskog rata je s carinama bilo bolje, nego što je sada: u većini država su bile niže carine, a osim toga danas u Evropi ima sedam novih država više, pa prema tome ima i toliko carinskih područja više, tako da su danas carinske granice u Evropi duže za 12 tisuća kilometara, nego što su bile prije rata. I baš zadnjih godina digle su Njemačka, Francuska, Čehoslovačka i Austrija uvozne carine na žito. K tome između Njemačke i Poljske vlada tako zvani CARINSKI RAT,[91]) a isto tako je nastao carinski spor između Francuske i Sjeverne Amerike, jer Amerika traži od Francuske najveće carinsko povlašćenje, a sama ne popušta od svojih autonomnih carina ništa[92]). Sve to pokazuje, kako je iza svjetskog rata zavladala nepovoljna carinska politika, pa ima učenjaka, koji kažu, da je to uzrok današnjim gospodarskim nevoljama (skupoći, besposlici itd.), koje vladaju u

88) Carinski savez nastaje onda, kada dvije ili više država ugovorom uvedu, da između njih nema nikakvih carina, a prema drugim državama da imadu zajedničke carinske granice. Takav carinski savez sklopile su prije svjetskog rata Srbija i Crna Gora, a iza svjetskog rata Belgija i Lihtenštajn. Neki bi htjeli, da se između balkanskih država sklopi carinski savez. A drugi opet idu za tim, da sve države, koje su nekad bile pod Austro-ugarskom, sklope carinski savez.

89) Čitaj o tom, što piše na strani 50. i 74.!

90) Vidi sliku o carinskim granicama evropskih država na kraju knjige.

91) Carinski rat nastaje onda, kada dvije države jedna prema drugoj zatvore granice ili toliko povise carine, da roba iz jedne države ne može prelaziti u drugu.

92) Ugovorom o najvećem carinskom povlašćenju obvezuju se države, da ne će nikojoj državi priznati niže carine, nego što one jedna drugoj priznaju. Takav su ugovor g. 1927. sklopile Francuska i Njemačka, pa to sad i Amerika traži od Francuske. Autonomne carine su one, koje država propisuje samostalno (bez najvećeg carin. povlašćenja)

svijetu. Zato oni predlažu, da sve države smanje carine i da se sve evropske države združe u EVROPSKI CARINSKI SAVEZ. Carinama se države ograđuju toliko zato, što bi svaka htjela sama da sebi proizvodi sve, što joj treba. Bilo bi to lijepo, kad bi to moglo biti. Ali to ne može biti. Uvijek će u svijetu trebati, da se zamjenjuje jedna roba za drugu. Tako će se uvijek među državama izvoziti jedna, a uvoziti druga roba prema tome, što tko ima i što tko treba. U svibnju godine 1927. sastala se u švicarskom gradu Ženevi međunarodna gospodarska konferencija,[93]) na kojoj je bilo mnogo govora proti sadašnjoj pretjeranoj carinskoj politici evropskih država, je preporučeno svima državama, da sklapaju ugovore s najvećim carinskim povlašćenjem, jer tim ćemo najprije doći do tog, da se svuda snize carine.

Nekad su se carine ubirale zato, da država od njih imade što veći prihod. U novije vrijeme se carinska politika, što se toga tiče, sasvim izmijenila: danas se carine udaraju gotovo samo zato, da njima bude zaštićena domaća proizvodnja. Zato je na primjer izvoznih carina prije svjetskog rata bilo već sasvim nestalo, a za vrijeme rata i poslije njega opet su bile uvedene, ali sad ih iznova nestaje. Ostaju samo uvozne zaštitne carine. Ako su udarene na poljodjelske proizvode, onda tim teže dolazi tuđe žito ili marva u tu državu, pa tako se domaća poljodjelska proizvodnja bolje može razviti, te je ona time zaštićena od tuđe konkurencije. A ako su te uvozne carine udarene na industrijske (tvorničke) proizvode, onda se time isto tako zaštićuje domaće tvorničarstvo, da ljudi ne kupuju tvorničke proizvode iz drugih država, nego iz domaćih tvornica. Industrijske zaštitne carine uvedene su u svim državama na robu, koja se u tim državama proizvodi. A poljodjelske zaštitne carine imadu redovno poljodjelske države, ali uvode ih u najnovije vrijeme i one, koje bi htjele, da same za sebe proizvode što više žita, pa da ga manje moraju uvoziti iz drugih država.

Za primjer neka posluži *Čehoslovačka*. Ona mora dosta žita da uvozi. Osobito je mnogo žita iza svjetskog rata uvozila iz Madžarske. Slobodan uvoz žita bio je dotle, dokle su u Čehoslovačkoj bili na vladi socijalisti, koji su dizali uvozne carine samo na industrijske proizvode. No protiv toga su se bunili seljaci, koji su morali prodavati jeftino žito, a kupovati skupe tvorničke proizvode. Zato su konačno

93) Pripravni odbor te međunarodne gospodarske konferencije ustanovio je, da uvozne carine Sjeverne Amerike opterećuju robu, koja se uvozi, sa 36 postotaka njene vrijednosti, uvozne carine Madžarske sa 30%, Čehoslovačke sa 25%, Italije, Japana i Kanade sa 15 do 20%, Rumunjske i Jugoslavije sa 20 do 25%, Francuske i Njemačke sa 15%, Austrije, Belgije, Švedske i Švicarske sa 10%, a uvozne carine Engleske i Nizozemske sa 5% i manje. Dakle najveće zaštitne carine ima Sjeverna Amerika i Madžarska, a najmanje Engleska i Nizozemska.

godine 1925. morale biti uvedene i neke carine na uvoz žita, a kad su godine 1926. zavladale stranke, koje više naginju seljacima, uvedene su u ljetu godine 1926. carinskim zakonom stalne carine na žito: oko 50 dinara na pšenicu, 64 dinara na raž, 50 dinara na ječam, 60 dinara na zob, 36 dinara na kukuruz, a 116 dinara na brašno po metričkoj centi. Socijalisti su unaprijed govorili, da će radi tih carina jako poskupiti brašno i kruh u Čehoslovačkoj, pa da će time radi seljaka stradati ostala sirotinja, ali ravno godinu dana, nakon što su uvedene te carine, bilo je brašno na jednakoj cijeni kao i prije tih carina.

U našoj državi zavladala je iza svjetskog rata u prvo vrijeme carinska politika, koja je branila izvoz žita, jer se trebalo brinuti, kako da se svi krajevi države prehrane. Sredinom godine 1921. zabranjen je izvoz žita, a na uvoz žita uvedena je carina (za pšenicu 20 dinara po metričkoj centi). U kolovozu godine 1923. određene su ove izvozne carine: na pšenicu 30 dinara, na brašno 25 dinara, na raž 20 dinara, na ječam 30 dinara, na zob 10 dinara, a na kukuruz 25 dinara. U lipnju 1924. snižene su izvozne carine: za pšenicu i raž na 20 dinara, za ječam i kukuruz na 10 dinara, a za zob na 5 dinara. A 19. lipnja 1925. uzakonjen je u ovoj državi *prvi zakon o općoj carinskoj tarifi*,[94]) po kojem su uvedene ove izvozne carine (u zlatnim dinarima): na pšenicu 1 dinar 30 para, na raž, ječam i kukuruz 80 para, a na zob 40 para po metričkoj centi; i ove uvozne carine: na pšenicu, raž, ječam i zob 5 dinara, a na kukuruz 2 dinara 50 para. No kasnije je opet snižena uvozna carina, za pšenicu, raž i kukuruz pače na polovicu. Ako se vrijednost zlatnog dinara preračuna u današnju našu novčanu vrijednost, onda se na kukuruz plaća oko 13 dinara 75 para, na pšenicu i raž 27 dinara 50 para, na ječam i zob 16 dinara 50 para, a na brašno 88 dinara uvozne carine po metričkoj centi. To je daleko manje, nego što iznosi sadašnja carina u Čehoslovačkoj.

U ljetu godine 1927., kad se vidjelo, da je naša žetva lošija od predašnjih nekoliko godina, žitni su trgovci tražili, da se u našoj državi ukine uvozna carina. Tu su se javila dva oprečna mišljenja. *Jedni* su tvrdili, da se uvozne carine u poljodjelskoj državi, kao što je naša, ne dadu ničim opravdati, nego da se tim carinama samo povisuje cijena žitu kod nas, a od toga da imaju korist samo špekulanti. Dok je cijena argentinskoj pšenici početkom kolovoza 1927. u Nizozemskoj bila 330 dinara, naša je pšenica u to doba, dovežena u Brailu u Rumunjsku, tamo stajala 330 dinara, a odatle do Nizozemske treba platiti još 30 dinara podvoza. Tako je eto argentinska pšenica u Nizozemskoj za 30 dinara jeftinija od naše. Još je gore kod kuku-

94) I propis carinskih pristojba zove se tarifa kao i cijene kod željeznica, parobroda, pošte itd.

r u z a : dok je u Nizozemskoj argentinskom kukuruzu u isto vrijeme bila cijena 193 dinara, naš je kukuruz kod nas stajao do 260 dinara, a kamo još podvoz do Nizozemske ! J e č a m je u Italiji stajao 250 dinara, dok se naš kod nas prodavao po 240 dinara, a gdje je još podvoz do Italije ! Eto zato su trgovci tvrdili, da treba ukinuti uvoznu carinu, jer bi i kod nas pale žitne cijene, pa bi se onda naše žito lakše moglo prodavati u druge države. Ovako se cijene našeg žita s pomoću uvoznih carina drže nad svjetskim paritetom[95]), to jest nisu jednake cijenama u drugim državama, nego su dapače veće. No drugi tu cijelu stvar gledaju s druge strane. Mi smo, vele, poljodjelska zemlja, pa uvozne carine treba da zaštite seljaka od prevelikog pojeftinjenja žita. Seljak mora snositi tako velike terete, da jedva može izdržati, pa ako se cijene žitu još snize, odakle da smogne novaca za tolika plaćanja? Pogotovu ako je godina slabija, onda ima manje žita i za prodaju, pa ako mu i to malo žita padne u cijeni, onda je to gotova propast. A u to isto vrijeme oni, koji traže, da se ukinu uvozne carine na žito, ne traže, da se ukinu i uvozne carine na industrijske proizvode. Dakle kada seljak mora da kupuje tvorničke proizvode, onda neka on plati na te proizvode uvoznu carinu, a tko kupuje žito od seljaka, taj hoće da sebi prištedi na tom žitu uvoznu carinu. Pravednost traži, da ostanu uvozne carine na žito, a ne da se ukinu. I to je eto drugo mišljenje prevladalo. Ministarstvo poljoprivrede je razaslalo pitanje na sve zadružne centrale i na sve, kojih se ta stvar tiče, pa kad je dobilo odgovore, odlučilo je, da uvozne carine na žito ostanu, kakve su. Taj nam primjer iz naših prilika najbolje pokazuje, kakvu važnost imadu carine i carinska politika u narodnom gospodarstvu uopće, a u žitnom gospodarstvu napose.

Kakav je kod nas uglavnom dosad vladao smjer carinske politike, najbolje pokazuje to, što je ministar financija, kad je uvedena godine 1925. carinska tarifa, rekao, da je uvozna carinska tarifa izrađena tako, da njom bude zaštićena domaća industrija. Dakle za volju kojih pedesetak tvornica u našoj državi vodi se carinska politika njima u korist, a desetak milijuna seljaka neka stradava. Trebalo bi carine udesiti u prvom redu s obzirom na seljačku korist, jer ako seljak bude bolje prolazio s onim, što on ima za prodaju, lakše će moći kupovati i ono, što on mora od drugih da kupi. Zagrebački sveučilišni profesor dr O t o n F r a n g e š, stručnjak u poljodjelskim pitanjima,[96]) predlaže, da bi naša država sklopila s Čehoslovačkom takav trgovinski ugovor, po kojem bi se naše žito uvozilo u Čehoslovačku bez čehoslovačke uvozne carine, koja iznosi za pšenicu oko 50 dinara. Ako se mora platiti ta carina, onda naš seljak mora dati pšenicu za tih 50 dinara jeftinije, nego što bi za nju u Čehoslovačkoj mogao dobiti, kad se ne bi morala platiti ta carina. To bi

95) P a r i t e t dolazi od latinske riječi paritas, koja znači jednakost.

96) Dr Frangeš je bio izaslanik naše države na ženevskoj međunarodnoj gospodarskoj konferenciji u svibnju 1927., te je ondje kao osobiti poljodjelski stručnjak bio izabran i predsjednikom odbora za poljodjelska pitanja. Tamo je iznio osobito poljodjelske prilike naše države i ostalih balkanskih država.

se dosta teško moglo udesiti, jer bi se druge države bunile proti tomu, kad bi Čehoslovačka našoj državi dala veće pogodnosti nego drugima. Ali i to bi se moglo zaobići. Kod nas rodi osobita vrst pšenice tvrdice,[97]) koja je na osobitom glasu i kakve nešto imadu samo još Madžarska i Rumunjska. Kad bi dakle Čehoslovačka tu vrst pšenice pustila bez uvozne carine, mi bismo od tog imali najviše koristi, jer druge države te pšenice nemaju. Tako bi se nešto dalo udesiti i glede kukuruza i glede ostalih naših poljodjelskih proizvoda, samo bi dakako oni, koji sklapaju trgovinski ugovor, morali sve to dobro znati i morali bi imati prave volje, da se pomogne našem seljaku.[98])

Cijene žita.

Cijene se kod svake stvari ravnaju po tom, koliko se te stvari n u d i za prodaju i koliko je t r a ž e kupci. U nauci o narodnom gospodarstvu se zato kaže, da *cijene zavise o ponudi i potražnji.* Ako seljak više žita nudi na prodaju, nego što trgovac ili mlinar hoće da kupi, onda mu trgovac ili mlinar veli : »Kupit ću više, ako mi daš jeftinije.« Tako se cijene snizuju. A ako mlinar ili trgovac više traže žita da kupe, nego što je seljak mislio prodati, onda mu mlinar ili trgovac veli : »Dat ću ti i više, samo mi prodaj.« Tako se povisuju cijene. A to je tako u cijeloj trgovini, osobito otkad je zavladao gospodarski liberalizam. To vrijedi i za cijelu svjetsku trgovinu žitom.

Cijene žita zavise ponajviše od toga, k o l i k o ž i t a r o d i, jer ako ga više rodi, onda se i više nudi na prodaju, pa time cijene pojeftinjuju, a ako ga manje rodi, onda se manje nudi na prodaju, pa poskupljuje. Zatim na cijene djeluje i to, k o l i k o s e ž i t a g d j e t r o š i, jer ako se više troši, više se i traži i kupuje (tim rastu cijene), a ako se manje troši, manje se traži i kupuje (tim padaju cijene). S time u vezi ravnaju se često cijene i po tom, k o l i k o s e ž i t o i z v o z i i l i u v o-

97) Pšenica tvrdica je najbolja vrst b a č k e i b a n a t s k e p š e n i c e iz kraja oko rijeke Tise, i to je najbolja pšenica u našoj državi uopće. U toj pšenici imade najviše ljepiva (Kleber), koja je važna za vrsnoću brašna. Obično se miješa s kojom drugom mekšom pšenicom (n.pr. slovonskom), pa onda daje najbolje brašno. Bačka i banatska pšenica uopće stoji na prvome mjestu po svojoj vrsnoći. Gotovo jednako je dobra i b a r a n j s k a p š e n i c a, samo vele, da je malo mekša od bačke pšenice. Treća je po vrsnoći s r i j e m s k a p š e n i c a, a iza nje odmah dolazi s l a v o n s k a p š e n i c a, koja se odlikuje mekoćom. Manje je poznata b o s a n s k a p š e n i c a, koja je također dobra. Najmanje je na glasu s r b i j a n s k a p š e n i c a, koja je obično imala do 6 posto primjesa : grahorice, kukolja itd., pa se tek sada nešto više čisti, otkad je beogradska vlada razdijelila srbijanskim seljacima dosta strojeva za čišćenje žita, koji su iz Njemačke došli u ime ratne odštete.

98) O tom je dr Frangeš pisao u „Gospodarskom listu” od mjeseca rujna g. 1927.

zi: izvoz je zapravo prodaja u druge države, pa što se iz neke države žita više izvozi, to više rastu cijene, a što se u neku državu više uvozi žita, to snižuje cijene.[99]) No na cijene žita utječe veoma mnogo (a katkad i najviše) trgovina žitom prema tome, kako se ona provodi i u čijim je ona rukama. Veliki žitni trgovci znadu sve tako udesiti, da cijene žitu snizuju, kada ga kupuju od seljaka, a onda opet cijene povise, kad oni prodaju žito. Cijene žita ravnaju se najviše po cijenama na burzama, pa je tu za cijene katkad vrlo važna burzovna špekulacija.[100]) Ako se žito prodaje u drugi kraj ili u drugu državu, onda odlučuje o cijeni i vozarina, koju treba platiti za prevoz žita, jer za toliko kupac (potrošač) mora žito skuplje platiti ili prodavač (seljak) jeftinije prodati[101]). Osobito su za cijene važne carine, koje mogu i sniziti cijene žita i povisiti ih, već prema tome, kako su carine udešene i ide li carinska politika za sniženjem ili povišenjem žitnih cijena. Sve smo to dosad u ovoj knjizi razmotrili. No treba reći, da ima još i mnogošta drugo, što utječe na cijene žita. Tako je na primjer vrijednost novca veoma odlučna za cijene žita: ako vrijednost novca raste, padaju cijene, a ako vrijednost novca pada, rastu cijene. To smo proživjeli za vrijeme rata, a osobito iza rata, jer dok je pšenica prije rata stajala oko 20 kruna (ili dinara) danas stoji pšenica do 300 dinara (ili 1200 kruna), a bila je cijena već i do 500 dinara (2000 kruna). Do tolikog povišenja cijene došlo je zato, što je vrijednost našeg novca silno pala. Znade na cijenu katkad djelovati i krivo mišljenje o gospodarskom stanju. Događa se naime, te neki misle, da je te godine žetva u svijetu[102]) vrlo velika i da će zato cijene žita jako pasti, pa onda nastoje makar i uz nižu cijenu rasprodati svoju zalihu žita bojeći se, da se cijene još jače ne snize. Isto tako znade zavladati suvišan strah od glada, te onda malotko hoće da proda žito, pa tim cijene porastu. To sve znadu osobito

99) Zato se udaraju visoke uvozne carine, da se žito manje uvozi, pa da domaće žito ima veću cijenu, a izvozne carine, da se žita manje izvozi, pa da cijena žitu bude manja.

100) Čitaj o tom na strani 81.!

101) Zato, što se cijene žita ravnaju najviše po svjetskim žitnim cijenama i po svjetskoj žitnoj trgovini, uvijek se kod cijene žita uzima u račun trošak za prevoz. Kod nas se na primjer cijene žita najviše ravnaju po burzi u Novom Sadu. A kada trgovac u Slavoniji kupuje žito, on uvijek daje dvadesetak dinara manje, nego što je cijena u Novom Sadu, jer to odračunava kao trošak vožnje, kad bi se žito vozilo u Novi Sad.

102) O žetvama cijelog svijeta izvješćuje MEĐUNARODNI POLJODJELSKI ZAVOD (Institut International d'Agriculture), koji djeluje od g. 1908. i koji ima svrhu: proučavati poljodjelske prilike na cijelom svijetu, skupljati i objelodanjivati iskaze o stanju poljoprivrede u svim zemljama i poraditi, koliko može, za zaštitu poljodjelskih interesa.

žitni špekulanti da iskoriste, pa preko novina javljaju krive vijesti, da tako unesu u narod krivo mišljenje, koje bi im utrlo put za njihove špekulacije.[103])

Katkada se s cijenama žita događa i sasvim obratno, nego što bi čovjek po svemu očekivao. Često znadu cijene u rodnijim godinama biti veće, a u nerodnijima manje. Tako je na primjer godine 1891. na cijelom svijetu urodilo 665 milijuna metričkih centi pšenice te joj je cijena u Engleskoj bila 20 kruna i 73 filira (u predratnoj vrijednosti novca), a godinu dana iza toga urodilo je na cijelom svijetu 659 milijuna metričkih centi pšenice, dakle manje, ali i cijena joj je pala u Engleskoj na 16 kruna i 90 filira.

Nekada su se cijene ravnale samo po onome mjestu ili po najbližoj okolici, gdje se žito prodavalo ili kupovalo. Ali kako se gospodarski promet sve više širio, stale su se i cijene ravnati po cijenama drugih krajeva, pa onda po cijenama u cijeloj pokrajini, zatim po cijenama u cijeloj državi, i napokon je došlo, da se danas cijene ravnaju po cijenama, kakve su u cijelom svijetu.

KAKO SU SE CIJENE RAZVIJALE U PROŠLOSTI, pokazuje nam ovaj pregled od zadnjih pet stotina godina. Cijene su po metričkoj centi u predratnoj novčanoj vrijednosti bile poprečno ovolike:

Između godine	*U Engleskoj*					*U Francuskoj*			
1401. i 1450.	oko	3	krune	90	filira	6	kruna	70	filira
1451. i 1500.	„	3	„	35	„	3	„	60	„
1501. i 1550.	„	6	„	55	„	7	„	25	„
1551. i 1580.	„	9	„	70	„	20	„	—	„
1581. i 1600.	„	14	„	40	„	29	„	40	„
1601. i 1700.	„	21	„	32	„	21	„	65	„
1701. i 1770.	„	19	„	60	„	17	„	65	„
1771. i 1800.	„	28	„	65	„	20	„	72	„
1801. i 1850.	„	35	„	—	„	25	„	94	„
1851. i 1880.	„	28	„	65	„	27	„	65	„
1881. i 1895.	„	19	„	60	„	25	„	80	„
Godine 1900.	„	14	„	—	„	26	„	75	„
„ 1912.	„	19	„	50	„	26	„	12	„

Tako su se eto razvijale cijene žita u zadnjih pet stotina godina prije svjetskog rata. Ovo je sve proračunano u vrijednost predratnih kruna na temelju engleske novčane vrijednosti.[104]) Treba znati, da se i u tih pet stotina godina novčana vrijednost često mijenjala, pa cijeli taj pregled o razvoju cijena daje samo približnu sliku, kako su kada cijene rasle i padale.

103) Vidi, što o tom piše na strani 12. i 13.!

104) Engleski novac je ovaj: 1 funta šterlinga ima 20 šilinga, a 1 šiling ima 12 penija. Prije svjetskog rata vrijedio je 1 funt šterlinga 24 austrijske krune. Danas vrijedi 1 funt šterlinga oko 277 dinara.

Za vrijeme svjetskog rata od godine 1914. do 1918. vrijednost je novca sve više padala, a cijene su rasle. Iza rata je to još i jače bilo. Danas jedan dinar vrijedi 11 puta manje, nego što je vrijedio po vrijednosti prije rata. Prema tomu su se i cijene žita promijenile. Kako su se razvijale CIJENE ŽITA U JUGOSLAVIJI iza svjetskog rata, pokazuje nam crtnja (slika) na kraju knjige.

CIJENE ŽITA PRIJE RATA I SADA pokazuje ovu razliku:

Godine	*Burza*	*Pšenica*	*Raž*	*Zob*	*Kukuruz*
1913.	Budimpešta	23 krune	19 kruna	18 kruna	17 kruna
1927.	Novi Sad (8. X.)	290 dinara	280 dinara	205 dinara	230 dinara

Predratni je novac vrijedio otprilike jedanaest puta više od današnjeg našeg novca, ako se računa u zlatu. Ako to preračunamo, onda vidimo, da bi pšenica u današnjem novcu god. 1913. stajala 253 dinara, raž 209 dinara, zob 198 dinara, a kukuruz 187 dinara. Dakle ipak je danas žito skuplje, nego što je bilo prije rata, i to pšenica za 15 posto, raž za 33 posto, zob samo za 3 posto, a kukuruz za 23 posto. Ali valja znati, da su danas sve stvari skuplje, nego što su bile prije svjetskog rata. Skupoća je porasla u svemu. Eto danas za kilogram pšenice dobiva seljak 3 kutije žigica, a prije rata je mogao za toliko pšenice dobiti 10 do 12 kutija žigica. To nam je prava slika i prilika, kako su danas tvornički proizvodi prema žitu tri i četiri puta skuplji, nego što su bili prije rata. I ako treba tražiti uzroke skupoći, onda ih tu možemo sigurno najprije naći. 105) A tko se usudi reći, da su seljački proizvodi preskupi i da je to razlog današnjoj skupoći, taj vara i sebe i druge.

Velika *svjetska borba oko žitnih cijena* razvija se između američke kapitalističke žitne trgovine i zadružne žitne trgovine kanadskih, sjeveroameričkih i australskih poolova 106). Američki kapitalistički žitni trust hoće da snizi cijene žita na štetu seljaka, a zadružni poolovi hoće da povise cijene žita na korist seljaka. Kako će se svjetske žitne cijene razvijati dalje, zavisi od toga, hoće li pobijediti američki žitni kapitalisti ili američki žitni zadrugari. To će se osjetiti onda u cijenama žita po cijelom svijetu, pa i kod nas.

Ako malo bolje promatramo prilike iza svjetskoga rata, vidimo, da *su žitne cijene vrlo nestalne i jako promjenljive.* Tome

105) Berlinski sveučilišni profesor dr M. Sering napisao je u proljeću g. 1927. spis „Međunarodno kretanje cijena i stanje poljodjelstva", te je taj spis uputio međunarodnoj gospodarskoj konferenciji, koja se sastala u Ženevi u svibnju 1927. U tom spisu navodi među ostalim ove uzroke skupoće: Prije rata bile su kamate u Evropi 4 posto, a u Americi 7 do 8 posto, naprotiv danas su u Evropi 7 do 8 posto, a u Americi 4 posto. U Evropi su danas veće carine nego prije rata. Evropa mora otplaćivati ogromne svote novaca kao kamate za ratne zajmove, a taj je novac za gospodarski život izgubljen. Godine 1913. izdavale su Engleska, Francuska, Belgija, Italija i Njemačka na vojsku ukupno 83 hiljade milijuna dinara, a danas izdaju 152 hiljade milijuna dinara, dakle skoro dvostruko. Sjeverna Amerika je godine 1913. trošila na vojsku manje od 20 hiljada milijuna dinara, a danas troši preko 70 hiljada milijuna dinara. Te i druge takve nevolje uzrok su ovolike skupoće u svijetu.

106) Vidi, što o poolovima piše na stranama 75. do 78.!

je najviše kriva burzovna špekulacija, koja se užasno razmahala. Od te nestalnosti cijenâ trpi cijeli gospodarski život. Za svaki se gospodarski napredak traži stalnost i sigurnost. A kod žitnih cijena zadnjih devet godina nikad nisi siguran, što nosi sutrašnji dan. Zato je vrlo važno gospodarsko pitanje, kako da se osigura neka STALNOST (STABILNOST) ŽITNIH CIJENA, pa da se toliko ne mijenjaju. To bi pritisnulo špekulantsku trgovinu, a veoma bi učvrstilo gospodarski život i pomoglo, da dođu bolje gospodarske prilike. No kako da se ostvari ta veća stalnost žitnih cijena? Tu treba u prvom redu oštrijih mjerâ proti špekulaciji. Zatim treba dobro udešena gospodarska politika u korist poljodjelstva. A nada sve je potrebno zadružno organiranje žitne trgovine, da se trgovanje žita izbije iz ruku špekulanata.

Gospodarske krize i žito.

Kad seljak prodaje žito, nada se, da će mu cijena, koju će za žito dobiti, naplatiti svu muku, trud i trošak, koji je uložio obrađujući zemlju, da mu rodi žitom, i osim toga da će dobiti neku zaradu, s kojom će moći još bolje razviti svoje gospodarstvo i unaprijediti svoje blagostanje. Cijena žita treba dakle da bude udešena tako, da naplati seljaku trošak, što ga je imao za svoj život, za plaćene nadnice, za hranu i uzdržavanje marve, koja mu treba u gospodarskim poslovima, zatim troškove za gnojenje zemlje, za sjeme, za vršidbu, za poreze itd., a osim toga treba da seljakov rad bude naplaćen i nekom zaradom. Prema tome *mora u cijeni žita biti sadržana naplata za troškove proizvodnje žita i još neka seljakova zarada.* Samo takva cijena, kojom se naplaćuju i troškovi i zarada, može se nazvati povoljnom, i što bi nosila veću zaradu, to bi bila povoljnija za seljaka. Ali nema toga uvijek u cijeni žita. Vrlo često ona seljaku nosi jedva toliko, da mu namiri sve troškove, a o kakvoj zaradi ni govora. No najgore je, što cijena žita često ne pokriva seljaku ni sve njegove troškove, kamo li da mu još nosi i kakvu zaradu. Ako je tako samo jedne godine, već je jao i pomagaj, a ako to zareda i više godina, onda je to za seljaka gotova propast. Kada gospodarstvo ne nosi ni toliko, da se namire svi troškovi oko toga gospodarstva, onda velimo, da je nastala GOSPODARSKA KRIZA.107) A kada seljaci imadu više troška, nego što im poljodjelska proizvodnja nosi, onda

107) Naziv kriza nastao je iz grčke riječi, koja znači preokret, opasnost, nevolja.

velimo, da je zavladala AGRARNA ili POLJODJELSKA KRIZA. Ona se pokazuje na jednoj strani u prevelikim troškovima, a na drugoj strani u preniskim cijenama onoga, što seljak proizvodi. Prema tome se kriza može ukloniti ili tako, da se snize troškovi (osobito porezi), ili tako, da se povise cijene (žita i marve), ili da bude i jedno i drugo. A ako takva kriza potraje duže, seljak upada u dugove, dok mu dugovi ne progutaju sve, što ima, pa tako seljak za seljakom propada, te katkad znadu biti gospodarski uništeni i cijeli krajevi.

Agrarne ili poljodjelske krize nastaju uvijek iza velikih promjena, koje potresaju životom cijelih naroda, kao što su na primjer ratovi, veliki gospodarski preokreti itd. Zadnjih sto godina nastale su tri puta velike agrarne krize. Prva od tih je došla iza velikih napoleonskih ratova, to jest iza godine 1815., kad je propao francuski car Napoleon, koji je evropske narode strovalio u mnoge ratove. I tada je bilo mnogo zemlje obrađeno, bogate žetve zaredale su nekoliko godina zaredom, cijene su žita bile najviše godine 1818., a onda su najedamput silno pale. Odatle je nastalo zlo: cijene su pale prenisko, žito se slabo kupovalo, novaca bilo premalo, zajma samo uz vrlo visoke kamate, porezi užasno veliki kao i nakon svakog rata. Tisuće i tisuće je seljaka ostalo bez kuće i kućišta, bez zemlje i kruha. Ta je agrarna kriza trajala nekako sve do godine 1830., a onda su došle opet bolje gospodarske prilike. Cijene žita su opet stale da rastu gotovo punih 45 godina. U to je doba poljoprivreda zapadne i srednje Evrope doživjela najveći napredak. To je trajalo do iza g. 1860., dok se nije stao sve više razvijati željeznički i parobrodarski promet, te je iza god. 1870. nastao sve veći dovoz američkog i ruskog žita. Evropske su cijene žita bile u to doba dosta visoke, a tu je najedamput navalilo mnogo jeftinije američko i rusko žito, zatim iza godine 1880. kanadsko žito, iza god. 1890. argentinsko i australsko žito. Cijene su žita radi toga silno pale, evropskom seljaku žito nije namirivalo troškove, i odatle je nastala nova agrarna kriza. Na Dansku je na primjer ta agrarna kriza djelovala tako, da je danski seljak napustio sijanje žitarica i dao se na marvogojstvo i mljekarstvo. A druge su mnoge države napuštale poljodjelstvo i laćale se više industrije. Nastao je ogroman preokret u gospodarskom životu zapadne i srednje Evrope, a i ostaloga svijeta. Krize je sasvim nestalo u godinama prije godine 1900., te je seljak u svom gospodarskom radu opet mogao da dođe do svog računa. Nastalo je iznova doba jačeg napretka, dok nije došao svjetski rat, koji je opet život cijelog svijeta poremetio. Žitorodna Rusija je potisnuta, Amerika, Kanada i druge prekomorske zemlje povećale su silno svoju proizvodnju i izvoz žita iza rata, no već godine 1920. izbila je u Sjevernoj Americi nova agrarna kriza, koja je pomalo stala da zahvata i druge zemlje. Evropa je stala sama da sebi opet proizvodi žita, pa je američkog žita ostalo i neraspredano. Radi toga su cijene američkog žita veoma pale. Tek godine 1924. opet se cijene oporavljaju. Baš

u to doba navalila je agrarna kriza k nama. Već je g. 1922. i 1923. a još više g. 1925. nastao silan pad žitnih cijena. K tome silni troškovi i tereti, koje seljak mora da snosi, pa skupoća tvorničkih proizvoda i nestašica novca uvaljuju seljaka u sve veću zaduženost, a još nikako da se nađe iz te krize izlaz.

Gospodarska kriza je ili kriza proizvodnje ili kriza potrošnje.

KRIZA PROIZVODNJE nastaje, ako je proizvodnja mnogo veća nego potrošnja. Ako godinu za godinom rodi mnogo više žita, nego što se potroši i proda, onda vlasnici tog žita brinu sve veću brigu, kuda će s tolikim žitom. Naravno je dakle, da ga nude bud-za-što, samo da ga se riješe i da im ne propadne. Tako je godine 1920. počela agrarna kriza u Sjevernoj Americi. Za vrijeme rata silno se razvila američka proizvodnja žita, koje se prodavalo u Evropu. No kad su se vojnici s ratišta vratili kući, stala je i evropska proizvodnja žita da se diže, pa je američkog žita manje trebalo. I tako je Americi ostajalo više neprodanog žita. Radi toga su pale cijene, nastala je kriza američkog poljodjelstva. Mnogima se nije više isplaćivalo ni sijati žito, pa je tako radi te poljodjelske krize i nešto manje zemlje obrađeno. Bilo bi i razumljivo, kad bi seljak, ako mu se sijanje žita ne isplaćuje, prestao sijati i stao se drugim poslom baviti, koji više nosi. To su uradili danski seljaci. Tako rade tvorničari, kad njih pritisne kriza proizvodnje: ako ima previše tvorničke robe, oni proizvode manje te robe. Tu onda stradaju radnici, jer ako tvornice manje rade, radnici imadu manje posla, pa biva sve više nezaposlenih. Zato se kriza proizvodnje pokazuje u velikoj besposlici. Danas u Evropi ima oko 5 milijuna nezaposlenih radnika, jer su otpušteni iz tvornica, koje nemaju dosta posla. Najviše ih ima u Engleskoj. Tako to biva kod industrijske krize. No kod poljodjelske krize je ponešto drukčije. Seljak je više vezan uz svoju zemlju, negoli tvorničar ili tvornički radnik uz tvornicu. Zato seljak u velikoj većini usprkos najvećih poljodjelskih kriza ostaje na svojoj zemlji, obrađuje je, zadužuje se i nada se neprestano boljim vremenima. Radi toga poljodjelske krize redovito dugo traju, pa ne izazivaju onako velikih i naglih potresa, kao što su na primjer veliki bankroti u doba industrijskih i trgovačkih kriza.

KRIZA POTROŠNJE nastaje, ako je proizvodnja manja nego potreba. Za vrijeme rata imali smo manje žita, nego što nam je trebalo. Zato je žito poskupljivalo, pa bi cijene bile mnogo veće, da država nije pod silu određivala maksimalne cijene. Čim su maksimalne cijene popuštale, nastalo je vrlo povoljno doba za seljaka: cijene žita su bile dobre, razmjerno bolje nego cijene ostale robe. Zato je u seljaka iza rata bilo mnogo novaca. Gore su prolazili oni, koji su morali žito kupovati.

Gospodarske krize nastaju danas većinom iz nepravednih cijena. Kad bi cijene bile pravedne, to jest da naplaćuju pravedno trud, trošak i zaradu, ni više ni manje, ne bi ni bilo ovakvih gospodarskih kriza, kakve su danas. Tu vidimo, kako je važno, što kršćanska nauka o narodnom gospodarstvu oduvijek osuđuje nepravedne cijene

kao lihvarstvo. U cijeni treba da su uračunani proizvodni troškovi[108]) i neka zarada, koju proizvađač treba za svoj život. No liberalna je gospodarska nauka to poremetila, pa je pod njenim utjecajem u današnje kapitalističko doba nastalo gramzenje za što većim dobitkom, koji prekoračuje pravedne cijene. A preveliki dobitak može nastati samo tako, da se od drugog previše uzima. I tako dok jedni previše dobivaju, drugi moraju previše da daju. Tim se gospodarsko ravnovjesje poremećuje, pa eto gospodarske krize. Treba se dakle vratiti kršćanskoj nauci o pravednim cijenama, a da se one provedu u životu, tu može da pomogne država, ako vlada po kršćanskim načelima, i zadružna organizacija na kršćanskom temelju.

Protiv agrarne krize nužni su lijekovi: treba *snizivati seljačke terete i troškove* (osobito poreze i cijene industrijskih proizvoda) treba *seljaku pribaviti jeftin kredit* (zajmove) i *dobrom carinskom i tarifnom politikom držati cijene žita,* da ne bi još više padale. A uz to je jednako važno, da seljak uznastoji *da podigne što veću proizvodnju žita po jutru* (da mjesto 10 rodi barem 20 mtc po jutru), zatim treba da uvidi, koliko je za njegov gospodarski opstanak i napredak nužno, da se provede *zadružna trgovina žitom,* koja jedina može da seljaku pribavi sav prihod od žitnih cijena i utjecaj na stvaranje tih cijena.

Pravednost traži, da svakom pripadnu plodovi njegova rada. Žito može onom, tko ga svojim radom proizvodi, donijeti sve plodove toga rada jedino tako, da cijene idu njemu u korist. A to se može najbolje postići ZADRUŽNOM ORGANIZACIJOM PROIZVAĐAČA ŽITA. No ne valja zaboraviti, da nikada ne smije jedan vući korist na štetu drugoga. Ne smije proizvađač previsokim cijenama svaliti sa sebe gospodarsku krizu na potrošača. Da do tog ne dođe, treba da se s druge strane provede i ZADRUŽNA ORGANIZACIJA POTROŠAČA. Tek tako bi se ostvarilo pravo ravnovjesje u gospodarskom životu. A i jedno i drugo mora biti provedeno u duhu kršćanske socijalne pravednosti, kojom treba i država da se ravna u svojim gospodarskim zakonima na korist proizvađača i potrošača i kojom se jedinom može sav gospodarski život da sredi, uravnoteži i unaprijedi na korist sviju.

---

108) Prema izvještaju dra O. Frangeša na međunarodnom poljoprivrednom kongresu u Rimu 27. svibnja 1927. iznose proizvodni troškovi za 1 mtc pšenice kod nas 36 i po zlatnih dinara ili oko 410 današnjih dinara, a cijena je pšenici ispod 300 dinara. Dakle seljak bi prema tome bio za više od 100 dinara na gubitku po svakoj metričkoj centi pšenice. U Bugarskoj iznose proizvodni troškovi pšenice oko 326 dinara, u Rumunjskoj oko 305 dinara, u Madžarskoj 298 i po dinara. Naš dakle seljak ima najviše tereta i troškova. Zato je kod nas poljodjelska kriza veća nego u drugim državama,

---

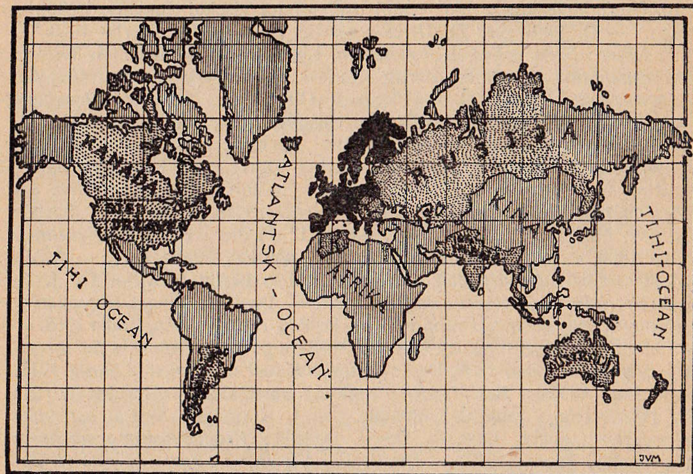
Pišući ovu knjigu poslužio sam se osobito ovim djelima:
Dr J. Pazourek: *Obilí v hospodářské politice a na svetovém trhu,* Praha 1910. (Autor ove knjige bio je moj profesor na visokoj trgovačkoj školi u Pragu.) — O. Jöhlinger: *Die Praxis des Getreidegeschäftes,* Berlin 1910. — D A. Gosar: *Naša poljodjelska statistika,* Ljubljana 1926. — Dr M. Sering: *Agrarkrisen und Agrarzölle,* Berlin 1925. — Dr M. Sering: *Die Krisis der Weltwirtschaft,* Jena 1922. — Friedrich Glatz: *Das Getreide-Zeitgeschäft,* Wien 1927. — F. Schindler: *Die Getreideproduktion,* Wien 1916. — Dr J. Pazourek: *Obilní státní monopol,* časopis „Archiv", Praha 1914. — * *Die Preisbildung bei Getreide, Mehl und Brot,* u zbirci ‚Die Landwirtschaft", München-Gladbach 1911. — Dr Hans L. Rudloff: *Die Organisation des genossenschaftlichen Getreideverkaufes in Nordamerika,* u časopisu „Soziale Kultur", München-Gladbach 1917. — Dr F. Fiedler: *Zemedelská politika,* Praha 1899. — Dr J. Pazourek: *Obchodní politika,* Praha 1917. — A. W. Čajanov: *Die Landwirtschaft des Sowjetbundes,* Berlin 1926. — Dr J. E. Krek: *Socijalni eseji, govori i nacrti,* Zagreb. — Dr J. V. Daneš: *Hospodárske problemy svetove politiky,* Praha 1912. — Dr A. Kraus: *Dansko,* Praha 1908. — Al. Šašek: *Finsko,* Praha 1918. — Dr M. Sering: *Der Weltmarkt für agrarische Erzeugnisse,* Berlin. — Dr S. Čieršky: *Kartel und Trust,* Leipzig 1911. — Richard Calwer: *Der Handel,* Frankfurt am Main. — Albrecht Wirth: *Der Weltverkehr,* Frankfurt am Main. — J. Koloušek: *System narodního hospodárstvi,* Praha 1908. — Dr St. Deželić: *Pregled nauke o narodnom gospodarstvu,* Zagreb 1919. — Dr St. Deželić: *Burze i burzovni poslovi,* Zagreb 1922. — Dr Mihovil Ivšić: *Les problemes agraires en Yougoslavie* Paris 1926. — Dr Velimir Deželić sin: *Socijalno pitanje,* Zagreb 1926. — Dr F. Vorel: *Národní hospodárství ve svetle socializmu,* Praha 1919. — H. Pesch: *Ethik und Volkswirtschaft,* Freiburg 1912. — Dr J. Pazourek: *Ottuv obchodní slovník,* Praha, — Dr B. Volger: *Lexikon der gesamten Handelswissenschaften,* Wien 1907.

Dr J. A.

Ispravi:

Na strani 32. u 4. retku odozdo mjesto „samo kukuruza' treba da bude „samo zobi i kukuruza".

Glavne žitnice svijeta.

Glavni i z v o z n i k r a j e v i svijeta označeni su na ovom zemljovidu točkicama. To su osobito Kanada i Sjedinjene Države u sjevernoj Americi, Argentina u južnoj Americi, Australija, Istočna Indija i Rusija, a uz Rusiju u Evropi Jugoslavija, Bugarska, Rumunjska i Madžarska.

A glavni u v o z n i k r a j e v i svijeta označeni su ovdje crno. To je zapadna i sjeverna Evropa.

Žitorodna Jugoslavija.

Hrvatska, Vojvodina i Sjeverna Srbija su glavne žitorodne pokrajine Jugoslavije. Ostale su pokrajine pasivne, to jest više im treba, nego što u njima rodi. Ovdje je Hrvatska i Slavonija uzeta kao jedna cjelina, samo je Lika i Hrvatsko Primorje pribrojeno k pasivnim krajevima. U Južnoj Srbiji i u Crnoj Gori ima više nego u ikojoj drugoj pokrajini krajeva, gdje ima samo 15 postotaka plodne zemlje. (Glavni žitorodni krajevi označeni su točkicama.)

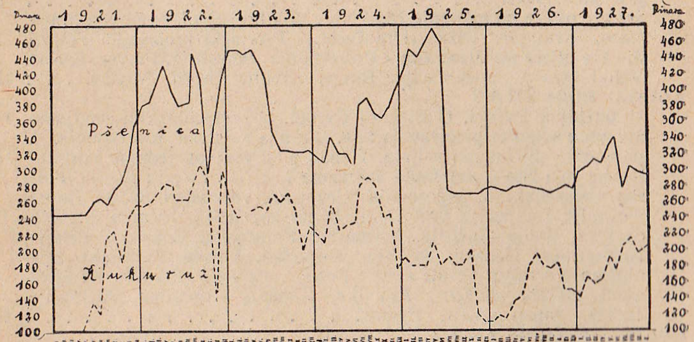
Carinske granice među državama Evrope.

Ova slika pokazuje, kolike bi se ograde morale podići oko granica svake države, kad bi se te ograde gradile po tom, kolike koja država ima carine. Najviše bi te ograde bile oko Jugoslavije, Madžarske, Rumunjske, Rusije i Španjolske, jer imaju najviše carine, a najniže ima Engleska.

(Države su označene brojevima ovako: 1. Jugoslavija, 2. Bugarska, 3. Rumunjska, 4. Rusija, 5. Poljska, 6. Madžarska, 7. Čehoslovačka, 8. Njemačka, 9. Italija, 10. Francuska, 11. Engleska i 12. Španjolska.)

Kako su rasle i padale cijene pšenice i kukuruza u Jugoslaviji od godine 1921. do godine 1927.

Uz ovu su sliku s desne i s lijeve strane označene cijene u dinarima tako, da su dolje niže cijene, a gore više. Iznad slike su označene godine, a ispod slike sasvim sitno mjeseci. Kako gornja crta ide, tako su rasle i padale cijene pšenice, a kako donja isprekidana crta ide, tako su rasle i padale cijene kukuruza. Na toj crtnji vidimo, da je iza rata cijena pšenice tri puta jakc porasla i pala (g. 1922., 1923. i 1925.) Najviša cijena pšenice bila u lipnju godine 1925., a onda je cijena naglo pala skoro na polovinu, pa se sada drži oko 300 dinara ili nešto više ili niže. Kukuruzu je najviša cijena bila g. 1922. i 1924., a onda je kao i kod pšenice naglo padala. Slično je bilo i kod ostalih žitarica. (Ovdje su uzete poprečne cijene kakve su bile na novosadskoj burzi.)

Za poredbu evo kako su se razvijale cijene pšenice u Italiji: g. 1919. 69 lira, g. 1920. 95 lira, g. 1921. 115 lira, g. 1922. 118 lira, g. 1923. 102 lire, g. 1924. 121 lira, g. 1925. 181 lira, g. 1926. 200 lira, a g. 1927. 120 lira. (Jedna je lira vrijedila u listopadu g. 1927. oko 3 dinara 10 para.) Dakle najviša cijena je bila u Italiji g. 1926. I sada je veća nego kod nas.

Kazalo

Strana